

50
KNJIŽNICA
MIRANA JARČ
NOVO MESTO

RAST – L. XI,
ŠT. 5 (71)
OKTOBER 2000

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

UVODNIK	Imeti svoj glas	377	Tone PAVČEK
LITERATURA			
Poezija	Ko sem žito	381	Sonja VOTOLEN
	Ana	382	David ŠUŠEL
	Bibavica		
	Potopis	383	
	Pesmi	383	Mateja JAKOŠ
	Geometrija besed	384	Polona MRVAR
	Levitev		
	Jesenska mandala vračanja		
	Ten	385	Janko PETAN
	Rajski vrt		
Prevod	Nuna	386	Jelena MARKOVIČ
	Sprehod v aprilu		Prevod: Smiljan TROBIŠ
	Golob	387	
Proza	Pod lipami	389	Barica SMOLE
	Koprivje	390	
	Mondial	391	Janez GORENC
KULTURA	6. Bienale slovenske grafike v Novem mestu	399	Marijan TRŠAR
	Podbevšek – od vojne zaznamovani umetnik	405	Rozina ŠVENT
	Mira Mihelič	409	Špela BREGAČ
	Vojni, kasneje Železni mož	417	Majda PUNGERČAR
	Baročni leseni kip sv. Janeza Nepomuka	418	
	Vodni mlini in žage v Ribniški dolini	419	Polona MIHELIČ, Peter TANKO
NAŠ GOST	"Nisem rad čredna ovca, rojen sem bil kot		
	človek" – Pogovor s prof. Janezom Kolencem	427	Jože GORENC
	Pokrajinski muzej Kočevje	438	Ivan KORDIŠ
DRUŽBENA VPRAŠANJA	Energetsko koriščenje reke Save	445	Valentin DVOJMOČ
	S participacijo gre bolje	449	Tomaž LEVIČAR
ODMEVI IN ODZIVI	Trajnostni tuizem in integralni regionalni pristop	453	Marko KOŠČAK
	Forma viva s formulo za današnji čas	457	Marko KOŠAN
	Ivo Mršnik – Pregledna razstava risb in grafik	460	Katja CEGLAR
	"Pihni v svoj rog!"	462	Marijan DOVIČ
	Salon poezije v Novem mestu	465	David ŠUŠEL
	50 let Dolenjskega muzeja	467	Zdenko PICELJ
	Ob zborniku Enaindvajset	470	Ivan GREGORČIČ
	Slovenska ljudska noša v besedi in podobi	472	Meta BENČINA
	Publikacija ob stoletnici rojstva Mirana Jarca	477	Jandranka MATIČ ZUPANČIČ
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (64)		479	Karel BAČER
KRONIKA	Junij – avgust	485	Lidija MURN

Tone Pavček

IMETI SVOJ GLAS

Pozdravni govor na 31. taboru slovenskih pevskih zborov v Šentvidu pri Stični

Prijazni pevci in pevke pesmi Dolenjske in Bele krajine! Naj začnem svojo besedo z lepoto, ki je sredi nas in smo tudi mi, po zasluženju ali celo ne, del nje. Torej začnem s tem lepim, kar pravkar gledamo in živimo – z lepoto Dolenjske. Saj veste tako vi kot jaz, kot vemo vsi mi znano resnico: Nikjer ni svet tako lep kakor tukaj. Ali po verz: Lepa je moja dežela, meni najlepša. Zato mi je milo in drago, da sem lahko danes njen in vaš gost. Njena lepota je lepota človeškega obraza, ki ga ozarja čar notranje sile in miline, ali kot bi na obraz prišla in zazvenela pesem. Lepota Dolenjske ni bahata, gizdava, ošabna, groba, ni zla lepota, še manj je gospodovalna lepota zla, ki osvaja in uničuje. Ta lepota je mila in ljubezniva in kar naprej darežljiva. Dolenjska ne jemlje, ona samo daje. K njej hodiš od hrupa niča, da počiješ, bežiš enkrat v njeno zatišje, drugič v ubrano sozvočje, v njeno tihožitje in stihožitje, v njeno petje in pitje. Saj jo kar naprej pijemo: vse njeno lepo in sveto, vse dobro, lepoto travnih bilk in žit, koruznih latov, polj in host pa trsov za lažji dih v prsih, njen daktilski verz, zvenec vsepovsod naokrog, in njen tričetrtinski takt, ki je ljub tako njej kakor vam. Vi, dragi moji, jo poznate. In ona pozna vas. Mnogo zborov je pelo tukaj, v tej pokrajini in mnogokrat so peli pevci in pevke v tem lepem kraju. A še večkrat je ona, naša Dolenjska, pela njim in nam vsem. Saj poje neprestano: Vsako mladoletje, vsako zeleno proščenje poje Dolenjska svojo zeleno pesem: Dober dan, življenje!

Vsako poletje valovi, kot valovijo žita, melodija z neba na zemljo, s sončne okrogle krogle na oblost bokov in grudi host in polj in gričev in mi smo zmeraj na novo začudene priče visoke pesmi zrele lepote. In ponavljamo za njo: Dober dan, življenje!

Vsako jesen, ko se odpro kašče plodovom in kleti sokovom, ta zemlja poje zahvalo nebu in delovnim rokam za dober prid, za pridelek, za letino. In ponavlja z veseljem in s hvaležnostjo: Hvala, življenje!

Vsako zimo išče ta pokrajina svojo tiho rimo na tišino, na mir, na počitek. In še takrat je kot v kakšni spokojni glasbi letnih časov Vivaldija hkrati mirno in ubrano použivanje minulega in skrivnostna zaslanjnost v prihodnje. Če ji znamo prisluhiti, zašepečemo v sebi za njo in zase: Hvala, življenje!

Tako poje z vami in z vsemi nami Dolenjska. In tam čez, čez Krko in Gorjance, ji s sveta belih brez in stelnikov, z gričev s trtami in iz host tisočerih spominov odgovarja Bela krajina. S pesmijo, ki se toči od hriba do hriba, ki teče kot znamenita črnina ali kot kri stare in nove zaveze, in je kot znamenita belokranjska človeška toplota. Prideš na vrh, na prelom, na preval in se ti odpre: strmiš in vate sega od tam daleč od Otonove Vinice prek vse pokrajine stari dobri verz: tih, tih je kraj, sam v sebi zaokrožen. Potem pobožno skloniš glavo pred lepim svetom in zamižiš, kot bi hotel samo še v sebi navznoter zreti to lepotijo, suhorske ali semiške gorice, pa še enkrat poslušati ob Župančičevi še Krakarjevo ali Dularjevo pesem. Ko spet odpreš oči, ne vidiš le Veselice nad Metliko, a pravzaprav eno samo veselo veselico pregibov zemlje navzdol in navzgor, skritih odhajanj na stranpoti in ponovna vračanja, eno samo ljubko valovanje prostora. A tam gori

med nebom in zemljo doni glasba nebesnega kora v samih svetlih durih, da plešejo kolo oblaki v belem in doli pod njimi v zelenem trate.

Tako pojeta ti dve pokrajini. In njuna pesem je kot milost in dar tudi v nas. Pojeta, ker imata glas. Svoj glas. Kajti z glasom se vse začinja; od šumenja, šumota, šepeta do šuma in šelestenja, pa potem do tona in zvoka, ko zazveni struna glasu in je glas tvoj, samo tvoj. Samo ta glas imam, pravi prijatelj pesnik, in jaz sem se zmeraj znova spraševal, mar ni to dovolj, mar ni to kar vse! Imeti svoj glas. Svojo besedo. Svoj jezik. Svoja tla. In svojega boga. Ko imaš glas, lahko govoriš bližnjemu o ljubezni, šepeteš nebu molitev zahvale in vsakomur lahko rečeš: Prišel sem na ta svet, da pojem pesmi.

Kako vam je, mojstri pevci in drage pevke, ob tem razkošju, da imate glas? Ta imeti je tokrat na mestu. Pomeni imeti dar, ki razveseljuje in osrečuje. Z njim si ko mali bog, greš po pisanem lepem svetu, poješ in čaraš. Ta imeti je druge sorte glagol kot tisti, ki daje enim podjetja in novce, druge pa peha na rob, v zgolj preživetje. Ta imeti se poteguje za blagri duha in ne zgolj blaga. A je kajpak še veliko več.

Imeti glas, pomeni biti. Če ga nimaš, nimaš svoje osebnosti, si nihče. Z glasom si. Si nekdo. Ta, ki ima glas. Kako je že rekel Oton? O da nama je priti do svoje podobe, meni in tebi, narod moj! Priti do svojega glasu je isto. Kako je torej s tem našim glasom? Se sliši? Bo slišen? Uslišan ali utišán? Bo v novi Indiji Koromandiji, evropski skupnosti, samo zaslišan in zasliševan, koliko zmore biti prilagodljiv, pokoren, poslušen? Bo zvenel na svoji noti v sozvočju z drugimi, tako imenovanimi velikimi evropskimi glasovi v večglasnosti skupne pesmi? Kdo ve. A ve se zatrdno: svojega glasu ne smeš izgubiti, da ne ostaneš nem in gluha, gluha, ne več samo lešnik v peharu orehov med velikimi, ampak mutec, nič, nihče. To ni vprašanje, boste rekli. A je, zmeraj je bilo, že dolgih tisoč let, kot je zapisal Cankar, in če bo še prihodnjih tisoč let, bo dobro, saj bomo tako vsaj vedeli, da še smo.

Svet se menjava, a stari večni zakoni ostajajo. Najsi si človek še tako prizadeva obrniti kazalce na večni uri, da bi se po njegovi volji, njegovi ideologiji začeli vrteti v drugo smer, najsi nadut in nenaraven hoče tekmovati z naravo, priti k uspehu po bližnjicah, se ta račun ne izide in ga je treba prej ali slej poravnati. Čas, minljiva večnost, nas nese dalje in to, kar ga premaguje in kar ga presega, je duh, je glas, je pesem. Rekel bi še več: Pesem je srčika in dom duše. Pri nas od nekdaj tudi domovanje zavesti. S pesmijo smo preživeli in prišli skozi menjave let in slemen časa k sebi, na svoje, do svojega. Od prave drže do države. A držati se bo treba še dolgo in dobro. Ne le držati glavo nad vodo, tudi zdržati pred nasiljem vsegamogočnih mogočnikov in pred samonasiljem svojega značaja. Da nam bo pesem radost in hvalnica življenju. Da se obdržimo in zadržimo svoj glas.

Nekoč, ob koncu prejšnjega stoletja je češki pesnik Bezruč napisal bridkožalosten verz, kako poje le zato, da bi lažje umirali pod Beskidi. Tudi to stoletje je bilo še najbolj rodovitno v smrti, prebogato s surovostjo in nasiljem. Kaže prihodnje lepšo podobo? Vsi, ki smo videli v padcu berlinskega zidu simbolno dejanje nove, drugačne prihodnosti, verjamemo celo to, da je nekaj novega v svetu, da se ljudem hoče pesmi, ker bi bil svet brez pesmi pust in nezanimiv. In najsi govori mnoga skušnja, da pesem ničesar ne menja, veste vi, kakor vem jaz in vedo tisoči in tisoči, da ni mogoče živeti v pustoti brezvetrja,

brezglasnosti, brezbržnosti, brezbožnosti, da človek ne more brez nežnosti, brez ljubezni, brez pesmi. Brez pesmi v duru in molu. Ne le v enem in ne samo v drugem. Ne gre dirjati zgolj v duru in moliti le v molu. Življenje je zmeraj bolj dopolnjevanje kot nasprotovanje, vsekakor pa je tako svetli kot temni tok; oba pola se združujeta in dopolnjujeta, iščeta skupno strugo iz mraku noči v svetlobo jutra. Podobno kot je mnogo poti in ne le ena sama pot k resnici, kot je na teh poteh mnogo ljudi in ima vsak svojo smer in muko iskanja in svojo trdo hojo navkreber. To je samo tvoja in samo moja pot k samemu sebi, k svojemu glasu. In potem, ko ga imaš, ta svoj glas, ko si v njem trden, si sposoben za mnogoglasje. Tako posameznik kot narod.

Ta pokrajina ima svoj glas. Poslušamo ga lahko in kakor pripev na njen napev žebramo: Lepa si, ljubezen moja.

Prej, ko sem govoril o lepoti Dolenjske in Bele krajine, sem neka-ko nevede omenil Vivaldija. Po nemarnem in nepremišljeno. Saj imamo svoje Lajovce in Krámolce, Kernjake in Bučarje, Vodopivce in Simonittije pa Osterce in Ježe pa še druge in ne nazadnje imamo svoje najlepše, kar je mogoče imeti: narodno pesem, svoj prvinski glas. Kje je še toliko čiste visoke lirike in milozvočnosti kot v teh pesmih, v teh zvokih! Kadar sežem v to skrinjo starosvetsкости, mi zapoje dekliska tožba: Pod mojim okencem pa travca zeleni, potem pa sežem v spomin, v čas fantovskega petja na vasi. Pomnim, kako sem zmeraj rad poslušal petje od daleč, nikoli od blizu, kot da je bila pesem bolj mila in bolj polna, če nisem gledal obrazov pevcev. Še pomnim, kako sta včasih skupaj peli soseda in naša mama. Njuna čudno zategnjena melodija in čustven napon glasu sta me spravljala v čudenje in strah, da se bo pesem pretrgala, da se ne bo prav končala. Peli sta z očmi, uprtimi nekam visoko ali v višave soprana ali vase, v svojo zmožnost izraziti z glasom neizrazno, preseči samega sebe, seči po nedosegljivem. Takrat sem zaslutil, kar danes vem: pesem je preseganje sebe, poseganje v sveto.

Mama je pela redko in še takrat s čudno suhim glasom, vendar vselej z vso notranjo silo in z nekakšno pobožno zamaknjenostjo. Zdaj jo slišim drugače, bolj zveneče, lepše. Njen glas je blag in mil. Zveni kot srebro čiste zvezde.

A glejte, dragi moji, s tem nikakor nočem reči, da pride človek do svojega čistega glasu šele takrat, ko omahne. Nikakor ne. Prav nasprotno mislim! Za življenje je treba peti življenju. Poslušati njegov glas in mu pripevati s svojim. In hkrati zmeraj in znova poskušati še in še uveljaviti sam v sebi in zunaj sebe velike glagole, zapisane v nas vseh že ob rojstvu. In ti so: Biti. Ljubiti. Živeti. In Peti.

Dragi rojaki! Ali po Trubarjevo: Ljubi Slovenci! Pesem je srce, če ga imaš, je rekel nekoč mlad fant. Vi, ki požete s srcem, ga torej imate. Dolenjska ima, kot veste, svoje veliko toplo srce. In tudi Bela krajina ga ne skriva. Ti naši pokrajini pojeta. In vi požete z njima. Pojte! Pojte! Veselite se življenja. Kadar je težko, ga premagujte s pesmijo. Ko je bogato, ga še obogatite s pesmijo. Kadar je lepo, pa ga s pesmijo še polepšajte zase in za vse nas. In hvala vam za vašo pesem.

Privilegijska knjiga mesta Kočevje, 1642

Privilegijska listina cesarja Jožefa I. o pravicah in svoboščinah mesta Kočevje, 1707

Sonja Votolen KO SEM ŽITO

...

Poskakujva po listih sem rekla
Ti si jih pograbil v pest
in me z njimi prepredel
Zelena Jurijana si mi rekel

in me zavrtel do krošenj

...

Bila sem povaljana od sena
Zdrobljena mlačna mokra
Ko sem prilezla iz kopice
tvojih rok nog mesa gomazenja

in si me spet in spet
zaplenjal vase

...

Bilo mi je tako sušno in pustinjaško dolgo
Da me prav gotovo naslednjih tisoč let
ne bi nihče opazil
Da sem bila prekrita z zgoščenimi joki
Razpokanimi razklanimi od sušnega pokihavanja komaj kakšnega
vetrovega vzgiba
Bilo je tako dolgo sušno da nisem mogla več zanihati

...

Kako neki bi storila
Da bi polebdela na žitnih dlačicah
Da bi zaladjala na žitnih barčicah
Da se ne bi polomile in
da jaz z njih ne bi padla

Da bi se občutile Jaz s svojo
kožo ob žitnih kožicah

...

Če bom res iskreno molila
pravijo če res iskreno goreče prosiš
potem bom menda lahko
utonila na teh zelenih travniških rokah
In mi bodo prsti polj zatisnili veke
In ne bom dovolila nobeni zvezdi
da bi se v zenice skrila

Sonja Votolen
KO SEM ŽITO

...
*Med listjem rada zaspim
Spalno srajco mi veter natrosi
Na kožo se lepi sapa noči
Ne morem spati Toliko
je listnatih dotikov da zajočem*
...
*Ko je nebo padlo name
Ko sem jaz padla na zemljo
In ko sem razzrto zrla v oblake
je postal svet lep
tudi zaradi teže in tudi zaradi
vseh oblakov ki so od nekoč v meni*

David Šušel ANA

*da mi je ostala odsotnost besed
na preprogah tvojega templja
si me peljala k oltarju iz knjig
naenkrat gola velika veliko večja*

*da sem postajal srnje nemiren
kot fant ki začuti moža in pot
in je v silni vznemirjenosti
spet fant ki niti ne ve da zardeva.*

*da je reža ostala odprta vso noč
je sedemnajst ust molilo pesmi
in je vsaka pela: gracias a la vida*

*in je vsaka obmolknila
...
od kristalne pesmi jutra*

BIBAVICA

*s plimo v trebuhu
z jezikom vode
ovijaš svoje otroke
v toplo steljo zemlje*

*s plimo v trebuhu
z jezikom vode
polniš njihova jadra
in obrežja svoja*

LITERATURA
Rast 5 / 2000

*s plimo v trebuhu
z jezikom vode
iz naplavin besedja
netiš ognje zanje*

*s plimo v trebuhu
z jezikom vode
se dotakneš zvezde
princesa plime*

bela je pot domov bela utrujenost
 bela nit ceste tu in tam bel avto
 bela cerkev z gručo belih hišic
 bela vas le bel privid spomina
 bela samota ponudi kozje mleko
 bel nasmeh bela preja besed
 belo platno belih las predice
 beločnica belogrudega dekleta
 belišča brez pesmi brez pesmi belaci
 beli oblaki ovčice belorune
 bel pes preganja belca v staji
 belin v beli jablani belouška
 beli regratovi poljubi na poljih
 bele breze beli kamni in topoli
 bela poševnina vidna z belvedera
 bela čaplja zabelika nad kolpo
 beličar v belih meglicah jutra
 bel prod gluhi beli kamni mlina
 belocvetna velika noč za naju
 bele zvezde visoko nad žežljem
 bela žena bela tišina bela krajina

Mateja Jakoš

...

Tam sva nekoč sedela
 v tisti brezčasnosti neba,
 večnost praznine je bledela,
 zbledela je do sna.

...

Te boli, ker mi ničesar nisi vzel?
 Imam spomine,
 v najlepši skrinjici,
 v vinsko rdečem albumu,
 in jih polagam na srce.

Ko se dan prevesi,
 skrinjico odprem.
 Iz nje stopi klovn z žalostnim obrazom.
 Odpleše ples, skloni glavo in se ustavi.
 Ne jočem več, ko ga gledam ...

Tako je življenje.

...

Misel.
 Tu stojim poleg nje.
 Misel.
 In beži neznanokje.
 Misel.
 In spet nož v srce ...

Polona Mrvar   GEOMETRIJA BESED

*Predniki v meni so umrli.
Nikogar ni, da bi mi dal okušati arhivsko vino.
Ves tisti mavrični prah se je z dežjem pomešal v blato.
In dež še vedno
pada,
pada.*

*Iskre v meni so se umaknile.
Nadomestili so jih divjajoči ognjeni zublji.
Razplamteli so se čez kontrolne točke.
In ogenj uničuje in
divja,
divja.*

*Vonj po rosi ostaja.
Ostajajo tudi trudna jutra.
In kvadrat hipotenuze je še vedno
enak vsoti kvadratov katet.*

LEVITEV

*Plašč je postal pretežak.
Nič več igrivo ne vihra v pomladnem vetrcu.
Napil se je grenkobe vsakdana.
Obtežen je s stoječim urinim kazalcem.
Plašč, ki me vleče k tlom,
že ne more biti več moj plašč.*

*Plašč je obledel.
Nič več ne oddaja tistih toplih barv.
Zimsko sonce je posrkalo pigmente redkih trenutkov.
Sivina boljši iz njegovih por.
Plašč, ki ne odseva ničesar,
že ne more biti več moj plašč.*

*Ta plašč že ne more biti več moj plašč.
Zatorej: razprodaje so samo še do konca januarja.
Vendar: nikoli več ne dobim takega plašča.*

JESENSKA MANDALA VRAČANJA

*Listje v vrtincu vetra
odnaša z umazanih tal
visoko pod nebo,
ga obrača, podi
in končno izpusti
na umazana tla.*

*Ker voljno je barvilo moje kože,
razmišljam, da na njej gojil bi rože,
katerih vonj bi segal v nebesa;*

*in stih lažje šli bi od peresa,
ko pisal jih na tvoja bom bedresa,
medtem pa ti nabirala boš rože.*

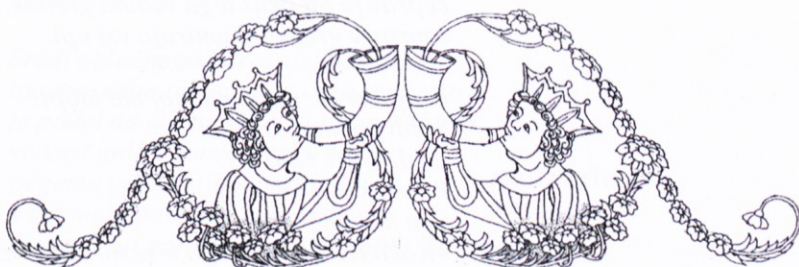
RAJSKI VRT

*Odprla vrata rajskega sva vrta,
odrinila težave vse vsakdanje,
stopila skozi in prišla v brezdanje,
z mogočno upanja močjo podprta.*

*Cvetela je še vinska trta,
ki obrodila najine je sanje,
neskončne, niti malo vsakdanje,
kot ravna je gladine morja črta.*

*Tako sva stala, vrata že zaprta,
uživala lepote duš notranje,
ogrnjena v snežno bela prta*

*z oltarja, ki sklesan je iz lobanje.
Je oživela pesem že zamrta
in najino uslišala kesanje.*

Jelena Marković

Prevedel: **Smiljan Trobiš**

JELENA MARKOVIĆ je absolventka na Filozofski fakulteti v Beogradu. S pisanjem pripovedk in poezije se ukvarja že od svojega štirinajstega leta in je dobila že več priznanj in nagrad: leta 1991 najboljša kratka zgodba v Srbiji (Ne može se bez oblika), leta 1992 najboljša kratka zgodba v Srbiji (Srpska vila), leta 1992 posebna nagrada za najboljšega pripovedovalca književnega lista Venac, leta 1992 nagrada Tode Čolak za najboljšo zgodbo, leta 1994 nagrada za najboljšo zgodbo Jugoslavije po izboru književnega lista Ulaznica (Čokolada iz violinske kutije), leta 1996 nagrada Branko Miljković za poezijo v organizaciji Beograjske in Novosadske univerze ...

Leta 1994 je v založbi KPZ izdala prvo zbirko pripovedk Pred odlazak u kamin, leta 1997 pa še drugo Plagijat (prepisano od života). Trenutno pripravlja svoj prvi roman.

NUNA

*Tudi v mojih sanjah
si se našel nocoj
in me noro ljubil
na dnu neke ladje,
minil je že mesec od najinega snidenja,
a vidim: ista želja še brli ...
Zaman so tvoje
nočne skušnjave,
pred seboj in svetom sem – nuna.*

*Strašiš me ponoči,
zvito in modro.
Veš, da nimam moči braniti se v spanju,
in nočem misliti na preteklost,
za grešne sanje bom
krivila tvoj zven.
Ne kliči me več, ne pošiljaj sporočil,
končano je – jaz živim kot nuna.*

*Končano je, a se še začelo ni,
poslušaj me beli dan, za vse me sprašuje,
a sanje divjajo, kamorkoli le morejo,
in ne morem se upreti njih hotenju,
tudi nocoj sem, kar tako, pristala na greh,
saj me skušajo kot lačnega leva.*

*Zamotila se bom s kakšnim opravičkom,
in ko te bom videla,
bom obrnila glavo,
da ne boš videl ognja v mojih očeh,
da ne prepoznaš žarenja, puščenega v sanjah.
Morda se ti bom javila, povsem čista, neomadeževana,
in potem bom hitro pohitela k svoji pesmi.
Nuna ali pesnica, čisto vseeno mi je.*

SPREHOD V APRILU

*S tem ruskim imenom se je imenovala moja duša,
ob svojih vonjih sem ga varovala,
sredi sprehoda po parku se je ustavil ob nama
in ob mojem vzdihu
je zastal tvoj korak,
čeprav je bil okus tega vzdih grenak,
čeprav v grenkobi umirajo vsi upi.*

*Pusti korak, naj diha, naj me utopi!
Sredi pomladi april,
sredi mene žalost ...
Po vsaki od teh poti
sem hodila z njim ...
»Kako bom brez njega,« se mi otme vzdih,*

*ko lipa in cvetje zadišijo sredi maja,
ti pa nimaš vonja, rok in gibov,
ti pa nimaš milozvočnega ruskega imena,
kakršnega je imel moj Nikolaj?*

*Vem prav vse,
kar boš zdaj rekel:
»Vsi imamo minulo, kar včasih boli,
vsi nosimo vonj, ki peče v drob ...«
Kdo so ti drugi, ki so
ruske žile grizli?
Pokaži mi,
kdo je z obraza vodko pil
in v svojo dušo vstopil kakor v sobo,
da bi lastno kri spil kakor vodo!*

*Poznam tudi obraze minulega aprila,
celo iste obleke od prejšnje pomladi,
in smehljam se žilavemu srcu, ki se vsega spominja,
prepozna psa,
vznemirjeno bije,
hodim po ruskem parku,
vse v meni plameni,
ko čutim vonj te čarovnije.
Pripovedovala bi ti vse dni in noči,
kot vreče bi polnila tvoja vprašanja
in z drobnim cvetjem bi ti povedala vse nepomembno;
če bi grizel, bi ti dala tisto, kar me peče,
a le malo vode je steklo pod mostom,
val, ki ga nosi,
še moči otoček,
in reke so prepočasne, da bi vse odteklo.*

*Njegova senca me nese v sredino parka,
ko kot sredi tišine odjeknejo zvonovi
s stare cerkve, in vreščavo kriknem,
kot da ga vidim,
prepoznam ga v sebi –
a vem, isti zvonovi so pomenili konec,
drugemu naj zvonijo – jaz hodim ob tebi;
daleč od mene
je zdaj Nikolaj.*

GOLOB

*Sredi oblačnega jutra, sivine in blata
in nejasnega topega domačijskega vetra
je padel na teraso kot ustreljen srnjaček,
sivkast golob barve modre zarje,
pegasto pero tistih minulih dni,
v srž moje mirne in lene pokore
se je prebil golob v letu, kot naboj, kot rana.*

*Ne odganjaj me, žalost, s svoje terase,
pusti me, da pobrem zrna in drobtinice,
pusti me, da pozobljem jutra
in da vidiš utrujeno in ranjeno naročje,
ti gledaš senco, utrujeno od lakote,
in starega ptiča, ki mu ni rešitve,
jaz jem drobtine – koščki gredo drugemu,
drugemu topla soba – meni pa terasa?*

*Nič ni rekel, a prav to je hotel,
le gledal me je – trmasto in dolgo,
z golobjim očesom, s to pametno zenico,
ko je stal kot vrvohodec
na kovinski palici – poslovilni sprehod?
in ni me poklical ne s trdom ne z žalostjo,
gledala sva se molče – kakor nasprotnika.*

*Dobro vem, kdo si, nenadni gost,
dobro vem, da prihajaš molče,
sredi turobnih trenutkov, okopanih v megli,
da, bom rekla, vedela sem, da živiš
na nekem podstrešju sredi tega mesta,
da pobiraš tuja zrna in proso,
da boš prišel k meni, nenadoma padel.*

*Zate imam košček, plemenita ptica,
in ti nisi golob ali redka rajska ptica.
Izvoli, pridi, jej, kljuvaj mi po dlani,
odženi strah in slutnje, ne gojim nabojev,
daj, pridi, pero, in sleci svoj kostum,
osvetli sobo s sijajem prestola.*

*Ti tvoji koščki so še majhne drobtinice,
spusti roko s kruhom, napačno mi daješ,
kolikor dlje govoriš, tem bolj me raniš,
hrani svoje vrabce in jih vabi –
ta košček sredi grudi, ki ga gojiš,
bi, brez dvoma, poznal moje besede,
to dragoceno kepico, ki bije za druge,
jaz bi pozobal ta skriti del.*

*Nič ni rekel, in prav to je hotel,
le molče je gledal v stegnjeno roko,
potrpežljivo in modro je čakal na besedo,
in ker je ni slišal, je odšel kot preklet,
srce pa se je šele tedaj zdrobilo v drobtinice
in drobtinice so padale, a bilo je prepozno,
kajti šelest kril je preglasil vse.*

Vedno me mika v ulico Unter den Linden. Nekako se mi pogosto zgodi, da k meni poroma knjiga, v kateri se oseba sprehaja po tej berlinski ulici. Berlin je bil menda vasica na otočku sredi reke Spree in omenjen prvič leta 1237 in Urška P. Černe pravi, to je bogme pozno, celo Lovrenc na Pohorju da je starejši. Pa tudi ona gre v Dialogih v Adlon, nobel hotel na tej ulici.

Pa saj sem pod lipami. Za majavo leseno mizico, pokrito s pisanim plastičnim prtom, skušam napisati oceno neke knjige. Pa ne gre, preveč živahno je okrog mene kljub nedeljskemu popoldnevu. Ne preostane mi drugega, kot da se mucasto naslonim na lipo, zasajeno na rob strmega brega, ki loči dvorišče tetine hiške od poti spodaj.

"Ježeš, glih sm gruntala, kirga lejta je Tone tele lipe pasadu," je rekla teta, majhna kot desetletna punčka. Več kot osem desetletij jo vleče k ilovnatim tlom, v brazde in med kraško kamenje, ki ga sedaj, tudi ob nedeljah, hidravlična kladiva izbijajo iz zemlje pod Kozjakom. Tone, njen najmlajši brat in moj oče, je že davno mrtev.

"Je reku, de jih zatu sadi, de b ženska cvejtje abirala."

V ustih se mi lepi spomin na sladkast lipov čaj, ki sem ga morala piti, če sem zbolela.

"Vejš, tu je taku faj, je senca, pa k je nevihta, cegu dol ne pameče. Arehe sm pa sama pasadila. Tegale, endotle, sem s Kamja prnesla, k smo z Anžlovo materjo s kujm padaravale, ungale, s konca, m je pa Antončkov ate prnesu, je biu tak majhn arejščk. Ampak lejts nej nč abrnkou, na bo arehu. Pa lepu je, k so tič gor. Tistle vikendaš, k pogo-relčki gnejzda pod streho nardijo, tiste douge rujtle prnese, pa usa gnejzda dol zmečejo, pa na niu zakapajo. Pa tud žvauca mora bt. Pr naš štal so tiste meške lastauke."

Potem eno po eno na mizo prinaša sok, radensko, napolitanke, doma pečene miške in se jezi, ker nič ne vzamem.

Po travnati potki, počez vrezani v breg, pride sestrična. Dom ima na drugem brežičku, sem pride v hlev, krmit krave. Jezi se na mačko, ki je zavrgla mladičke in se prezgodaj vnovič ženi. Jaz se jezim potih, ker si ne zapomnim njenih besed. "Ti vrah, ti, mačji," še ujamem, potem pa je ploha besed pregosta. Ruto ima trdo zavezano okrog rdečih lic, da so napeta kot pri dekletu. Za njo prideta sin in snaha, na pladnju nosita kavo. Mlada pričakuje in moralo bi biti te dni, zato se vname razprava o imenu.

"Marjetka bo," zatrjuje sestrična, "kr nej rečejo de bo ena Nikotina."

Zvije me smeh, da spodmaknem hrbet z lipovega debela in se skoraj zvrnem po bregu na cesto. Kolikor vem, sta mlada dva govorila o Nikolini.

Ko sonce zaide, me po rokah začne mraziti. Drobne zelene mušice padajo z lipja in čisto na tenko pikajo. Pod vejami, ki so tako visoko, da jih ni mogoče doseči, in jih tudi mama, tista "ženska", zaradi kate-re so bile zasajene, ne bo obirala, se spreletavajo molji.

Andrej, mladi bodoči očka, vedno nekam zamišljeni fizik, molči, teta in sestrična ne vesta, kaj bi mi dali, bodoča mamica se smeje veseli Nikoline.

Vrnila sem bom pod lipe, kmalu. Ko bodo cvetele. Zaradi govorce

in prijaznosti, ki dišita bolj od lipovega cvetja, zaradi sence, v kateri se ogreje srce. Unter den Linden bo morala počakati.

KOPRIVJE

Srečala sta se na Loki in začuda se ni nobenemu od njiju mudilo. Sinhronizirala sta korake v lagodno hojo.

“Kako si?” je moralo biti v začetku in odgovor je bil “dobro”, in če bi ju kasneje vprašal, kateri od njiju je menil, da mu je dobro, bi ne znala odgovoriti. Počasi sta šla mimo opustelih vrtov pod Bregom. Rumene buče na enem izmed njih so se smejale krhkosti svojih pomladnih cvetov. Ona se je spominjala, kako so se maja zvezdasto razpirali, vabili čebele in se bali kasne pozebe. Zdaj je bila tu njihova zrelost, ki je v prhlo meso znotraj pripenjala nitaste popkovine semena. *Izpolnjene so*, jo je preletelo, medtem ko je lovila ritem na njegovi bosih nogi obutih sandal, *z napol odgnitimi peclji čakajo minevanje*.

“Včasih so bile tu klopi,” je krožeč z glavo, kot bi jih iskal med ločjem in koprivjem, navrgel nekam proti reki, ki je tekla vzporedno z njima. Premico njunega časa je obrnil v preteklost, kamor je sodilo tudi cvetenje buč. Ona pa te smeri ni hotela, čisto dobro je bilo sedaj. Kot bi jo reka slišala, se je pod upognjeno jelšo zvila v vrtnec in se zavrtela sama v sebi, išoč morda svoj začetek ali val, ki je spokojno objemal kakšen sprhnel pomol, potisnil čoln v živahnejši tok ali razposajeno skočil čez jez. *Kako vidi sebe*, je pomislila o sprehajalcu na desni, *kot moškega, ki mu sivijo lasje in se mu ne ljubi več peš niti do prve gostilne, ali kot fanta, živahno opletajočega z dolgimi rokami, kakršen je bil nekoč?*

“Vse se je spremenilo,” je rekel, medtem ko je njegov pogled drsel od mestnih hiš visoko zgoraj proti vodi.

Spomin mu peša, je sklenila, *samo temno zelene kovinske stopnice do ene izmed hiš so nove in ena ali dve hiški sta obnovljeni, vendar tako, da nista izgubili tiste nekoliko grozeče predrznosti, ki je stavbe nagibala nad strmino, da so bile podobne pobalinom, ki imajo sicer lep razgled, a so v nevarnosti, da jim bo spodrsnilo v vodo*.

“Tu je večkrat hodila moja mama,” je rekel. Zazrla se je vanj in opazila, da so obloge na njegovih zobeh že nekoliko obrabljene.

“Zakaj govoriš o mami?” se je začudila.

“Ne vem, mogoče me spominjaš nanjo,” je rekel, “malo.”

O, Kristus, pa ja ne. Jaz te vidim takšnega, kot si bil.

Kaj drugega naj bi pričakovala od nekoga, ki na neki množični zabavi ob obletnici šole izjavi, da je zdaj pa že čas, da se ozre za mlajšimi. *To bo najbrž posledica zobnih oblog*, ga je opravičila sama pred seboj.

Potem sta šla mimo vrtov, kjer so sončnice povešale glave od težke jesenske sparine.

“Zdaj je tu najbolj prijetno,” je rekel, “od vode sem hladi.”

Oddahnila si je. *Nekaj se je le naučil na tujem. Pogovora o vrenju, na primer.*

“Kaj počneš?” je nato dodal in zasmejala se je, da je bilo celo njej sami neprijetno, in se je ustrašila, da se je od tega vzvalovila vodna gladina. Ni se smejala njemu, čeprav je po njegovem užaljenem profilu videla, da misli prav to. Samo na misel ji je prišlo, da bi mu odgo-

vorila, kot je njej zabrusil nečak: *Na to ti ne mislim odgovoriti*. Tak majhen smrkelj si je upal več, kot si je ona kdaj koli, in prav v tem trenutku bi ga srčno rada citirala.

Pot se je senčila v ozko in upehano Pugljevo, na vrhu razvezujočo se na glavno ulico in na predmostje. Imel je ravno še toliko časa, da ji je naštel, kaj vse mora še tega dne postoriti – večinoma je imel delo s pridobljenim imetjem.

Ona je imela vse tisto, kar sta kdaj koli gledala, koder je s komerkoli hodila, vse, v čemer je uživala sama. Zanj so rumenele buče in se upogibale sončnice in zanj je pod upognjenimi jelšami tekla reka.

Nikoli ne bi hotela, da bi bilo drugače.

Janez Gorenc **MONDIAL**

"Žoga je pri Špancih. Počasi gradijo svoj napad. Miguel. Garcia. Uuu, žogo so jim vzeli Nemci, Kurz je začel hiter protinapad, podal je proti Muellerju, ta prodira po desni strani igrišča, poskuša preigravati, nasproti sta mu prišla dva španska obrambna igralca ..." Vinko je napeto gledal televizijo. Na sporedu je bila četrtfinalna tekma svetovnega nogometnega prvenstva med Španijo in Nemčijo. "Mueller je preigral Solano in prišel v kazenski prostor, podal proti Heintzu. Strel! Ortega brani. Izjemno zanesljiv je nočoj španski vratar Ortega. Drevi igra že svojo štirinpetdeseto tekmo za špansko reprezentanco." Mastno je zaklel. Vedno je navijal za nemško postavo. V zadnjih dvajsetih letih je zamudil malo tekem Elfov. Segel je po pločevinki, naredil dolg požirek mrzlega piva in pohrustal dve prestici. Napetost na igrišču je nekoliko pojenjala.

V spomin se mu je prikradel prepir z ženo ob začetku tekme. Film, kaj pa. Nikoli ni hotela razumeti, kaj njemu pomeni nogomet. Kadarkoli se je namestil pred ekran in postavil predse pločevinko piva, ga je takoj napadla in se pritoževala, kako ona nikoli ne sme ničesar gledati. Ponavadi je nekaj ur pred prenosom začela brskati po televizijskem sporedu in si tiho obkrožati zelene filme. To je počela pred njim in jasno je bilo, da ga izsiljuje. Že takrat so se mu začeli delati vozli v želodcu. Vedel je, da se mora pripraviti na spopad. Bolj ko je bila tiho, huje je bilo, to je vedel. Pravi pekel je ponavadi izbruhnil tik pred tekmo ali še huje, če se je nogomet začel kake pol ure po začetku filma. Včasih je sama segla po daljincu, še večkrat je od njega zahtevala, da premenja kanal. Sledila je ostra besedna bitka, po kateri včasih tudi po več dni nista spregovorila. Že odkar sta se pred dobri tridesetimi leti poročila, je bila ista pesem.

Nekajkrat se je hotel izogniti prepiru in je šel tekmo spremljat v bife Harmonika, v družbo drugih nogometnih zanesenjakov. Pa se nikoli ni počutil prav dobro. Tam ni bilo njegovega udobnega fotelja, ponavadi je bilo zakajeno, pa še navijači nasprotnega tabora so bili neredko zelo glasni v besednih dvobojih. Vinko je bil tih gost. Držal se je bolj zase in se le redko s kom spustil v pogovor o dogajanju na igrišču. Nogometna čustva je dojemal kot intimno doživetje in jih ni maral z nikomer deliti. V bifeju se je počutil že kar ogroženega, zato je po nekaj poskusih raje ostajal doma in tvegala prepir z ženo.

Vendar se dostikrat ni maral prepirati. Velikokrat je popustil. Čedalje večkrat. Vse manj je bilo tekem, zaradi katerih se je želel izpostavljati ženinemu trmarjenju in tečnarjenju. Toda svetovno prvenstvo je bil dogodek, ki ga ni maral izpustiti. Nikoli ga ni. Doslej je vedno zdržal vse, še tako hude pritiske soproge. Tudi nocoj jih je. Še posebej nocoj, ko so igrali njegovi Elfi. Občasno ga je zmotilo loputanje vrat, ko se je žena jezno preselila iz ene sobe v drugo. Spet je počilo. Tokrat iz kopalnice. Jezno je zavzdihnil in še enkrat srknil pivo. "Spet je žoga pri Nemcih. Wieser jo je podal daleč naprej pred kazenski prostor Špancev. Dobil jo je Mueller. Hitro je stekel proti španskim vratom, španski obrambni igralci so ga dobesedno obkolili, tamle zdaj preigrava z Garcio ..."

Vinko je zaslišal iz kopalnice top udarec, mlahavo telo, ki se je zrušilo po tleh. "Marta! Kaj pa počneš?" Brez odgovora. "Marta, me slišiš?" Nič. Vstal je in stopil pred vrata kopalnice. Nalahno je potrkal. Slišal je le tiho stokanje. "Marta! Marta!" Sunkoma je odprl vrata in videl ženo, kako leži na tleh, na hrbtu. Bila je le v spodnjem perilu. Držala se je za srce in proseče gledala soproga. "Nemci bodo streljali prosti strel s komaj kakih sedemnajstih metrov pred Ortegovimi vrati." Vinko je obstal kot vkopan. Ni mu bilo jasno, kaj se je zgodilo, in je le negibno strmел v prizor pred sabo. "Španci postavljajo živi zid. Ja, tole zna biti zelo nevarno za španska vrata." Odmaknil je pogled od na tleh ležeče žene in pogledal televizor. "Kdo bo streljal tale prosti strel?" Še vedno z očmi na ekranu se je pomikal proti telefonu. Prijel je slušalko in jo dvignil. "Na strel se pripravlja Heinz." Vtipkal je prvo številko reševalne postaje. Drugo. "Heinz je vzel zalet. Strelja in ... gooooooooooool! Nemčija vodi ena : nič." Vinko je poklopil telefon. Ne zdaj! "Ena : nič za Nemčijo torej. Ja, Španci se bodo morali nocoj krepko potruditi, če bodo hoteli izpuliti Elfom tole zmago."

Beseda "zmaga" je odmevala v njegovi glavi. Možgani so mu začeli zatekati in kmalu se mu je zdelo, kot da je lobanja trikrat premajhna za njih. Pred očmi se mu je začelo bliskati in kar podzavestno je z roko objel obešalnik za plašče. Ne zdaj! Ne zamuditi tekme! To je bila še edina misel, ki se je pretakala po njegovih možganih. Še enkrat je pogledal ženo. Še diha. Počasi se je odpravil nazaj v dnevno sobo. S stopali je drsal po preprogi in roke so mu visele mlahavo ob telesu. Prostora okoli sebe ni več dojemal. Izključil je vse razen prenoša. "Raul si je priboril žogo in teče proti nemškim vratom, na desni se mu odkriva Ferrero." Vinko je sedel in negibno opazoval. "Ferrero se je v kazenskem prostoru zapletel s Heinzom in padel." Srčni utrip mu je nenadoma poskočil. "Ali bo to ... da, tako je, enajstmetrovka. Sodnik Scilacci je dosodil enajstmetrovko v prid Špancev." Nagnil se je naprej in se z rokami prijel za stegna. "Ferrero je vzel zalet ..." Zadržal je dih, iz stegen je hotel iztisniti življenjsko srž. "... strelja - in Rosch brani!" Jeeeeaaa! Hahhaaaa! Z roko se je mahnil po stegnu, se naslonil nazaj na naslonjač, vzel v roke pivo in potegnil dolg požirek. Nekam sparjeno se mu je zdelo. Nasmehnil se je in globoko zavzdihnil. Elfi vodijo. Zmagali bodo. Drugo ni pomembno. Šel je v kuhinjo in si iz hladilnika vzel novo pivo. Potem je sedel v fotelj in si sproščeno ogledal tekmo do konca. Nemško moštvo je zmagalo. Španci niso imeli več resnih priložnosti, Nemci so jih vedno zaustavili že na sredini igrišča, sami pa tudi niso tvegali protinapadov. Ni bilo potrebno. Polfinale je zagotovljeno. Čez tri dni.

Ko je bilo konec tekme, je za nekaj trenutkov kar obsedel pred

ekranom in buljil v prazno. Ni še hotel dojeti, da se je doma nekaj zgodilo. Ne še. Vendar se je megla, ki se je ovila okoli prizora v kopalnici, vztrajno razkajala. Spet je začutil, kako ga je zbodlo v prsih in kako mu kri lije v možgane. V ušesih mu je začelo šumeti, kmalu ni skoraj nič več slišal. Sunkovito je vstal. "Marta! Marta!" Skočil je proti kopalnici, kjer je še vedno gorela luč. Žena je ležala na hrbtu. Njene roke so mirovale ob negibnem telesu. Njene oči so bile napol odprte. Bile so prazne.

Vinko jo je počasi prijel za njeno hladno zapestje in ji poskušal najti utrip. Nič. "Marta!" Stresel jo je za ramena. "Marta! Kaj sem naredil, kaj sem naredil! Marta!" Ni mogel verjeti, da je mrtva. Truplo je vzdignil in ga nekajkrat stresel, kot da bo tako priklical življenje v negibno telo. "Marta, Marta!" Njegove oči so se navlažile, ko je tiho izgovarjal njeno ime, kot kako molitev. Nekaj trenutkov jo je tako držal, potem jo je položil na tla, se počasi dvignil in krenil proti telefonu. Po mislih so mu rojile mnoge misli. Ali bi to lahko preprečil? Če se morda ne bi skregala? Če bi ji dovolil gledati tisti trapasti film! Kaj je storil? Zakaj ni poklical reševalcev? Zaradi tiste butaste tekme! Za trenutek se je ustavil. Polfinalna tekma. Čez tri dni.

V glavi se mu je sprožil računalnik. Če zdajle pokliče v bolnico in mu jo odpeljejo in jo takoj razglasijo za mrtvo, bo pogreb - čez tri dni! Čakaj! Pogreb je ponavadi zgodaj popoldne, torej bo tekmo še lahko gledal, ampak potem bo sedmina in ne bodo se skidali domov do polnoči, pa še njena familija bo tukaj. Ne bo videl tekme! Stresel je z glavo. Spet mu je šumelo v glavi, spet je bila lobanja premajhna in spet se je moral oprijeti obešalnika. Poskušal se je znebiti teh misli, pred mrtvo ženo ga je bilo sram zaradi njih, najraje bi se pogreznil v tiste zelene ploščice kopalničnega poda. Pokleknil je in vzel Martino truplo v naročje. Poskušal je jokati, vendar ni šlo. Iz sebe je privabil le neko skisano cmihanje, čemur bi se najraje smejal. Rad bi bil žalosten, v sebi bi želel čutiti tisto bolečino ob izgubi sočloveka, vendar je ni mogel priklicati. Pač pa je začutil nekaj drugega. Naraščajočo jezo. Najprej je bil začuden. Ni razumel, zakaj naj bi bil na kogarkoli jezen. Potem pa je privrelo kar samo iz ust: "Končno ti bo uspelo, Marta! Tisto, kar že od začetka poskušaš, ti bo vendarle uspelo. Požrla mi boš tekmo!"

Spustil jo je, da mu je zdrsnila iz naročja in z rahlim pokom udarila ob tla, ter vstal. Bil je res jezen. Začel je hoditi gor in dol po sobi. Najraje bi se na nekoga zdrl ali pa bi prijel kozarec in ga vrgel ob tla. Potem je, ne da bi razmišljal, spet stopil v kopalnico. Ženino telo je prijel pod pazduhami in jo zvlekel v spalnico. Dal jo je na posteljo, jo namestil v položaj mrtvaka in jo z rjuho pokril čez glavo. Potem je iz omare vzel drugo rjuho, s postelje potegnil svoj vzglavnik, šel iz sobe in zaklenil vrata. Ne da bi vedel zakaj, je šel v kopalnico, si umil noge in zobe ter se napotil proti kavču, kjer je včasih zaspal pred televizorjem. Legel je v spodnjicah in se z robotskim gibom pokril. Ali je spal ali bedel, ni vedel. V tistem trenutku zanj ni bilo razlike med spanjem ali bedenjem. Pred njegovimi očmi so se neprenehoma vrtele slike minulega dne: Hainzev gol, obranjena enajstmetrovka, na tleh ležeče truplo žene ... potem pa spet frontalni napad Nemcev, sodnikovo piskanje, okus po sparjenem pivu in skandiranje gledalcev na tribunah. Samo enkrat se je zavedel dogajanja okoli sebe. To je bilo sredi noči, ko ga je poletna vročina prisilila k temu, da je vrgel koco s sebe. Potem so ga spet preplavile podobe in more nasičenih čustev.

Naslednjega dne ga je iz nemirnega spanca zbudilo zvonjenje. Najprej je prihajalo kot grmenje od daleč, nato pa se je iz zamazane meglince zvočnega viharja počasi izluščil hišni zvonec. Odprl je oči in pogledal na uro. Enajst je bilo. Nenadoma se mu je v glavi zavrtel včerajšnji film. Nemci grejo v polfinale. Marta! Ni hotel verjeti. Zvonec se je spet oglasil, dolgo zoprno brenčanje. Skočil je pokonci. Srce mu je razbijalo in po čelu ga je oblil hladen pot. Spet zvonec. Stresel se je, kot da bi mu hreščeč zvok prebodel ušesa, oči in možgane. Stekel je k stolu po hlače, si vmes premislil in naredil nekaj korakov proti kopalnici, potem je šel v kuhinjo in v roke vzel džezvo. Še enkrat je zabrnelo. Tokrat še bolj glasno, še bolj dolgo in še bolj ostro. Vinko se je ustavil, globoko zavzdihnil in rekel: "Ja, kdo je?"

"Aha, sta še spala, ne? Sem si kar mislila. Mi boš odprl ali kaj?" Bila je Martina sestra. Marta! Kaj je res ali je le sanjal? Upal je, da je sanjal. Sam pri sebi je začel žebrati očenaš, ko je stopil k vratom spalnice in prijel za kljuko. Zastal mu je dih. Kljuko je potisnil navzdol in - vrata se niso odprla. Vinka je začela oblivati panika. Torej je res. Na vratih se je oglasilo trkanje: "Hej, kaj me boš spustil noter ali ne?" "Ja, ja, že grem." Hitro je odklenil vhodna vrata in odprl. Pred njim se je pojavila nasmejana ženska v svojih petinšestdesetih letih, postavna in mladostno oblečena. Rozalija, Martina najstarejša sestra, upokojena učiteljica. "Kje sta pa bila tako dolgo? Kaj si včeraj spet gledal tekmo, a? Vidim, da si spet zaspal pred ekranom. Kje je pa Marta?" Nekaj sekund je moral počakati, da je ploha iz njenih ust pripotovala do možganov, da so se besede porazporedile po predalčkih in se mu je iz oblaka izluščil jasen pomen njenega govorjenja. "Marta? Ja, ja, pred televizijo sem zaspal. Boš kavo?" Rozalija ga je pozorno pogledala. "Kaj ti pa je? Nekam zmeden si videti. Ja, bom kavo. Kje je Marta?" Začel je mencati. "Marta je v... včeraj se ni počutila dobro, pa je šla spat... glava jo je bolela... kaj hočemo, taka sopara in vročina zunaj. Saj se tudi jaz ne počutim dobro. Kaj pa ti?"

"Vročino dobro prenašam, kot veš. Kje je Marta, no? A še spi?"

"Eee... ja, še spi. Je rekla, naj je zjutraj ne budim, pa je nisem..."

Rozalija ga je še nekaj časa gledala, potem pa odrezala: "No, pa naj spi. Za zdaj. Ampak jo bom počakala. No, kaj je s tisto kavo?" Vinko je skočil v kuhinjo in v džezvo natočil vodo, jo postavil na grelec, kjer kavo ponavadi kuhala Marta, prižgal pa je drugega. Sedla sta za mizo in svakinja je začela klepetati. Deset minut je trajalo, preden sta ugotovila, da grejeta prazno ploščo. "Veš kaj, ti mi danes ne boš kuhal kave." Že si je hotel oddahniti. Končno! Gre. "Jo bom jaz tebi. Morda boš kaj prišel k sebi."

Poslušati jo je moral še nadaljnje pol ure. Najprej, dokler ni zavrela voda. Potem, ko je zakuhavala kavo. Govoriti ni nehala niti med glasnim srebanjem toplega napitka. Razen z občasnim aha ali mhm ni odgovarjal. Misli so mu begale kot miš, ki se je ravno ujela v past. Kaj, če bo hotela k ženi? Kaj ji bo rekel? Kaj bo zdaj počel, ko je sam? S kom bo Nemčija igrala v polfinalu? Če nocoj zmagajo Italijani, potem z njimi. Upal je, da ne. Upal je, da bodo zmagali Jugoslovani. Z njimi bodo Elfi lažje opravili. Ali bodo prišli v finale in zmagali? Kakšni so kaj obeti? Kaj pravijo stavnice? Kako bo sporočil sorodnikom? Zakaj včeraj ni poklical reševalcev? Kdo bo sodil na tekmi?

"Ej, slišiš?" V trenutku se je ovedel: "Ja, ja, seveda. Kaj si rekla?"

"Pa kaj je danes s tabo? A greva zbuditi Marto, sem rekla." Zmajevala je z glavo. Vinku je spet poskočilo srce in začel je plitvo in

hitro dihati. "No, pa poglejva," je odvrnil s tresočim glasom. Kot v sanjah jo je odpeljal k vratom spalnice in jih poskušal odpreti. Ni šlo. Pozabil je odkleniti vrata!! Neopazno je prijel za ključ in, glasno kašlja-joč, odklenil. Ni opazila. Nato je počasi odprl. Iz sobe je puhnil sladkasto-kiselkast vonj. Truplo je v vročini in sopari že začelo razpadati. Rozalija je stopila v sobo za njim: "O, madona je tukaj slab zrak. Ni čudno, da se slabo počuti."

Dvakrat jo je nalahno poklicala: "Marta, Marta," vendar ni bilo odziva. "Pa si klical zdravnika? Da ni kaj narobe?"

"Nisem. Saj veš, kaj si ona misli o zdravnikih. Za živo glavo noče tja." To zadnje si je gladko izmislil. "In vročina jo zadnja leta zelo izčrpa. Ampak vedno se dobro počuti, če gre za nekaj časa spat. Kot zdajle. Zato je ne bi budila, kaj praviš?" Upal je, da gostja ne bo šla k njej. Da je ne bo poskušala buditi s tresenjem. Da bo čimprej odšla.

Rozalija je bila kar malo užaljena in je to tudi pokazala: "Če se ji ne zdi vredno vstati za svojo sestro, potem pa nič. Grem!" Jezno je odkorakala v kuhinjo, pograbila torbico in se vrnila v predsobo: "Povej ji, da me naj pokliče ta teden. Če je seveda ne bo preveč bolela glava za tak podvig." Potem je glasno zavzdihnila in dejala, skoraj z nasmeškom: "Nič drugačna ni, kot takrat, ko je bila še majhna. Ona se je zjutraj delala, da spi, in niti kanon je ne bi prebudil. Potem je pa seveda Rozalija morala ribati poden. No, Vincelj, le glej, da ga ne boš preveč sral zaradi tega fuzbala. Lepo se imej, adijo." Ne da bi ga še enkrat pogledala, je odprla vrata in odšla.

"'dijo!'" Za kako sekundo je še obdržal pogled na njeni čvrsti zadnjici. Kako pokončno in urno hodi, in to pri teh letih! Potem ga je prešinilo. Marta. Z rahlim tleskom je zaprl vrata in rahlo zanihal na svojih stopalih. Potem se je prijel za podboj, nekaj časa stal naslonjen nanj, se odrinil in po nekaj negotovih korakih priklamal v spalnico. Spet ga je zaobjel vonj po razpadajočem truplu. Postal mu je slabo, vendar se je vseeno opotekel do postelje. Nekaj časa je stal tam, sklonjen nad telesom, pokritim z belo rjuho, kot da ne verjame, da je tisto tam res ona. Nekaj časa je okleval, potem pa je zagrabil rob rjuhe in jo z enim sunkom potegnil dol. Pred njim je ležala mrtva žena. Njena usta so bila široko odprta. Za napol odprtimi vekami so se lesketale steklene oči. Na spodnji strani telesa in nog so se pojavljale temne lise. Iz postelje je zavel še močnejši vonj smrti.

Vinku je v trenutku udarilo z vseh smeri. Smrad razkroja, pogled na mrliča, resnica: žene ni več. Ni zdržal. Želodčna vsebina se mu je vlila skozi nos in skozi tesno stisnjene ustnice. Padel je na kolena in krčevito bruhal. Ko ga je zajel še smrad izločkov, so ga spet pograbili želodčni krči in iz ust se mu je začel cediti grenek žolč. Hotel se je prijeti za rob postelje, vendar je zgrabil za ženino mrzlo roko. Odskočil je, potem pa se je vendarle nekako spravil na noge in z zadnjimi močmi našel kopalnico. Tam je še enkrat bruhal. Nekaj časa je objemal školjko, skoraj v nezavesti.

Nenadoma je sunkovito vstal. Šel je pod tuš in se dolgo časa prhal, nakar se je oblekel in odšel iz stanovanja. Čez nekaj ur se je vrnil s polno vrečo piva in z dišečimi palčkami. Razporedil jih je po stanovanju in jih prižgal. Vrata v spalnico je spet zaklenil. Kako uro kasneje je pozvonil zvonec. Samozavestno je odprl vrata. "Ah, ste že pripeljali. Kar semle jo prinesite, tukajle jo postavite." Dva prodajalca sta se krepko namučila s prenašanjem največje skrinje, kar so jih v trgovini imeli. Postavila sta jo v predsobo. Vinko jima je dal nekaj

napitnine in ju odslovil. Nato je odklenil vrata spalnice in zvelkel skrinjo v sobo. Priključil jo je in odprl. Pogledal je ženo. Ležala je na postelji, lise so bile bolj temne in od nje je vel še močnejši vonj. Nekaj časa jo je gledal. Ni ga motil ne pogled na truplo, ne vonj po razpadajočem mesu, ne smrad njegovih izbljuvkov. Potem je naglo stopil k njej in jo zvelkel do skrinje. Bila je povsem otrdela. Nekaj časa se je mučil in iskal najprimernejšo lego, v kateri bo jo lahko stlačil v ledeni prostor. Delal je brez prestanka. Vmes je bil z mislimi stalno pri nogometu. Ko je Martino truplo prestavljal po stranicah skrinje, je razmišljal o Heinzovem briljantnem preigravanju, medtem ko jo je na silo poskušal potlačiti pod pokrov, je v mislih videl skrbno pripravljene napade njegovih Elfov. Nazadnje je sprevidel, da mu dotedanja strategija ne bo pomagala spraviti ženinega otrplega telesa v skrinjo. Ni mu preostalo drugega, kot da je vzel kladivo. Ob vsakem udarcu so Nemci v njegovi domišljiji zabili zmagoviti gol.

Ob izhodu iz spalnice je vrata spet zaklenil in ključ vtaknil v predal komode v predsobi. Pod tušem je s sebe dolgo spiral umazanijo in znoj, ki sta se nabrala na njem. Nato se je znova preoblekel in šel k Harmoniki, kjer so se zbirali tovariši v nogometu in razpravljali o možnostih za zmago teh ali onih, se kregali o favoriti in pili pivo. Vinko je bil pri debatah najglasnejši. Najbolj se je krohotal in največ kozarcev je zvrnil, tako da so ga kolegi že začeli spraševati, od kod kar naenkrat taka živahnost.

Tekmo med Italijo in Jugoslavijo si je ogledal kar v bifeju. Skakal je od veselja, ko je zmagoviti gol Raduloviča popeljal Jugose v polfinale z Nemci. Domov je prišel nekaj po eni uri zjutraj, pošteno nadelan, in šel naravnost spat. Naslednje jutro ga je zbudilo brnenje telefona. Še vedno rahlo opit se je odmajal do njega in potegnil kabel iz vtičnice. Potem je izklopil še zvonec. Ni hotel, da ga kdo vznemirja v nogometni vznesenosti. Poleg nogometne realnosti je čutil le še to, da je to edino, česar se želi zavedati. Šel je v kopalnico in se dolgo tuširal. Nato si je nadel sveža oblačila in šel ven.

Dneva, ki sta ga ločila od polfinalne tekme, je prebil zvečine v Harmoniki. Pil je pivo in jedel klobase. Na začetna vprašanja, če sta se na smrt skregala z ženo ali kaj, je odgovarjal samo z zamahom roke. Potem pa dal za rundo. Večino časa je bil z gosti, s katerimi se je poznal, pa tudi z neznanci se je pogovarjal. Vedno le o nogometu. Ko so se ga naveličali pri eni mizi, je šel k drugi. Domov je prišel le spat, pa še to čim kasneje.

Polfinalno tekmo pa je hotel videti doma, na svojem. V stanovanje se je vrnil eno uro pred tekmo. Dnevno sobo je začel pripravljati kot za obred. Prižgal je dišeče paličice in dal nekaj piva iz hladilnika, da ne bi bilo premrzlo. Potem je več kot deset minut po centimetre prestavljal fotelj, da bi mu bilo med sedenjem čimbolj udobno. Predenj je postavil še en stol, za noge. Celo znanost je naredil iz tega, kje naj bo pivo, da ga bo s čim manj truda dvigoval, nagibal in ga postavil nazaj na mizo. Na omarico za foteljem je postavil tri sveče, da bo v dnevni sobi ravno dovolj svetlobe. Eno je prižgal takoj, dve pa je nameraval ob polčasu. Na mizici zraven piva sta bili dve stekleni posodi, ena s čipsom in druga s presticami. Prizorišče je bilo pripravljeno za sakralni trenutek.

Tekma se je začela. Nemci so takoj prevzeli pobudo na igrišču in ves čas napadali, jugoslovanska reprezentanca se je prvih petnajst minut zgolj branila. Ob vsakem napadu Elfov je Vinko zadrževal dih

in stiskal v dlani pločevinko, ob neuspešnem zaključku pa krčevito izdihnil in srknil. Prvi polčas je minil v znamenju popolne nemške prevlade na travnati površini, Jugoslovani so si sicer z dvema bliskovitima protinapadoma ustvarili izjemno lepi priložnosti in le sreča je botrovala, da se Roscheva mreža ni zatresla. Drugi polčas je bil podoben prvemu, le da so Nemci zdaj malo manj napadali in igrali bolj na sredini. Deset minut pred koncem pa je sledil nenaden preobrat. Jugoslovani, ki so izkoristili napako nemškega napadalca, so pognali v napad štiri igralce, sledila jim je cela zvezna vrsta. Na njihovi polovici igrišča je poleg vratarja ostal le en obrambni igralec. Vinko je začutil, da bo padel gol. Povsem je nehal dihati, srce pa mu je noro razbijalo. "Maričić podaja preko Jurišića na levo krilo, tam je žogo pobral Varda, preigra s Heinzem, uspel ga je obiti – in prekršek nad Vardo. Ja, Heinz zna tale prekršek drago plačati. Tako je, rumen... ne, rdeč karton je dobil nemški branilec." Vinku so po čelu začele polzeti potne srage. Na pivo je popolnoma pozabil. Naj zdržijo, samo še malo, potem bodo Jugosi crknili. Samo še tale napad naj odbijejo. "Prosti strel bo streljal Milivojević. Izgleda, da bo nekemu podal. Tako je, podal je Raduloviću. In gol!! Ena proti nič za Jugoslavijo." Vinku je v trenutku zamrl ves plamen, s katerim je žarel zadnja dva dni. Ni vedel, kaj naj naredi. Bil je tako nemočen, tako prepuščen viharjem muhaste usode. Povsem brez upanja je gledal prenos naprej. "Poglejte, tamle se Meier prepira s sodnikom, da je bil eden od Jugoslovanskih igralcev v prepovedanem položaju, toda gol je veljaven. Zdaj preostane Nemcem le še to, da v teh nekaj minutah dosežejo izenačujoč gol in izsilijo podaljške." Nemci so takoj prešli v napad in neusmiljeno streljali proti Šimundičevim vratom, vendar je bilo vseh deset igralcev pred svojim kazenskim poljem in vse še tako skrbno namerjene žoge so končale zunaj igrišča ali kvečjemu v kotu. Vendar se Nemci niso predali. Bojevali so se, kot da gre na življenje in smrt. Vinko je spet oživel. Bil je napet kot struna in ob vsakem strelu Nemcev mu je skozi usta ušel kratek vzklík. Minil je redni del in iztekal se je tudi sodnikov podaljšek, ko je Mueller našel vrzel v čvrsti jugoslovanski obrambi, silovito streljal in zadel. Stadion je dobesedno ponorel, Nemci so skakali eden po drugemu in se objemali od prekipevajočega veselja.

Ko se je umiril od prvega navala evforije, je Vinka prevzel občutek nepopisne sreče. Ne bo še konec, še bodo igrali. Še se bo veselil. Nekaj sekund kasneje je sodnik odpiskal konec rednega dela srečanja. Igralci so ostali na štadionu in drug drugemu masirali noge in hrbte. Vinko je hitro skočil v kuhinjo po novo pivo. Bil je navdušen. Sedel je v fotelj in položil noge na stol. Odprl je pločevinko in jo postavil na mizo. Igra se je spet začela. Jugoslovani so imeli prvo žogo. Takoj so krenili v napad. "Jugoslovani počasi gradijo svoj napad. Varda podaja Raduloviću, ta gleda okoli, komu bi podal žogo..." Vinko je bil miren. Vedel je, da Nemci ne bodo naredili napake kot poprej. Čakalo ga je še trideset minut tekme in po vse verjetnosti enajstmetrovke. "Radulović podaja Barunčiću na desno krilo, proti njemu tečeta dva nemška obrambna igralca, Barunčić je žogo dvignil in jo z visoko podajo poslal v kazenski prostor Nemcev, tam z glavo strelja Jurišić ... in gol!! Dva : ena za Jugoslavijo!"

Vinko je dolgo nepremično strmel v ekran. Ni imel časa dojeti, kaj se je res zgodilo. "Jugoslavija gre v finale, Nemci pa domov. Poglejte, kako se objemajo Jugoslovani, Nemci pa kot da ne morejo verjeti,

Janez Gorenc
MONDIAL

da so tako hitro dobili gol. Pravila zlatega gola na njihovo žalost pač določajo, da šteje prvi gol v podaljšku za zmagovitega." Vinko je še kar strmel. Bilo je, kot da bi mu izpod nog nekdo potegnil ves svet. Panično je iskal napako v prenosu, pričakoval, da bo sodnik zdaj zdaj pokazal, da je gol pomota in bo žogo vrnil na igrišče. Ni mogel razumeti, da je konec. V sebi je začutil praznino, od njega je ostala le še lupina, vse drugo je izginilo. Nemcev ne bo več na prvenstvu. Brez njih pa je zaključek dogajanja zanj izgubil vsak smisel. Povsem se je sesedel v fotelj. Po licih so mu začele polzeti solze. Obraz je zakopal v dlani in kot otrok zaihtel.

POKRAJINSKI MUZEJ

Kočevje

LITERATURA

Rast 5 / 2000

398

BOŽIDAR JAKAC

Proslava ob 10-letnici zasedanja Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju,
rjava kreda, 1953

Marijan Tršar

6. BIENALE SLOVENSKE GRAFIKE V NOVEM MESTU

Danes že lahko zapišemo, da bi Novo mesto, mesto Krke in Revoza, ne bilo to, kar je, brez te zdaj že šestič pred slovensko javnostjo razgrnjene grafične manifestacije - zares, manjkala bi mu tista neobhodna kulturna nadgradnja, ki je ne bi mogla nadomestiti niti omejena industrijsko uspešna paradna konja. Dolenjska metropola se je iz anemične likovno kulturne sredine spremenila v dinamično organizatorico dveletnih pregledov grafičnih dosežkov vse Slovenije. In še več, svoja vrata je odprla tudi skrbno odbranim dosežkom iz evropskih umetniških logov, kar jo je trdneje zasidrlo tudi v aktualnosti evropskih grafičnih domotov. In tak, kot danes novomeški bienale je, zagotovo predstavlja nadvse koristen dvoleten obračun doma doseženih grafičnih kvalit, ki se po večini že sledeče leto spuščajo v tekmovalno areno ljubljanskega mednarodnega grafičnega bienala. Prav gotovo ni naključje, da so mnogi tu na novo odkriti talenti postali vidni in zapaženi na tej naši največji grafični manifestaciji.

Kaj nam je torej pripravil in s čim nas priteguje, použitveno angažira letošnji novomeški bienale? Če bi sodili po številu slovenskih razstavljalcev, bi morali zapisati, da se je nekoliko skrčil, največ zavoljo odsotnosti mnogih starejših avtorjev, a to je bilo opazno tudi na ljubljanskem bienalu. Očitno je v teku zamenjava grafičnih generacij in "stari mojstri" so čedalje redkejši med razstavljalci. Zato pa srečamo ne samo lepo število mlajših slovenskih grafikov, marveč tudi nekaj novih, dosedaj še ne zapisanih imen, ki pa so prijetno presenečenje že v tem prvem nastopu in vsekakor tudi lep obet za nadaljevanje in uveljavljanje naše ljubljanske grafične šole v bodoče. Mimo samostojne razstave prejšnjega nagrajenca bienala, Bojana Kovačiča, si je letošnji bienale privoščil še dva renomirana tuja grafika, Hrvata Miroslava Kraljeviča in Čeha Pravoslava Sovaka. Če izjemno občutljive, čutno dražljive risbe in grafike prvega iz četverice hrvaške moderne na prelomu prejšnjega stoletja nakazujejo novo utrta pota v secesijsko ekspresijo, pa črtno mrežje drugega vzbuja v gledalcu privide sodobnih krajin. Sovakov grafični opus je edini razstavljen ločeno v gradu Otočec, saj je bila Jakčeva hiša v Novem mestu premalo prostorna za tako obsežno grafično bero.

Ko obiskovalec hodi od eksponata do eksponata in preverja moč, povednost in sugestivnost izpovedi grafičnih avtorjev, si poskuša ob koncu izrisati nekakšno splošno sliko, celovit vtis, ki mu ga je posredovala razstava. In to ne le po vsebinski in slogovni, marveč tudi po tehnično izvedbeni plati. Mislim, da me ne vara moj že večletni občutek, da se na vsakem bienalu bolj razločno potrjujejo čedalje bolj izkristalizirane osebne poetike, decidirano artikulirana sporočila, ki so prelita v prav tako vrhunske tehnične realizacije. Skoraj ne boste

1999 FA IV/X
PTIČ V POKRAJINI
Vladimir
Makuc

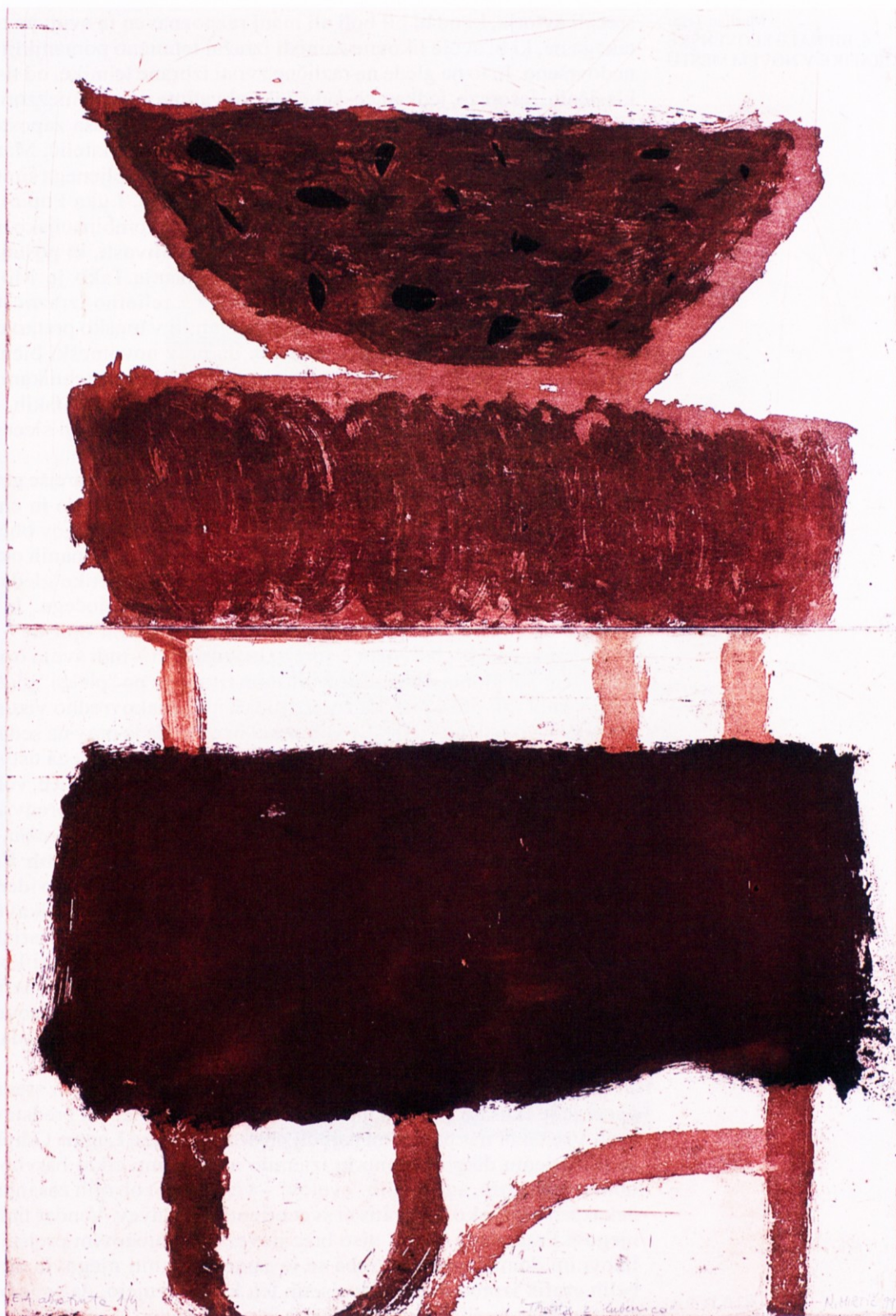
srečali avtorja, ki ne bi bil bolj ali manj razpoznaven in svoj, pa tudi takega ne, ki bi svoje likovne zamisli izražal tehnično pomanjkljivo, nedovršeno. In to ne glede na različne zvrsti izbrane tehnike, od tistih klasičnih, lesoreza, jedkanice, suhe igle, akvatinte pa celo mezzotinte (Franc Bertold - kot dodatek suhi igli), do že nekaj časa zapostavljene litografije (Martina Bohar, Miha Perčič, Janez Matelič, Marija Starič-Jenko, Ljerka Kovač), pa danes posebej priljubljenega sitotiska in uveljavljajoče se kolografije (Črtomir Frelih, Luka Popič). V vseh teh načinih se avtorji spuščajo v inovacije, v kombinacijsko mešanje in uporabo domiselnih tehnicističnih dražljivosti, ki postajajo pomembni agensi njihovega osebnega izražanja. Tako je Mojca Zlokarnik klasični barvni linorez nadgradila z reliefno izraznostjo, Ana Zavadlal pa uspela barvni lesorez požlahtiti v tonsko pretanjeno strukturno preprogo. Lahko bi zapisali, da prav novomeški bienale privabi največ grafikov, zvestih tradicionalnim "starim" tehnikam, in da je zato pravcata izjema, saj so te številnejše od serigrafskih. Na njem tudi ne bomo našli računalniške grafike, ki pa je tudi sicer pri Slovencih redka.

Nagrado Grand Prix Otočec je letos prejel predstavnik starejše generacije, **Vladimir Makuc**. Njegova ikonografsko, slogovno in emotivno enovita grafika, ki vzbuja občudovanje najširših krogov občinstva in kritike, je tudi v novomeški predstavitvi ostala v znanih okvirih njegovega liričnega gledanja na svet – z mehko poetiko gledalca nevsiljivo vpeljuje v samospraševanje o smislu bivajočega. Je pa Makuc kot izjemen mojster grafične realizacije tokrat opustil – po dolgoletnih ciklih v barvnem lesorezu in jedkanici – tudi svojo originalno tehniko globinske grafike z brusnim risanjem po "pleksi" plošči. Zdaj v suhi igli dokazuje, da zmore tudi v njej enakovredno vizualizirati svoje poetične vizije. Še več, rekel bi celo, da je prav na sedanji stopnji dosegel doslej najbolj očitno "deikonizacijo" svojega ustvarjalnega sporočanja, saj se njegovi pomenski ikoni človeka, ptice, volička čedalje bolj umikajo čistim likovnim učinkovinam, predvsem njegovemu občutenju, malone naivno izrisanemu črtnemu mrežju.

Nagradi Novega mesta sta prejela **Nataša Mirtič** in **Črtomir Frelih**. Če se Mirtičeva ukvarja v prvi vrsti s (ploskovno) obrisno identifikacijo predstavljenih predmetnosti – in ume pri tem ob mikavnih grafizmih obdržati zadostno mero vsebinsko relevantne ustvarjalne napetosti – pa Frelih domiselno izkorišča tehnične možnosti kolografije, ki omogoča tako potezno kot ploskovno nanašanje reliefnih lepil na ploščo. Ustvaril si je osebno razpoznavno črtno (pasovno) abstraktno pletenino, ki z artikuliranimi črnobelimi ritmi polni gledalca z eksistencialnim vzburljenjem (Resurrectus 4).

Nekateri med zdaj že uveljavljenimi slovenskimi grafiki srednje generacije skušajo z inovacijami intenzivirati svoj utečeni predstavniki svet. Vsekakor nas med temi najbolj preseneča **Lojze Logar**. Odrekel se je svojemu dolgoletnemu in izjemno uspešnemu ciklu barvno in oblikovno ostrih, agresivnih "cvetov" – včasih sem ob njih zasanjal v nekakšen organsko dekorativni svet orienta ali Mayev. Vendar tudi ti njegovi Fragmenti A & T niso brez povezave z njegovim prejšnjim likovnim domišljanjem – treba se je samo spomniti njegovih črnobelih grafik izpred malone dvajsetih let, ki dokazujejo, da se je bolj kot njegova temeljna izpovednost (ta je v sebi vedno skrivala nemalo zdravega erotizma) spremenil predvsem izvedbeno: v prejšnjem njegovem slikarstvu in grafiki sila redki tehnicistični gurmandizmi v

NATAŠA MIRTIC: TIHOŽITJE Z LUBENICO, 1999, barvna akvatinta, plošča: 100 x 65 cm, papir: 100 x 70 cm

novem ciklu vidno izstopajo.

Zato pa pri **Ivu Mršniku** ugotavljamo le širjenje temeljnega motiva z multipliciranjem ali s konfrontiranjem njegovih črtnomrežnih "kokonov" z geometrijskimi pendanti. Nekaj podobnega srečamo tudi pri **Zvestu Apolloniu**, ki pa svojo v živo meso abstraktne marine zarezano "razglednico" konkretizira z oblikami drobcenih živali in barčic. V predrugačeni podobi se predstavi tudi **Marko Andlovic**. Svojo prejšnjo domala tektonsko grajeno, nekako "leseno" motivno naravnost je nadgradil s sproščeno, občutljivo, "trgano" risbo. A tudi predmetne navdihe, ki so mu posredovali oblikovno zamisel, je izlužil, sčistil do malone znakovne bistvenosti. **Karel Plemenitaš** razvija naprej svoj izbrani vsebinski repertoar. Ta prej v uporabi izraznih prvin varčni, rekel bi, izbirčni grafik si je zdaj svoje kompozicije usodil žlahtiti s pridevki mikavnih jedkalnih naključnosti. Te prejšnje izrazito risarske izvedbe sedaj spreminjajo tudi v čustveno mamljivo pašo za oči. Prav ta pa je poglavitna draž listov **Gorazda Šimenka**, ki jo še napenja s kontrastnim geometrijsko zamejenim mrežjem. Vsem že dobro znana krepka "moška" poteznost **Samuela Grajfonerja** se je še ojačala, kar podvojila z akvatintnimi ploskovnimi teminami. Nekaj podobnega poskuša doseči **Vesna Drnovšek** z zametnimi suhoigelskimi rastrji.

Boge Dimovski je svoje nekdanje seizmografsko odzivne črtne zapise napravil še krhkejše, bolj ranljive in čutne, **Zdenko Huzjan** pa našel v Okruških neba skrajno minimalistično nadaljevanje svojega prejšnjega baladno mitskega sveta. V poznanih formalnih nosilcih asociativnega sporočanja **Todorčeta Atanasova** opazamo upadanje baročne nabreklosti in prehajanje v poenostavitve človeškega telesa. Če je **Apolonija Simon** svoj Par nekje še vsadila v pokrajino celovitega slikovnega polja, pa je **Jože Šubic** svoj obrisno znakovni motiv pretehtano vkomponiral v sredino belega lista. **Miha Perčič** skuša z vehementno poteznostjo pa z dvojno kontrastnostjo črno-belega in ploskovno-črtnega ustvarjati virtualne prostore. Kot pri nas sila redek primer konstruktivistično multipelske "šahovnice" je **Josip Gorinšek** domislil svoj G 10 v barvnem stopnjevanju sitotiska.

Bogdan Borčič, nekdanji nagrajenec bienala, razvija v suhi igli in akvatinti svojo novo Temno krilno grafiko. Ta se je iz prejšnjih celolistnih kompozicij skrčila na ozek horizontalni pas z minimalističnimi elementi navpičnega parceliranja ter osrediščanja s težnostno črtno. Razstavljeni širši opus predlanskega nagrajenca **Janeza Kovačiča** se potrjuje kot izrazna simbioza izrisanih in naključnih strukturnih vzorcev v povezavi z bolj ali manj poudarjenim temeljnim nosilnim likom vsake kompozicije. Bolje kakor kdaj koli doslej je utrdil razpoznavni profil avtorja, ki je tako po formalni kot po vsebinski plati koristna novost v slovenski grafiki.

Če sem prek vsem poznanega Miroslava Kraljevića prešel kar z lapidarno oznako njegove svežosti v tedanjem hrvaškem slikarstvu in v grafiki – oboje predstavlja vrh tedanje hrvaške moderne – pa se velja dlje zaustaviti pri drugem gostu bienala, pri **Pravoslavu Sovaku** in njegovi seriji jedkanic, posvečeni Herkulesu Seghersu. V spremni predstavitvi mu dr. Konrad Oberhuber pripiše podobnosti s tem Holandcem, ker je podobno kot on lovil razsežnosti kopnega in neba z vertikalno-horizontalno-diagonalnim mrežjem. Toda končni rezultat teh pletenin je pri obeh docela drugačen. Sovak zna s temi racionalnimi stereotipnimi rastrji, ki ustvarjajo geometrijsko poenos-

tavljene akterje krajine, pričarati čustveno vzdušje nekakšnih dražljivih prividov arteficalno pregnetenega pejzaža. V tem je njegova inovativnost pa hkrati zamejenost oblikovno ozko profiliranega izražanja.

Če se na koncu ozremo še na eksponate obeh grafikov, ki sta zapisana tudi kot glavna redaktorja kataloga in avtorja spremnih člankov, se bomo pri **Branku Suhyju** srečali z njemu prirojenim ustvarjalnim hotenjem odkriti in izraziti ne le likovno bit najrazličnejših vsakdanjih (banalnih) predmetov, marveč dosti več – tem uporabnim rečem in stvarjem domisliti, dočutiti nadgrajeni, ne le estetsko, ampak tudi etično kategorični imperativ. Suhy se izraža s pretanjeno nevirtuoznimi črtami, ki nas sredi koagulacijskih temnih ploskev njemu najljubše akvatinte popeljejo včasih v kubistični sintaktični red, drugič pa z obrisnim oklepanjem v pretehtano parcelizacijo slikovnega polja.

Jože Muhovič ostaja zvest koncipiranju nekakšnih osebno profiliranih temeljnih likov, nosilcev kompozicije največkrat na prostranem, "praznem" slikovnem polju. Včasih že sami po sebi vzbujajo asociativne prisluhe, večkrat pa si pomagajo tudi s strukturnimi naključnostmi, pretočenimi v sproščen potezni rokopis.

Posebna vrednost kataloga niso le odlične reprodukcije eksponatov, ampak tudi vrsta uvodnih zapisov, člankov in razmišljanj – nekaj sem jih omenil že mimogrede. Naj zato navedem le kratko označitev Igorja Zidića, direktorja zagrebške Moderne galerije – Kraljevića je apostrofiral z meteorjem – na daljše razmišljanje Slavice Markovič o njem pa Branka Suhyja o Ljubljanski grafični šoli. Predvsem pa se velja zamisliti ob eseju Notice o skrivnem življenju postmoderne umetnosti dr. Jožeta Muhoviča – v njem je prenicljivo razmejil njeno resnično inovativno revolucionarnost od hkratnih motečih, retrogradnih prvin v njej. Katalog se izteče z reprodukcijami petih grafikov, ki so jih podarili na novo spočeti zbirki slovenske grafike na novomeški gimnaziji.

Za konec še povabilo, da si v Jakčevi hiši vsekakor velja ogledati zaradi bienala močno skrčeni razstavljeni opus **Božidarja Jakca**. Kakor da je prav prostorska stiska napravila veliko uslugo temu neumornemu ustvarjalcu, saj je avtorja izbora prisilila na skrajno reduciranje. In prav takšna nepopustljivo občutljiva selekcija nam je pokazala tega umrlega slikarja in grafika v močno spremenjeni luči. Vrsta odličnih risb – tudi nepoznanih, denimo, tista odlična mase množice na mostu v večerni temi – pa izjemno nežni pasteli in dvoje portretnih študij iz njegovih začetkov zostrijo naš pogled na tega v spominu predvsem virtuoznega risarja, grafika in pastelista. Tudi ko se bo po koncu bienala ta njegova stalna razstava vnovič razširila, bi bilo prav, da bi ob obsežni razstavi v Kostanjevici novomeška predstavitev postala zares skrbno izbran hommage, ki bo le z najboljšimi dosežki pričal o njegovem ustvarjalnem geniju.

ANTON PODBEVŠEK – OD VOJNE ZAZNAMOVANI UMETNIK

V vinograd mojih zlatih sanj sem se vrnil, -

- toda to niso bili več mladostni, brezskrbni časi. Podbevšek se je sicer vrnil živ iz morije prve svetovne vojne, toda ta vojna je v njem zapustila trajne posledice (morda tudi psihične?). Čez noč je iz mladeniča postal zrel moški, šolsko torbo je zamenjal s puško, namesto matere je pred seboj dan za dnem gledal »ženo z belo haljo«. Toda pesnik in pisatelj Podbevšek se po vrnitvi domov ni predal svetobolju in samopomilovanju. Lahko celo rečemo, da je svojo bolečino zdravil z ustvarjalnim delom, saj je prav v tem obdobju napisal večino svojih najboljših del.

Večina Podbevškovega dela je literarnim teoretikom poznana, toda v različnih literarnih zapuščinah se še vedno lahko najdejo manjši, do sedaj nepoznani drobci. Na takšne »drobce« najpogosteje naletimo v zapuščinah številnih literarnih urednikov (npr. pri Janku Šlebingerju, Francetu Steletu, Milanu Puglju in Antonu Novačanu).

Tako najdemo npr. med različnimi literarnimi prispevki, ki se hranijo v zapuščini Antona Novačana (NUK inv. št. 13/63, mapa 7 – tuji rokopisi), ki je bil urednik Književnega juga, tudi dve Podbevškovi pesmi (Traverze in Gozd) ter dve strani dolg prozni prispevek z naslovom Magdalena. Na hrbtni strani obeh pesmi je »pismo uredniku« Novačanu:

Novo mesto 5. 12. 18.

Gospod urednik!

Pošiljam Vam priloženo kot prvo pošiljatev za Vaš Književni Jug. Ker bi hotel biti zdaj, – ko sem prišel od vojakov – biti sotrudnik Vašega literarnega lista, prosim eventuelno za odgovor.

Anton Podbevšek

Gotna vas p. Novo mesto.

Ker poznamo Podbevška predvsem kot pesnika in publicista, je ta njegov prozni poizkus vsekakor zanimiv in vreden objave. Ker je delo nastalo v času prve svetovne vojne (1918) oz. takoj po njegovi vrnitvi iz vojske (?), je tudi tukaj še čutiti rano vojne, ki se mu je zajedla globoko v mlado telo.

MAGDALENA

Bila je žena, v njenem imenu kesanje in bolečina. V prvem letu, v prvi noči in ko je slavček prvič zažvrgolel, je rodila prvega sina. V drugem letu, v drugi noči in ko je slavček v drugič zažvrgolel, drugega sina itd. Rodila je deset sinov, vsi kakor maki na polju, močni in zdravi kakor hrasti v gori. Tedaj pa so se nekega dne krvavo zasolžile vse grede rož v materinem vrtu, mrknilo je solnce in govorili so po deželi, da je prišel stoglavi zmaj in hoče pomoriti vsa bitja, ki gredo z zarjo na ustnah čez trnjevo pot življenja. Ko pa je mati zaslišala to črno vest, jo je zbolelo v srcu, kakor da jo je prebodlo sedem ostrih mečev. In kralj te dežele je nabiral vojake, stare in mlade, bolne in

zdrave, kruljave in hrome, gluhe in slepe, da bi premagal stoglavega zmaja. Mati pa je hotela, da bi prišel in pomoril njo in sine, ko bi stali v njenem krogu. Ker tuje ji je bilo, ustavljati se sili in zdelo se ji je sladko umreti, zroč beli ženi v obraz. Bala pa se je tudi tujine.

Toda kakor druge matere, je morala dati tudi ona kralju deset svojih sinov. Ko je odhajal prvi najstarejši, je zaplakala kakor volkulja in se mu vrgla na prsi. Sin pa se ji je strgal iz objema in pustil v njenih drhtečih rokah svetlo rožo. V noči pa, ko je odhajal in je mati stala na pragu, je videla, da se je dvignil iz teme galeb, bel kakor volna in tekkel pred njim. Sin je vriskal, materi pa je bil vsak njegov vrisk, kakor bodeč trn. Stala je na pragu, dokler ji ni izginil izpred oči, potem pa je šla solzeča se v hišo in dala v lonček sinovo rožo. Kmalu je odhajal tudi drugi sin. Tudi temu se je vrgla na prsi, poljubljala ga in se tresla neznanega strahu, sin pa se ji je strgal iz objema in kakor prvi sin, ji pustil tudi on svetlo rožo. In zopet se je dvignil v noči, ko je vriskajoč šel čez vas in so se mu pridružili tovariši, iz teme galeb, bel kakor volna in letel pred njim. Mati je drgetala boli, že se je delal dan, šla je ihteča v hišo in tudi drugega sina rožo dala v lonček. Tako je po vrsti odšlo vseh deset sinov in ostala je sama z očetom njih. Živela je v vednih bolečinah zanje, zalivala svetle rože in sanjala o sinih in galebih. Zrak na obzorju pa se je rdečil in mati je dan na dan slišala o krvavem boju in še bolj je trepetalo bedno srce, da je že bila bolj mrtva kakor živa.

Nekega dne pa je začela temneti prva roža v njenem lončku, dokler se ni posušila. In na večer v mraku je zaslišala v zraku šum, ozrla se je kvišku in zagledala nič več belega, temveč črnega galeba, s krvavimi progami čez glavo in telo in razmršenimi perutnicami. Tedaj pa se ji je zavrtelo pred očmi in padla je nezavestna na tla. In komaj se je zavedla in se z dnevi potolažila, že je začela bledeti druga roža in mati drgetati vnovič v zli slutnji. V uroku je šla na vrt, zalivat rožne grede, pogled pa ji je vedno hitel na okno njene izbe, kjer je stalo v vrsti deset lončkov s sinovimi rožami. Tudi druga roža je že bila močno otemnela. In ko jo je zagledala, se je prestrašena zganila. Kakor v nezavesti se je ozrla kvišku, zavpila kakor ranjena košuta in se zgrudila onemogla. V zraku je plaval črn galeb, krvavi curki so mu lili čez glavo in veslal je tiho, skoro neslišno. Mati je vedela, da sta ji ugasnila že dva sina. Zgubila pa jih je še osem in zguba vsakega je bila, kakor nov meč v njeno, od boli že skoro otopelo srce. Prejokala je dneve in noči pri spominih nanje, vedela pa ni, da se joče z njo še desetero plamenov v vasi, desetero vrčev, napolnjenih z ogljem, ki so se razbili, desetero ljubic njenih sinov, vitkih kakor topoli, črnolasih in z očmi kakor biseri.

Nekega dne v noč pa je odšel tudi oče. Kakor levinja se ga je oklenila in ga ni hotela spustiti iz svojega obupnega objema. Mož njen, ki ga je ženina tuga globoko bolela in je na tihem plakal kakor lev za svojimi mladiči se ji je iztrgal, posadil jo v izbi na stol in kakor sinovi, je tudi on pustil svetlo rožo. Šel je po cesti kakor betežen starec in ko je planila k oknu in klicala njegovo ime, je bil že daleč in le bel galeb, bel kakor volna, jo je potolažil. Vendar, ko je tako zrla za njim in strmela v obzorje, kjer so se podili oblaki nekam v istočno stran, so se ji odprle rane in obmolknila je šele, ko so ji krvave solze izplakale oči, jo objela temna noč in od kesa ostala v njenem srcu brezprimerna bolečina. Mati še vedno upa, ne vidi črnih gred v svojem vrtu, ne desetero črnih usahljanih rož v lončkih in desetero črnih

galebov, ki so izginili za obzorjem. Zanj oslepelo, živi samo še enajstera roža in enajsti galeb, ki se še ni povrnil iz noči in dalje.

Prva priložena pesem »Traverze« je bila nato objavljena v Domu in svetu (1919. leta); druga pesem pa je zelo kratka, vsega ima 4 vrstice:

GOZD

-----
*Ali je zapel ščinkovec v smrekovem vrhu. Glejte mene
lorda!*

*Najbrž pa je mislil, – včasih ni imel niti ene misli, – ko ga
zavijejo bele roke v – mrak morda?*

Med Novačanovo korespondenco najdemo še eno kasnejše pismo iz leta 1927, ki se glasi:

Dragi Novačan!

Neštetokrat sem se že pripravil, da bi Ti pisal, a vsakokrat so sanjarije drugače odločile! Kljub temu upam, da si prepričan v mojem iskrenem prijateljstvu do Tebe in zlasti še o tem, da ni med nama nobenih idijosnikracij. (?)

Zadnjič si bil v Ljubljani. V nedeljo ob 1. 11., kakor hitro je prišel k meni Vidmar z novico, da si tu, sem odšel k Štruklju, toda portir mi je povedal, da si že pred 8. odšel. Bilo mi je zelo žal. Le zakaj nisi prišel k meni na stanovanje?

V nedeljo 8. maja zjutraj bom prišel v Celje, kjer imamo novinarji občni zbor. Prosim Te, da bi mi pisal, če bi mogel priti tedaj v Celje. Napravila bi kakšen izlet v okolico, saj tu si ti doma. Če pa ne, sem pripravljen odpeljati se iz Celja v Maribor.

Čutim, da bi si ustno lahko prav mnogo povedala, kar pismo ni tako lahko, ker je mogoče, da se ne bi prav razumela. Zato mislim, da mi boš ustregel ter da me boš pravočasno obvestil, kako razpola-gaš s časom. Na slepo srečo bi se nerad odpeljal.

Te pozdravljam z ženo in mojo malo Tičko

Tvoj Anton Podbevšek

Betovnova 15/IV.

Ljubljana 27./IV. 27

Nekaj misli ob koncu

Glede na gornja, ohranjena besedila in na obe pismi, ki se nahajata v Novačanovi zapuščini, lahko naredimo tudi nekaj logičnih zaključkov.

1. Če primerjamo gornji prozni tekst s Podbevškovo poezijo iz tega obdobja, lahko ugotovimo izredno podobnost – predvsem v metaforah: sinovi /.../ kakor maki v polju, sinovi /.../ močni in zdravi kakor hrasti v gori; zdelo se ji je /materi/ sladko umreti, zroč beli ženi v obraz; /mati/ je zaplakala kakor volkulja; se je dvignil iz teme galeb, bel kakor volna itd.

2. Prozni tekst Magdalena bi lahko uvrstili med klasične pravljice, saj se v tej pripovedi dogajajo neverjetne, samo v domišljiji mogoče stvari. Toda če poznamo Podbevškovo življenjsko usodo, v tej zgodbi najdemo veliko globlje misli in predvsem kruto resničnost vojne, ki ne prizadene le neposrednih udeležencev vojne – vojakov, temveč

Rozina Švent
ANTON PODBEVŠEK –
OD VOJNE ZAZNAMOVANI
UMETNIK

tudi tiste, ki ostanejo v varnem naročju doma. Ti se dan in noč bojijo za usodo svojih dragih, da bi ne postali žrtve vojne – zlasti to velja za matere, ki so svojim otrokom podarile življenje.

3. Znanstvo Podbevška z Novačanom – zadnje pismo nam potrjuje, da sta se sčasoma oba umetnika zbližala in medsebojno razreševala nekatere nejasnosti. V pismu se pojavi tudi nova Podbevškova beseda (skovanka) »idijosnikracij«-a. Sam nam tega pojma sicer ne razloži, vendar gre verjetno za podobnost v njunem idejnem mišljenju in obnašanju v družbi (anarhizem, svobodnjaštvo) – in oba sta imela za seboj tudi izkušnjo prve svetovne vojne.

POKRAJINSKI MUZEJ

Kočevje

KULTURA
Rast 5 / 2000

Stalna postavitev razstave Božidar Jakac:

Risbe v veliki dvorani Šeškovega doma

Mira Mihelič je svoj poklic pisateljice pojmovala kot notranjo zavezanost času in družbi, davek, ki ga je plačevala za to, se ji je zdel samoumeven. Kakor koli si ogledujemo njen literarni opus, ga skušamo vpeti v literarnozgodovinske in estetske okvire, ga presvetliti in proučiti, si moramo priznati, da tvori jedro njenega literarnega zanimanja in dela romaneskni cikel družinskega romana. Imela je gradivo za več novelističnih knjig, vendar je večina novel in črtic ostala razmetanih po številnih letnikih Ljudske pravice, Dela, Naših razgledov, Obzornika, Naše žene, revije Le livre slovene in drugod. Te zajetne setve ni želela nikoli pregledati, pretehtati in izdati, saj je vedno iskala razloge, da ji tega ni bilo potrebno storiti.

Prepričana sem, da bi tudi v kratki prozi našli enake elemente pripovedništva, kot jih srečujem v njenem romanopisju:

- poglobljeno izpovednost,
- poudarjene značilnosti ženskih likov,
- razširjen radius socialne motivike in
- avtobiografske elemente s prvimi neizživetih travm.

Rojena je bila leta 1912 v Splitu očetu Slovencu in mami Hrvatici in povedati je treba, da do svojega šestega leta sploh ni znala slovensko. Kot otrok ločenih staršev je s šestimi leti prišla k stari mami v Trbovlje, kar je gotovo vtisnilo pečat njenemu poznejšemu življenju, značaju in delu, saj je iz svoje otroške stiske našla izhod in novo literaturo. "Verjetno gre za obdobje, za reševanje in izpovedovanje, čeprav se tega, ko začneš pisati, niti ne zavedaš."¹

Po končani osnovni šoli je prišla v Ljubljano, ki je postala njeno mesto. Zmeraj je bila otrok mesta, zakaj tista štiri leta, ki jih je preživela pri stari materi, umetnica ne šteje, čeprav se je takrat naučila brati in se lotila prvih literarnih poskusov.

Prva knjiga, ki jo je pisateljica prebrala, je bil Levstikov Martin Krpan s Smrekarjevimi ilustracijami. Ostala ji je nepozabna v spominu, saj jo je prebirala spet in spet.²

Takrat si je izmislila, ker pisati še ni znala dobro, nekakšno dramo, ki so jo otroci uprizorili na improviziranem odru, kar je kasneje opisala, seveda nekoliko spremenjeno, v mladinski knjigi *Pridi, moj mili Ariel*. To je bila prva postaja na njeni poznejši poklicni poti, toda po tistem je minilo skoraj dvajset let, da je znova prišla pero in napisala roman *Obraz v zrcalu* (1941), ki je leta 1978 še enkrat izšel pri MK v predelani obliki. Pisateljica si je dolgo želela popraviti začetniške napake v tem delu, ki pa je že takrat, ko je izšlo, marca 1941, našlo dovolj naklonjenih bralcev.

"Težko je govoriti o sebi kot pisatelju, saj tudi kadar pišem o izmišljenih osebah, govorim o sebi, in v bolj ali manj šifrirani obliki; izdajam bralcu lastne poglede in probleme. Pisatelj mora iz svoje stiske najti razumevanje za stiske drugih; in kakor prenaša svoja doživetja v doživljajsko območje svojih oseb, tako črpa iz usod drugih snov za svoja, včasih najintimnejša spoznanja, zmeraj je sam svoj in hkrati ni nikoli več čisto svoj."¹

V literaturi je vsebina tesno povezana z obliko in Mira Mihelič je rada povedala, da, žal, nikoli ni imela vtisa, da bi ta problem zadovoljivo rešila, saj so ji tudi stanovski kolegi očitali, da je v nekem

obdobju svojega življenja opravljala veliko funkcij v društvenem in družabnem življenju in tako zamujala čas, ko bi morala pisati.² Bila je predsednica Društva slovenskih pisateljev, predsednica slovenskega PEN-a, nekaj časa je bila poslanka v zvezni skupščini, delala je v raznih odborih, hkrati pa pisala in prevajala. Morda bi jo kdo imel za častihleпно, ker je sprejemala vse te funkcije, vendar vse to delo ni bilo v škodo njenemu pisateljskemu delu, še več, znebila se je strahu javnega nastopanja, saj je bila po naravi bolj plaha in zadržana, vendar se je trudila, da tega ne bi pokazala.²

Po maturi na poljanski gimnaziji je študirala pravo, vendar študija ni okronala z diplomom, ker se je mlada poročila in rodili so se otroci. To je izpolnilo njeno življenje, vendar ne dovolj, zato se je vrnila k svojim mladostnim sanjam – k pisanju. In njen prvi roman, začetnik trilogije *Plamen ali dim*, je izšel tik pred vojno, poklicna pisateljica pa je postala po vojni.

Drugo vojno je doživljala v okupirani Ljubljani, v ječi in taborišču, svoja doživetja pa je strnila v treh dramah, med katerimi ji je *Svet brez sovraštva* (1945) pomenil največ.

Mira Mihelič se je v glavnem preživljala s prevajanjem in tako najdemo danes na knjižnih policah kakih petdeset knjig, ki jih je prevedla iz francoščine, angleščine in nemščine. Kakih osem mesecev je opravljala to tlako in škripala z zobmi, ko se je ob petih zjutraj sklanjala nad pisalnim strojem in prenašala v slovenščino odstavke za odstavkom, besedo za besedo, da si je prislužila nagrado – štiri mesece časa za lastno delo, ki je mnogokrat nastajalo na počitnicah v bližini Novega mesta, kamor sta rada zahajala pisateljica in njen mož, slikar France Mihelič, da sta si ob zeleni Krki odpočila od ljubljanskega hrupa.³

Roman *April* je še spomin na vojne čase, temu pa sledi šest romanov, ki so pozneje izšli pod skupnim naslovom *Plamen ali dim* (*Mladi mesec, Dolga noč stare gospe, Ogenj in pepel, Hiša večera, Mavrica nad mestom, Stolpnica osamelih žensk*) in pomenijo obračun z dediščino meščanske družine.

Pobuda za nastanek obsežne meščanske kronike, ki so jo primerjali z znano Sago o Forsytih Angleža J. Glasworthyja pa z nekaterimi romani T. Manna in morda z literarno ustvarjalnostjo M. Krleže (Glembajevi), je prišla od pisateljičinega dobrega prijatelja in mentorja Juša Kozaka, ki ga je cenila kot človeka in kot pisatelja. Kot izjemnega kritika je cenila tudi Mitjo Novaka⁴ in Ceneta Vipotnika, glavnega urednika Cankarjeve založbe, in njihove dolge pogovore o njenem delu, ki ji niso jemali poguma, temveč so jo spodbujali in so bili zanj nekaj izredno dragocenega⁵. Pisateljica pravi, da je navdih za pisanje že v začetku, vsaj tri četrtine pisateljskega dela pa se sestoji iz znanja, garanja in trpljenja, tako da pisanje ni noben užitek, kakor je mislila nekoč. Ko odtrpiš svoje delo za pisalno mizo, trpljenja še ni konec, nadaljuje se v soočanju z bralci in s kritiki in z lastnimi dvomi. Napisano morda zveni hudo, vendar pisanje prinaša tudi veselje in upanje, naj je ta dejavnost še tako donkihotska.

Miro Mihelič je zmeraj veselilo pisati. In ustvarjala je najlažje za staro pisalno mizo, ki je skoraj že razpadla, sredi potemnelih slik in lesenih svetnikov, tako minljivih in krhkih, kot smo ljudje. In sredi hrupa, ki ga ni bilo nikjer v Ljubljani toliko, kolikor prav na Aškerčevi ulici, ki je bila v času, ko je Mira Mihelič še živela, glavna prometna žila med vzhodom in zahodom. Večkrat so jo spraševali, zakaj se ni

odselila od tam, toda to je bil njen dom, njena ulica, tam je bila njena pisalna miza, za katero je, bolna za rakom na jetrih, brez bolečin zasajala večni sen in so jo za vedno odnesli iz hiše, ki je drugače ni hotela zapustiti.

Bila je otrok mesta Ljubljana. Večji del njene meščanske kronike se dogaja v Ljubljani in tudi "zgodovinska trilogija", ki je nastala v njenih poznih letih, sodi v prestolnico (*Tujec v Emoni*, 1978, *Cesta dveh cesarjev*, tretji roman je ostal v načrtih, prikazoval naj bi podoben sodobne Ljubljane v začetku osemdesetih let dvajsetega stoletja). "Dobro je imeti načrte. Dokler jih imaš, ni treba, da bi se poslovil od življenja ali vsaj ne od literature."¹

Pisateljčin svet buržoazije in meščanstva

Svet slovenske buržoazije in meščanstva je snov pisateljčinih romanov in te podobe ne spremenita niti dva ekskurza v zgodovino, *Tujec v Emoni* in *Cesta dveh cesarjev*. Na tem odru je nastopala in živela, na njem je doživela prve aplavze, izgubljala prve iluzije in spoznavala prvo tesnobo, ko je padla zavesa. A tudi ko je padla, ni v mladem dekletu in ženi ugasnil svet salonov, guvernant, zasenčenih luči, izbranih besed in spomina na pogovore o borznih poročilih (*Obraz v zrcalu*), menicah, političnih kombinacijah in spletkah. Vse to je ostalo v njej, ne da bi posebej razmišljala o vzrokih in ravnotežju te družbene arhitekture, zakaj življenje je očarljivo in lepo in mladost tako samozadostna, da ji ni treba nobene misli, ki bi vznemirjala.

In potem je prišla temeljna izkušnja, ki je zrušila te kulise: vojna in pisateljčin izgon iz raja. In vstop v literaturo. In z njo se je Mira Mihelič zmeraj znova nostalgичno in hkrati pogumno vračala v svet svoje mladosti, da bi ga raziskala, ovrednotila in kritično opisala. In razumljivo je tudi, da je druge socialne plasti slovenske družbe niso privlačile in vznemirjale, saj so ji bile tuje. Tudi opisi kmečkega življenja, narave, starožitnih navad in iskanje navidezne harmonije med človekom in naravo so ji skoraj tuji. Pisateljica se ne prepušča pokrajinskemu orisom, ne izživlja se v pastelnem risanju liričnih pejsažev, narava ni medij njenega čustvovanja in doživljanja; z nekaj skupimi besedami jo vključi v pripoved kot bežno oznako (*Obraz v zrcalu*, prvi del, 4, str. 25).

Mira Mihelič je bila predvsem pripovednica, ki jo usoda ljudi neposredno prizadeva in spodbuja k pisanju. Zato ima podeželje le lokacijsko funkcijo; je kraj dogajanja, včasih dom, kamor se človek vrača, včasih pribežališče za celjenje ran, nikoli pa človekova usoda. Predmestno in proletarsko okolje, s katerim se je srečevala prek ljudi, ki so iz barak in socialnih nižin vstopali v meščanski svet, in bogate, tudi nemškutarske meščanske družine, so le kulisa, pred katero stoji človek. (*Obraz v zrcalu*, prvi del, 1, str. 8).

"Stara gospa se je bila nališpala za ta izredni dogodek s svojimi prstani, z zlato verižico, na kateri je visela z drobci diamantov okrašena urica, in z granatnimi uhani. To je bilo vse bogastvo iz njene skrbno čuvane zakladnice – rjave palisandrove skrinjice, obite s starinskimi okraski iz bron."

Opisom oseb posveča Mira Mihelič veliko pozornosti; predvsem zunanosti. Opisuje duhovito, z metaforo, primerja, ironično in posmehljivo. Najraje opisuje negativne ljudi in tudi dialog ni v ničemer romantično-sentimentalen, kot je mestoma lahko vsebina.

Osrednje pisateljčinega zanimanja je ženska. Njena pozornost je

usmerjena k moralnim silnicam človekovega kozmosa, kot da gre za bitje, ki je rodilo in vzdržuje življenje. Osrednja vprašanja so naravnana k smislu življenja in smrti, poguma in strahopetnosti, altruizma in egoizma, laži in resnice, nasilja in upora, odločitve in odgovornosti, izkoriščanja in žrtvovanja, vzravnosti in poniglavosti.

Pri Miheličevi gre v bistvu za dvojce: za človečnost ali nečlovečnost. Na teh nosilcih stoji vse: enovita in čvrsta zgradba, fabulativni zapleti in razpleti, značajska naravnost osrednjih oseb, njihove strasti, čustvovanje, odločitve in ne nazadnje tudi skica socialnega okolja. Pisateljica najraje upodablja ženske usode, zaznamovane s trpljenjem in žrtvovanjem, z vztrajnostjo in pokončnostjo, z razočaranji in nikoli potešenim hrepenenjem. Moške riše kot slabotnejši, prilagodljivejši, h kompromisom in pasivnosti nagibajoči se del človeškega občestva. Pri tem ne moralizira, ostaja vzvišeno objektivna opazovalka, tudi kadar se posmehuje, ali obsoja, ali opisuje pritlehnost moških značajev, dela to naklonjeno in nežno.

Prizanesljivost in širina izvirata iz pisateljičinih značajskih potez, pa tudi iz tiste duhovne in miselne naravnosti, ki jo posplošeno označujemo s humanizmom, ki ga izpoveduje skozi projekcijo ženskih značajev in njihovih usod.

To so usode samosvoje Henriete, ki je tako zagledana sama vase in polna sle po maščevanju, da jo strezni šele Vitalovo pismo, namenjeno hčeri, in sklene rešiti trpljenja vsaj lastno hčer – Vito zamenjano Barbaro, tiho, blede in bolno mlado ženo, ki se po sedmih letih zakona dvigne zoper moža in njegov pohlep (*Obraz v zrcalu*).

To je usoda osamljene in od moža, ki si najde ljubimca, v zakonu zapuščene žene, ki spozna mladega in zalega poročnika Boška, se z njim zaplete v ljubezensko razmerje in tudi zavoljo ljubezni ubije SS častnika Hansa Osterja (*April*).

To je usoda Roševe Francke (trilogija *Plamen ali dim*), gospe Vidalove (*Otok in struga*), ki se, misleč, da je na smrt bolna, še zadnjič pozabava z ljubimcem na Otoku, ali pa bolešno ljubosumne Helene Permetove, ki zaradi ljubosumja razdre svoj zakon in na silo konča svoje življenje (*Igra v vetru*).

Izčrpane in samotne, izdane in zapeljane se krčevito spopadajo s predsodki, revščino, preračunljivostjo, sovraštvom in bijejo boj, ki se večkrat zdi brezupen. Vendar ne klonijo in izpovedujejo dejavno vero v življenje. In ravno to je bistvo pisateljičinega humanizma.

Obraz v zrcalu in Mladi mesec

V prvi izdaji *Mladega meseca* (1962) najdemo na koncu knjige rodovnik Ravnove družine in pisateljičino Opombo. Iz rodovnika vidimo, da stoji *Mladi mesec* na začetku, *Mavrica nad mestom* pa na koncu te kronike ali sage, ki popisuje štiri rodove slovenske meščanske družbe ali kot pravi pisateljica: "Zamisel o kroniki slovenske meščanske družbe od njenih začetkov, v prvi polovici devetnajstega stoletja, do časa po drugi svetovni vojni."⁵

Obraz v zrcalu je pisateljica konstituirala na način "ženske" pripovedi in v glavni dvojici romana *Mladi mesec*, Juliusu, ustanovitelju rodbine Raven, in njegovi ženi Francki, zapisala dva tipična in prepoznavna lika sage. Juliusova zgodba je prototip vseh ženskih vlog v romanih in že v prvem romanu je uveljavljen razloček med čustvi, željami in pričakovanji ter med stvarnostjo na drugi strani.

Mira Mihelič o *Mladem mesecu* (prvotni naslov *Tiha voda*) le sko-

po poroča, da ga je bral njen stric senator (F. Raven 1880–1942) in ga predložil za književno zbirko Jutra. Izid je pomenil v času slovenskega kulturnega molka pisateljčin "edini spodrseljaj med vojno."⁴

Roman je po vojni doživel predelavo, v njem pa kljub vsemu srečujemo usodo in silovito prepletanje zunanjega, realističnega, deskriptivnega plana z notranjim, intimnim. Oba se nenehno prepletata; na prvem srečamo vso bedno zlaganost "etike" moškega spolnega nasilja, nesrečnih in neuresničljivih idealov, pa tudi stvarnih, skoraj lakoničnih podatkov, ki jih pisateljica polaga v usta Francki, ženski, ki zna združiti milino in željo po oblasti in srečo z voljo po vzpenjanju po družbeni lestvici.

Materinski tip ženske, kot ga predstavlja Francka, prevlada tudi v zadnjih romanih sage (*Mavrica nad mestom*, *Vrnite se, sinovi*), a ne v radikalni obliki, marveč z mnogimi potezami ženske, kakršna je Henrieta iz *Obraza v zrcalu*; ženske, ki hoče biti ljubljena, ki vidi smisel življenja v polnosti čustvenega dajanja in sprejemanja.

Tako večina situacij, ki jih Mira Mihelič opisuje v *Mladem mesecu*, ni ujetih v zunanje zgodovinske in socialno-ekonomske okvire in določila, pač pa so ti zunanji podatki le nujne oporne točke, med katere so vpete usode živih, konkretnih ljudi.

Do izida teh dveh romanov smo imeli v slovenski literaturi le malo romanov s tako plastičnimi življenjepisi in psihološko opredeljenimi ženskimi liki. Vemo, kako je Levstik kritiziral Jurčičeve ženske like, Tavčar je v Cvetju v jeseni le fragmentarno zarisal podobo kmečkega dekleta, Cankarjeve ženske pa so sicer silovite, a niso dejavne, ujete so v materinskost idealnega lika. Ženske nastopajo tudi pri Kersniku, Zofki Kveder, vendar stoji v tej množici Mira Mihelič na izjemnem mestu. Ženski in moški liki v njenih romanih določajo drug drugega in so uravnoteženi. Henrieta in Vital in Pavle, Barbara in Vital, Henrieta in Gordun, Barbara in Gordun, Julius in Diana in Francka, Lanthieri in Diana so hkrati ljubezenski pari in smrtni sovražniki.

Ta dvojnost določa tudi osnovno napetost obeh romanov in hkrati kaže na sprevrženo podobo meščanstva, ki javno rado kaže svoje vrline, o skrivnih grehih pa molči.

Rečemo lahko, da literatura Mire Mihelič ne prevaja zgodovine meščanstva v tipične podobe, marveč pušča tej literaturi, da se meščanstva dotika v značilnih, nevralgičnih točkah. Prikazuje jih skozi optiko njihove intimne, kaže na njihovo ranljivost, nezadostnost, pa tudi drznost in prevejanost, s katero si podrejšajo zgodovino in njene institucije.

April je najboljši roman v pisateljčinem opusu. Pripoved je zgoščena s centralno literarno osebo, ki je hkrati pripovedovalka oziroma zapisovalka dnevnika. Dnevniška oblika romana utemeljuje njegov časovni red, čeprav daje dovolj poleta spominom. Čas in prostor Iznega dnevnika je zakoreninjen in zamejen v prvi mesec druge svetovne vojne. Ne deluje politično, ker je pripovedovalka v tem pogledu nepoučena, pač pa se opredeljuje s svojo človečnostjo, ko pomaga revni judovski družini svojih sorodnikov. V politiko se še najbolj zaplete z ubojem gestapovca Ostra in z osvoboditvijo Nenada. Izin dnevnik beleži zgolj znamenja prvih moralnih razpok in narodnostnega razkrajanja. Ljudi družijo pohlep in sovraštvo, v zmedi prve grožnje se zatečejo v razvrat in ceneno veselje. Dnevnik razpade na dve polovici. V drugi polovici se dogajanje posodobi, vedno manj je retrospektive, spomin na preteklost raste iz predmetov, oseb in

čustvenega razpoloženja. Dogajalni prostor je Ljubljana, vendar dogajanje poteka predvsem v notranjih prostorih vil in klubov. Salon je tisti prostor, v katerem se dogajajo pripovedne scene, dialog pa poteka med družinskimi člani.

Čeprav roman *April* v tridesetih poglavjih pripoveduje o prvem mesecu druge svetovne vojne, je v središču dogajanja Izina osebna usoda, ki je izraz njenega odklonilnega odnosa do socialnega okolja. V romanu se oblikujeta dve temi, ki spet nista pogosti v slovenski književnosti. Prva je agonija družbenega razreda, druga je tema ženske, razmeroma izobražene in samostojno misleče osebe, ki v svojih težnjah izraža želje po neodvisnem odločanju o lastni usodi.

Roman **Hiša večera** je nastajal skupaj z *Aprilom* in pisateljica je nanju navezala še pet del in vse združila v kroniko slovenske meščanske družine z naslovom *Plamen ali dim*. Oba romana, *Hiša večera* in *April*, napovedujeta zlom in katastrofo meščanskega sveta, le da se prvi spet vrača v intimo in njene prikriti, očem nevidne notranje vzroke.

Kazimir in Franjo Raven sta osrednji figuri romana, hkrati pa sta s svojim mišljenjem in delovanjem dve plati istega simbola, ki se v eni od različic izteče v nesrečni zakon Marine Raven, Kazimirjeve hčere, ki mora ob svoji duševni zrelosti doživljati še propad svojih staršev, strica, ljudi, ki so nekoč sestavljali srčiko moči, oblasti in volje do napredka. Ob vsem tem pa Mira Mihelič uporablja slog, ki nenehno budi slutnjo, da je za vsem bliščem in navideznim mirom skrita globoka in usodna katastrofa. In to je napoj, v katerem se pričenjajo in končujejo vsi dogodki; od finančnih goljufij, nezvestih ljubimcev, ostarelih šarmerjev do po denarju stremečih cip. Pisateljica ga je znala vlititi v pripoved, ki je v *Hiši večera* izjemno dinamična, polna spoznanj o rečeh, ki jih lahko osvetli le literatura, čeprav živijo tudi brez nje.

Mavrica nad mestom in Vrnite se, sinovi – *April* in *Hiša večera* sta ključnega pomena za razumevanje celotne zgodbe meščanske kronike. Med tema romanoma in *Mavrico nad mestom* ter *Vrnite se, sinovi* je velika in iz estetskega vidika jasno zasnovana razlika, saj že na prvi pogled opazimo, da je tematika *Mavrice* in *Vrnite se, sinovi* definitivni konec meščanskega sveta.

Marina Raven in Brigita Bogataj v življenju ostajata sami. Starega ni več, novo se rojeva v mukah in samo slutimo lahko, kaj se bo zgodilo okoli nemirnega leta 1908.

Andrej Inkret (Spomini na branje, 1977, str. 105 in 178–181) v kritiki romana *Vrnite se, sinovi* ugotavlja, da je "roman nepopolnoma dosledno in pregledno izdelan v retrospektivi iz perspektive prve samotne noči po ločitvi, ko je pred Brigito vse preteklo življenje, s svojim ljubezenskim romanom in trpljenjem kakor na dlani".

Borut Trekman (Sodobnost, 1965, str. 623) pa za *Mavrico nad mestom* ugotavlja, da je "ta tekst Mire Mihelič gotovo najčistejši, najbolj dognan del trilogije, pomembno literarno dejanje ne samo za voljo literarnega prikazovanja nekega družbenega sloja, ki je bil v naši literaturi doslej iz razumljivih razlogov zapostavljen. Najbolj dognan med vsemi njenimi se mi zdi ta roman Mire Mihelič, ker je v njem na nekaterih mestih navzoča pristna, v bistvo modernega romana posegajoča, literarnost".

Kritika je že ob času nastanka pozdravila romana kot značilno literarno dejanje, s katerim je meščanski svet dosegel svoje uničenje in

izbris, čeprav čas socialističnega realizma ni bil naklonjen intimističnemu romanu z meščansko tematiko. Pozna petdeseta leta so dovoljevala kritiko meščanstva.

Marina Raven iz *Mavrice* in Brigita Bogataj iz *Vrnite se, sinovi* sta se morali v celoti sprijazniti s svojo usodo; usoda izginjajočega meščanskega sveta pa je tako nespremenljiva, da junakinja ve, ali pa vsaj sluti, da je tudi skrajno dejanje samouničenja ne bi odrešilo, marveč bi samo potrdilo zgodovinsko presežnost meščanstva in meščanov; zato je treba vztrajati v usodi, čeprav riše pred oči same dobre stvari iz preteklosti.

V *Vrnite se, sinovi* in *Mavrici* se ta svet dopolni, Marina in Brigita ostajata. Svet se bo nadaljeval v njunih sinovih, vendar je zdaj smiselni in čustveni naboj povsem drugačen. Sinovi so s svojo optiko obrnjeni v prihodnost, pripravljeni so na izziv, kot so bili predstavniki prvega rodu. Romana nista več napisana s pozicije vsevednega poročevalca, marveč iz prvoosebne pripovedi in čustveno potenciranega poročila Marine in Brigitte, ki v svoji osebni tragediji nenadoma ugledata podobno tragedije, ki je zajela ves družbeni sloj.

Stolpnica osamelih žensk je varianta *Sinov* in *Mavrice*, poročilo o strašnem in počasnem izginevanju z obličja sveta, zgodovine, etike, morale, človeške topline in bližine. Na koncu meščanske kronike začutimo grozo ob ljudeh, ki živijo brez smisla, brez upanja. To je pripoved o zlomljenih, nemočnih ljudeh, ki se potikajo po svojih stanovanjih in prisluškujejo utripu življenja in smislu bivanja izven tega omejenega sveta. Vse ženske iz stolpnice so povezane s skupno usodo – osamljenostjo in s spomini na dogodke iz preteklosti.

V zaključnem akordu meščanske kronike Miheličeva prikazuje svet brez smisla, osamljen, prazen, turoben, tih in zaprt, ob katerem avtorica svoje razmišljanje strne v resignacijo nad svetom v zadnjem delu romana, v katerem ugotovi, da je svet, v katerem delijo pravico blazneži, slab. In na tej točki Mira Mihelič ne poskuša več pisati romanov z aktualno vsebino, temveč za svojo literarno in estetsko optiko odpre novo polje zgodovinskega romana (*Tujec v Emoni*, *Cesta dveh cesarjev*), ki postane značilna in priljubljena literarna snov v sedemdesetih letih.

Sklep

Mira Mihelič pripada predvojnemu literarnemu rodu, vendar poteze socialnega realizma povezuje z značilnostmi ženskega romana in je ena redkih slovenskih pisateljic, ki se s svojim proznim opusom uvršča med osrednje slovenske pisatelje, saj obseg njenega dela ni le v resnični prizadevnosti in discipliniranosti pri gradnji tako občutljive zgradbe, kot je družinski roman, marveč predvsem v dejstvu, da je v vrsti romanov ustvarila dovolj življenjsko in značilno podobo ženske, ki je temperamentna, svojeglava, občutljiva in čustvena in v nenehnem dogajalnem konfliktu s svojo družino ali okoljem.

Njene ženske in redki moški v njenih romanih izražajo duha in kulturo svojega okolja, ki ga je Mira Mihelič tako dobro poznala in ga mestoma tako ironično in cinično opisala skozi usta svojih žensk v dialogih, ki so duhoviti, izostreni in predstavljajo spopade, iz česar se da sklepati o duševnosti literarnih oseb in njihovi večplastnosti, ki ju Mira Mihelič postopoma odkriva.

Mira Mihelič je v literarno snov vključila žensko zaradi njenih socialnih, bivanjskih in duševnih značilnosti v času, ko se rešuje spon

OPOMBE:

- 1 Radijska oddaja – Naši umetniki pred mikrofonom, 28. 9. 1980
- 2 Ure mojih dni, str. 25
- 3 Pogovor avtorice prispevka z g. Francetom Miheličem v Ljubljani, 5. 1. 1994
- 4 Ure mojih dni, str. 1989
- 5 Opomba k Mlademu mesecu, Cankarjeva založba, 1962, str. 270-271

LITERATURA:

- H. Glušič: Spremna beseda k romanu April; Mladinska knjiga; Ljubljana 1985, str. 501-516
- B. Hofman: Človečnost ali nečlovečnost, Ljubljana 1986
- B. Hofman: Pogovori s slovenskimi pisatelji; XVII, Cankarjeva založba, Ljubljana 1978
- A. Inkret: Naši razgledi, 22. 3. 1974; št. 6, str. 152
- A. Inkret: Spomini na branje, Založba Obzorja, Maribor 1977, str. 105 in 178-181
- A. Inkret: Novi spomini na branje, Mladinska knjiga, 1980, str. 46, 320 in 419
- T. Kermauner: Družbena razveza, Cankarjeva založba, 1982, str. 102-105 in 163, 164
- M. Mihelič: Ure mojih dni, Pomurska založba, 1985
- Naši razgledi, 5. 7. 1985, Srečanje z Miro Mihelič (A. Glazer, št. 13, str. 399)
- Naši razgledi, 27. 9. 1985, Zadnji pogovor z Miro Mihelič, št. 18, str. 542
- Pogovor avtorice prispevka s pisateljičinim možem, g. F. Miheličem, 5. 1. 1994 v Ljubljani
- D. Poniž: Svetloba in tema meščanskega sveta I–VI, Cankarjeva založba, Ljubljana 1986
- Radijska oddaja, Naši umetniki pred mikrofonom, 28. 4. 1980
- D. Rupel: Branje, Založba Obzorja, Maribor 1973, str. 89-90
- J. Snoj: V vrsticah in med njimi, Založba Obzorja, Maribor 1970, str. 114-116
- Sodobnost, 1965, str. 623
- Sodobnost, 1983, str. 857-865

tradicije in družbene konvencije, pri čemer je v skladu s svojo etiko obsojala banalni del tega, kar je splošno znano kot skupek ženskih lastnosti: bitko za samca in s tem za udobje in varnost ter družbeni in družabni ugled.

Ženske v pripovedih – romanih Mire Mihelič so sposobne zbežati v fantazijo in čustvovanje, ko skušajo uveljavljati svojo individualnost ob tradicionalni družinski vlogi, poleg tega pa so tudi nosilke romantičnih avantur in spodbujevalke erotičnih zapletov.

Mira Mihelič je pri opisovanju predmetnega sveta uveljavila vso ostrino opazovanja, v katerem razen zunanje lepote v obliki in v prostorski funkciji vidi tudi socialno sporočilo. Predmetni svet je trden dokaz socialne opredelitve; dokaz za potrditev kulture in duha družbenega sloja. Izraža čustva in intimno pripadnost, dostojanstvo in duhovno moč, krizo in degeneracijo. Pojavlja se kot stalni pomembni sporočilni element v zvezi z duhovnim, moralnim in finančnim propadanjem višjega sloja slovenskega meščanstva.

Vse to je opisano še posebej poudarjeno ironično, posmehljivo in skozi to je poudarjen pisateljičin odnos do sveta, ki daje prednost temeljnim elementarnim življenjskim načelom, med katerimi ima pomembno mesto čustvovanje, o čemer sem podrobneje govorila v četrtem poglavju.

Snov za svoje romane je Mira Mihelič iskala v spletu resničnosti in domišljije, rada se je opirala na resnične dogodke in osebe bodisi v obsežnem gradivu, ki ga je morala preštudirati za svoja zgodovinska romana, ali pa v zgodovini njene širše družine.

Pisala je romane s klasično zgodbo, romani, ki bi jim bila snov jezik sam, je niso zanimali. Kompozicija in tehnika sta v glavnem realistični, vendar z impresionističnimi orisi razporeženj in s poudarki na duševnih stanjih, ki so opisana bolj lirsko kot realistično psihološko.

VOJNI, KASNEJE ŽELEZNI MOŽ

“Vojni” ali “železni mož” pred restauratorskim posegom. (Fotografijo hrani Dolenjski muzej Novo mesto)

Slovesnost ob odkritju “vojnega” moža pred novomeško mestno hišo 13. maja 1917. (Fotografijo hrani Dolenjski muzej Novo mesto)

KULTURA
Rast 5 / 2000

Prva svetovna vojna se Novega mesta in Dolenjske ni dotaknila neposredno, posredno pa je bilo prebivalstvo naše pokrajine močno udeleženo v tej moriji in je hudo trpelo. Moški so tudi iz naših krajev odhajali na vse fronte in marsikdo se ni več vrnil domov. Za veliko družin je izguba mož in očetov pomenila poleg ostalega tudi izgubo varnosti za preživetje. Ker je bilo zaradi tega veliko družin pahnjениh v hudo revščino, so ustanovili Kranjsko deželno društvo za vdove in sirote v vojski padlih vojakov. Društvo je zbiralo prostovoljne prispevke na različne načine. V Novem mestu so se pridružili zbiranju prispevkov na prav poseben način. Rezbar iz Novega mesta Franc Vodnik je naredil lesen kip v podobi avstroogrškega vojaka. V ta kip so nabijali žebličke v vrednosti 10 kron, 5 kron, 1 krona, 20 vinarjev in 10 vinarjev. Vojni mož je stal najprej pred novomeško mestno hišo, nekaj tednov pa tudi pred Bergmannovo hišo na Glavnem trgu 1. Žebličke so prodajali v rotovžu. Še sčasoma so v leseni kip zabili že precej kovinskih žebličkov, zato se ga je prijelo tudi novo ime “železni mož”.

Zanimive so tudi okoliščine slovesnosti odkritja vojnega moža. Prvotno je bilo odkritje predvideno 2. decembra 1916 ob proslavi obletnice začetka vladanja Franca Jožefa I., ker pa je ta nekaj dni pred tem umrl, so odkritje tedaj začasno opustili. Vojnega moža so odkrili 13. maja 1917 ob 11. uri pred novomeško mestno hišo v počastitev rojstnega dne cesarice Cite. Odkril ga je deželni predsednik grof Henrik Attems. Na slovesnosti sta govorila tedanji novomeški župan Rosmann in prošt dr. Sebastijan Elbert, ki je številne obiskovalce nagovoril v slovenskem in nemškem jeziku. Pod taktirko glasbenika Ignacija Hladnika je pel kapiteljski cerkveni zbor, kateremu so se pridružili tudi frančiškani. Po skupnem obedu v prostiji so povabljeni gostje obiskali še Šentjernej, Pleterje in Belo Cerkev.

Darovalcem prostovoljnih prispevkov so govorniki predlagali, naj ob zabijanju žebličkov govorijo domoljubne izreke, kot npr: Za vero, dom, cesarja!, Zmaga Avstriji!, Mir ljudem na zemlji in podobno. Že v nedeljo in ponedeljek so na ta način zbrali 2.579 kron in 64 vinarjev. Kasneje se je vnema za zabijanje žebličkov med meščani polegla in Dolenjske novice so kar nekajkrat pozivale svoje bralce, naj darujejo prostovoljne prispevke, in hkrati tožile nad osamljenim vojnim možem, ki da stoji zapuščen pred mestno hišo (Dolenjske novice, letnik 23, št. 6, 7, 8, 9, 14, 29).

Po končani vojni je bil vojni ali železni mož dejansko pozabljen verjetno v prostorih mestne hiše, dokler ga spet ne srečamo leta 1938 v zbirki “predmetov za bodoči muzej” v eni od sob v današnji osnovni šoli Center. Tu so novomeški rodoljubi, kasneje ustanovitelji muzejskega društva imeli svoj prostor za hrambo predmetov, ki so jih zbirali z namenom, da bi ustanovili muzej v Novem mestu. Druga svetovna vojna je namero za nekaj let preložila na kasnejši čas.

Železni mož je kljub vsemu dočakal svoj trenutek. Z leti so se pojavile številne poškodbe na lesenem kipu. Različni vremenski dejavniki so negativno vplivali nanj že v prvem letu, ko je stal pred mestno in Bergmannovo hišo na Glavnem trgu. Prav tako ni bil zaščiten proti lesnim zajedalcem. Zaradi stalnih selitev je utrpel številne mehanične

Kapelica z Janezom Nepomukom ob zidu, ki so ga zgradili kot spomin na stari lesen most na temelju mostu (Pugljeva ulica). (Iz fototeke Dolenjskega muzeja)

Baročni kip Janeza Nepomuka pred restavriranjem. (Iz fototeke Dolenjskega muzeja)

KULTURA
Rast 5 / 2000

poškodbe. V letu 1999 sta mu povrnila njegovo odličnost z restavratorskimi posegi akademska slikarka, restavratorka specialistka Irena Potočnik in akademski kipar Ervin Potočnik. Tako čaka pripravljen na svoj prostor na razstavi o preteklosti Novega mesta.

BAROČNI LESENI KIP SV. JANEZA NEPOMUKA

Novo mesto je do 18. stoletja obdajalo obzidje, ki je bilo ob Ljubljanskih in Karlovških vratih še dodatno utrjeno. Dolenja ali Karlovška vrata so stala ob reki Krki ob izhodu iz mesta na stari lesen most (danes ob koncu Pugljeve ulice) in cesto, ki je vodila v Kandijo in naprej proti Beli krajini in Karlovcu.

Janez Nepomuk je češki mučenec iz 14. stoletja, ki je odrekel pokornost češkemu kralju Venčeslavu. Ta ga je ukazal zapreti, mučiti in kasneje vreči s Karlovega mostu v Vltavo. Leta 1672 so na Karlovem mostu v Pragi postavili svetnikov kip, to dejanje pa so začeli posnemati tudi drugje po Evropi. Janeza Nepomuka so ljudje sprejeli kot zaščitnika mostov, brodov in brodarjev pa tudi spovedne molčečnosti.

Tudi v Novem mestu je ob vhodu na stari lesen most na levi strani stala kapelica z lesenim kipom Janeza Nepomuka. Kdaj je bila zgrajena, ne vemo, lepo izdelan kip Janeza Nepomuka pa je kvalitetno baročno delo neznanega avtorja iz 18. stoletja.

Leta 1898 so v Novem mestu zgradili železni kandijski most, naslednje leto pa so stari lesen most podrli. Osnovni namen plastike in kapelice je bil tako izgubljen. Po pripovedovanju prebivalcev iz bližnje okolice mostu so nadzidali temelje starega mostu ob kapelici in na ta način želeli ohraniti del starega mostu in kapelico kot spomenik. V šestdesetih letih so pripadniki JLA gradili zaklonišče pod Bregom, z izkopanim materialom pa so zasipali okolico bivšega vhoda na most in tako zasipali tudi nadgrajeni zid. Kapelica z Janezom Nepomukom je na obrežju Krke samevala še dobrih šestdeset let, nakar so kapelico podrli. Sedaj stoji na mestu kapelice garaža. Prof. Janko Jarc in Bogo Komelj sta poskrbela, da so kip prenesli v Dolenjski muzej.

V letu 1999 so potekali restavratorski posegi na baročni plastiki sv. Janeza Nepomuka. Rezultati preiskav pred in med postopkom so dali določene odgovore glede preteklosti kipa. Kapelica ob starem mostu je bila odprta, zaščitena le z nizkimi lesenimi vrati. Plastika sv. Janeza Nepomuka je bila izpostavljena različnim vremenskim dejavnikom. Ob vznožju kipa so prižigali sveče, zato so na tem delu ožganine. Ker je barva na kipu pogosto zbledela in razpokala, so ga temu primerno tudi pogosto pobarvali. Med postopkom so bile odkrite številne barvne plasti po vsej površini. Debeli sloji barvnih nanosov so zabrisali vso eleganco in kvaliteto rezbarije, ki se je ponovno pokazala po odstranitvi številnih barvnih plasti zlasti v lepo rezljanih gubah in čipkah na oblačilih in tudi v izdelavi obraznega dela kipa. Med raziskavo barvnih plasti je tudi razvidna pozlata na določenih delih oblačila. Leseno plastiko Janeza Nepomuka je restavrirala akademska slikarka, restavratorka specialistka Tanja Mesojedec.

Novo mesto se ne more ravno hvaliti z javnimi skulpturami oziroma spomeniki, še zlasti ne iz preteklih stoletij. Vsekakor je kip Janeza Nepomuka izjema. Pomemben je tako po kvalitetni izdelavi kot tudi zgodovinski vezanosti na naše mesto.

**Peter Tanko
Polona Mihelič**

VODNI MLINI IN ŽAGE V RIBNIŠKI DOLINI

Povzetki iz raziskovalne naloge

Ribniška dolina je bila še pred nekaj leti dobesedno posuta z mlini in žagami na vodni pogon. Danes ni od vsega tistega sijajnega bogastva ostalo skoraj nič. Vse, kar je ostalo, so le še skromni spomini ljudi na nekdanj donosno žagarsko in mlinarsko obrt. Odpravila sva se po potokih in pritokih v Ribniški dolini in tako našla kar 49 mlinov in žag na štirih rekah in njihovih pritokih: Bistrici, Ribnici, Tržiščnici in Rakitniščici. Od vseh teh danes le še dve žagi delujeta na električni pogon, dva mlina pa na vodni pogon. Vzroki za propad, ki jih navajajo ljudje, so različni: elektrifikacija, propad stavb, odhajanje ljudi v mesta in v tujino, premajhen zaslužek... Vendar nama je kmalu postalo jasno, da so večji vzroki drugod. Mlinarstvo ne more uspevati, saj ni njiv z žitom, majhne žagarske delavnice pa nimajo prihodnosti. Vse to pa je vodilo v propad nekdanj mogočnih obrti. Mlini in žage so bili pomembni, saj so njihovi lastniki skrbeli tudi za potok in tako vplivali na vodni režim. Dandanes so ostali le še kot pomembna kulturna dediščina, na katero pa ljudje vse preradi pozabljajo.

Mlinarstvo in žagarstvo sta bili na območju Ribniške doline med bolj uveljavljenimi, uglednimi in – vsaj do druge svetovne vojne – donosnejšimi dejavnostmi. Danes sta to izumirajoči, a še vedno dovolj aktualni panogi. V želji, da se ta del naše kulturne dediščine ohrani, pa četudi le na papirju, sva se naloge tudi lotila.

Obravnavana tematika je zanimiva za vse čase, a ima le en problem, namreč sočasno z odlašanjem naloge so izginili dragoceni podatki, slike, gradivo in objekti, ki so bili uničeni, požgani ali so propadli zaradi dotrajanosti. Prav tako je tudi danes živečih ljudi, ki kaj vedo o tem, čedalje manj. Povod za začetek naloge pa je bil razpis na šoli na to temo s strani pobudnika Mirka Peruška, dipl. inž. gozdarstva, ki je bil kasneje tudi najin mentor.

Poglavitni namen naloge je bil raziskati, kje so delovali vodni mlini in žage in koliko jih je bilo v preteklosti na potokih v Ribniški dolini. Poskušala sva predstaviti ta del naše kulturne dediščine, orisati njen pomen in nakazati perspektive v prihodnosti. Ker se tega ni lotil še nihče tako sistematično kot midva, naloga ni bila prav lahka. Najino delo je temeljilo na raziskovanju po terenu, iskanje ustnih virov in tovrstne literature. Časovno naloga obravnava dogodke in zaton mlinarstva in žagarstva pri nas v 20. stoletju.

PREDSTAVITEV MLINOV IN ŽAG

Na tem območju sva našla skupno 49 objektov, od tega je 31 kombiniranih (mlyn + žaga), 12 mlinov in 6 žag. Tu so predstavljeni le tisti mlini, ki so se nama zdeli najzanimivejši, vseh pa zaradi omejenega obsega ne moreva predstaviti.

Reka Bistrica

Klančarjev mlyn je prvi na pritoku Bistrice, na Mateči vodi. Po najinem raziskovanju je ta mlyn zadnji, ki še obratuje. Mlyn je združeval dve stavbi. V prvi sta črn in bel kamen ter v drugi črn ka-

men in stope. Sedaj deluje še črni kamen, stope pa so podrli leta 1988. Ker je to hudourniški potok, je voda speljana zgoraj, mlin pa deluje le, ko hudournik ni premočan. Pri Klančarjevih je še vedno možen ogled mlina tudi v obratovanju. Po drugi svetovni vojni so za prodajo vzredili letno šest prašičev, kar jim je zadostovalo le za plačevanje davkov. Starost hiše ocenjuje gospodar na preko tristo let, kar priča o zgodnjih začetkih mlinarstva pri Klančarjevih.

Starčev mlin je bil mlin v dveh stavbah - v prvi črn in bel kamen ter v drugi stope. Domači Samsovi niso imeli nikoli najete delovne sile. Bili so eni redkih, ki so šli sami s konjem in vozom po žito, ga zmleli in moko tudi razpeljali ljudem. Okoli leta 1960 je umrla zadnja mlinarica iz z njo tudi mlin.

V *Podstenskem malnu* niso imeli hlapcev ali dekel. Dva mlinska kolesa sta poganjala črn in bel mlin, do konca prejšnjega stoletja pa še stope. Pred približno 150 leti sta bili dve malnici. Leta 1958 so obnovili ves mlin, ki je mlel, dokler jim niso vzeli vode v osemdesetih letih. Posebnost mlina je bila tudi, da so v letih od 1945 do 1965 mleli moko, iz katere so potem ribniški župniki delali hostije. Žago so podrli, ko sta se zamenjala lastnika. Zverin je prodal obrat že sredi 19. stoletja. Zatem je tam stala kovačija.

V majhni vasi Globel je do leta 1972 deloval *Pakižev mlin*, in sicer na tri kolesa, eno kolo za črn kamen, drugo za bel kamen, tretje kolo pa je poganjalo koruzni kamen. Imeli pa so tudi več stop. Deloval je na zgornjo vodo. V sredini 19. stoletja je tu obratovala kovačnica. Zadnjo mlinarico, Karolino Levstek, je zvonček opozarjal na to, da je grot prazen. Na leto so z odvečnim žitom zredili tudi do devet prašičev. V mlin so žito vozili iz vseh okoliških vasi (Retje, Jelovec, Šegova vas, Mali Log, Travniki...). Poti do tega mlina so slabe, zato so včasih ženske, ki so prinesle moko v mlin, prespale na peči in tako počakale, da se je žito zmlelo. Na isti peči pa so sušili pšenico za mletje, ki so jo predhodno oprali v bližnjem potoku.

V Globeli je stal tudi *Vedeč mlin*. Še v začetku (pred 150 leti) je tu stala tudi žaga, ki pa kasneje ni več obratovala. Mlin je imel tri kolesa za tri kamne in stope in je deloval na zgornjo vodo. Žito, ki so ga oprali in tako pripravili na mletje, so sušili na poševnih deskah, ki so jim rekli dira (ponekod so jim rekli tragarce). Žito so vozili kmetje največ iz Gore in Loškega potoka, pa tudi z Blok, Studenca, Nove vasi... Večinoma je mlinar na voz naložil vreče moke in jih razvozil okrog, istočasno pa tudi pobral nove vreče žita. V mlinu je pomagala vsa družina. Mama je prala pšenico, oče je mlel, otroci pa so pomagali. Poleti ni bilo dovolj vode, in so jo več časa nabirali, nato pa za eno ali dve uri pognali mlin. Mlin je nehal delovati leta 1970. V tistem času je bil namreč odprt valjčni mlin v Cerknici, in so ljudje žito raje odnesli tja. Pa tudi doma so se mladi ljudje izselili, starejši pa za to delo niso bili več sposobni.

Zverinov mlin in žaga v Žimaricah sta imela manjše mlinsko in večje žagno kolo. Stope do prve vojne in dva črna kamna do 1970. leta sta še mlela za stranke - nato pa do leta 1980 le še za domače. Žago so leta 1932 elektrificirali. Na vodo pa so prej zrezali okoli 300 m³ lesa letno, predvsem jelovine (smreka in jelka) ter tudi bukovino in hrastovino. Lastnik je imel svoj čas posestni list iz sredine 18. stoletja, kar priča o dolgi tradiciji mlinarstva.

Gardinova žaga v Sodražici je bila svoj čas že prava mala tovarna, kjer so žagali polizdelke (deske in tramove). Žagno kolo je poganjalo

žago, na kateri je delal žagarski mojster in še približno deset delavcev. Žago so v zimi 1928/29 elektrificirali. Zgradili so parni stroj, ki je proizvajal električni tok za žago.

V Sodražici sta ob glavni cesti stala *Oberstarjev mlin in žaga*. Delovala sta do konca druge svetovne vojne, torej do leta 1945, ko so lastniki umrli in ni ne žage ne mlina nihče več obnovil. Žaga je delovala na dva lista. Mlin je imel tri mlinska kolesa (bel, črn in koruzni kamen, pa tudi stope). Na leto so z mericami vzredili tudi več prašičev. Imeli so izredno velik jez, s katerega je bila speljana voda na mlin s spodnje strani. Preko jezu je stal most, ki je vodil na sodraški trg in do cerkve, tako da so ljudje velikokrat hodili k maši po tem mostu.

Zajčkova žaga je stala le kraj poti od Pakiževe. Lastnik žage je bil Pakiž, ta isti kot Pakiževe. Ime je žaga dobila po najetem žagarju – Zajcu, ki je tu rezal med letoma 1900 in 1930, ko so žago ustavili. Opustili so jo, ker je bil jez previsok in je *zabijal* vodo pod vodno kolo Pakiževe žage. Zajčkova žaga je najbrž starejša od navedene letnice – 1900. Leta 1936 pa se je pozimi žaga podrla pod težo zapadlega snega.

Pakižev mlin in žaga sta bila v lasti Franca Pakiže iz Sodražice. Kasneje se je lastnik zamenjal, ko je k hiši prišel Jakob Mihelič za zeta – zadnji lastnik (med obema vojnama). Pakiževi so nekako pred 200 leti nasledili prejšnjo rodbino Car. Le-ti so bili bojda tako premožni, *da so denar merili z mericami*. To kaže, da je mlin najbrž že iz tega časa. Pakiževi so imeli dva hlapca in dve dekli, ki so pomagali pri delu. Mlin na štiri kamne (koruzni, žito beli kamen in merine - za pujse) je mlel do druge vojne, prav tako tudi žaga. Po vojni pa sta regulacija Bistrice in nezanimanje otrok pripeljala obrt do propada.

Fajdigova žaga in mlin sta bila last Frana Fajdige, ki je kupil okoli leta 1900 od Ivana Šege *njegovo veliko gozdno posest z mlinom in vodno žago v Izberju*. Žaga je omenjena že leta 1848 v rokopisu Lovrenca Arka. Velik jez je zbiral vodo za venecijanko na tri liste. Nekaj let pred drugo vojno so vpeljali parno lokomobilo – stabilen parni stroj. Po vojni je bila žaga nacionalizirana. Poleg žage je bila v obrat zajeta tudi stolarna, kjer so izdelali tisoč stolov tedensko. Dva žagarja in okoli 30 delavcev je skrbelo za proizvodnjo stolov od surovine do končnega izdelka – stol je stal pred vojno 26 din in 280 din po nji. Fajdiga je bil nadvse premožen človek, imel je pošto, gostilno, stolarni, kmetijo, trgovino, trafiko z loterijo, sodavičarno in izdelovanje cementne opeke. Zaposlil je tudi veliko dekel, hlapcev in natakarič. Ti so imeli poseben zvon, ki jih je klical h kosilu. Ta delovni stan je poznal *ukordje* – enkrat letno plačilo okoli božiča.

V Zamostcu pod goro je stal *Podgorski mlin*. Stal je ob desni strani Bistrice. Tu je bil mlin na dva kamna in žaga venecijanka. Mlin je nehal delovati že leta 1932. Gospodar Cvar se je boril proti odvzemu vode zaradi regulacije in to tudi dosegel, vendar je kasneje, leta 1965, žago elektrificiral. V tej stavbi (kjer je bila žaga) je bila nato pletarska šola.

Pri Žagarjevih (Češarek - Ravni Dol) na Ravnodolščici (tudi Ravenski potok), pritoku Bistrice, stoji in je še vedno vidna žaga na vodni pogon, ki ga je že pred prvo vojno zamenjal parni stoj, kasneje pa vodna Francisova turbina. Le-ta je poganjala venecijanko na tri liste, cikular, tri mlinske kamne in šest stop.

Na žagi je imel Žagar svojo sobo, t.i. *pečnico*. Žago sedaj poganja električni motor. Le-tega so vpeljali leta 1952, ko so jim vzeli zajetje

pitne vode za vodovodno omrežje. Lovrenc Arko v svojih rokopisih (1852) navaja *od lani žaga*, torej od leta 1851.

V Vinicah stoji tudi *Gardinova žaga*. Ta žaga, ki je delovala na tri liste, je na vodni pogon obratovala do leta 1939, ko so jo elektrificirali. Poganjalo jo je eno večje žagno kolo, ki je porabljalo energijo vode iz 15 metrov širokega ter 1,5 metra visokega jezua. Pri Gardinovih včasih sploh ni bilo kmetije, tako da so seno, s katerim so krmlili konje, kupovali. Dva *furmana* sta furala hlodovino s parom konj.

Pri Seljanovih so imeli mlin in žago, na katero so večino časa rezali na en list. Mlin je imel dva kamna (ječmen in oves ter koruza). Posebnost je bila ta, da so na stopno kolo dali verigo in s tem so lahko rezali slamo. Zavetnika tega mlina in žage sta bila sv. Jožef in Marija. Njima v čast je bila v bližini postavljena tudi kapelica. Vode ni bilo vedno dovolj. Največ jo je šlo za žago, nato pa so počakali, da se je jez napolnil, in so pognali še mlin. Na 25 kg koruze so pobirali 1,5 l merice, temu so rekli *firkel*. Mlin je deloval do leta 1960, žago pa so med drugo vojno oropali Italijani.

V Sušju je stal *Beli malen*. Tu je bil le mlin, ki je imel tri kamne in stope. Mleli so za okoliške vasi. V jezua, ki je bil v bližini mlina, je morala mlinarica prati pšenico, da je bila moka dovolj bela. Mlin se je zato pohvalil s tem, da je bila pri njih moka najbolj bela. To je bilo težko in zahtevno opravilo. Ker so ostanki plavali po vodi, je bilo v jezua ogromno postrvi. Mlin je deloval do leta 1958, ko so Bistrice regulirali in speljali strugo nekaj metrov vstran.

V Brežah stoji domačija *pri Žagnih*. Glavna dejavnost je bilo torej žagarstvo. Ob največjih vodah je žaga delovala na tri liste. Do druge vojne je bila tu celo lesna trgovina. Poleg tega je bil zraven tudi mlin, v katerem so bili trije kamni in stope. Velika posebnost je hiša, ki je narejena v pravem slogu takratne žagarske hiše. Žaga je delovala vse leto. V mlinu je bila vsaka tehtnica (vaga), s katero so tehtali, skrbno kontrolirana. Merico, s katero so pobirali plačilo za uslugo, so morali prav tako ožigosati. Višina jezua je bila tudi določena. Na vodo je delovala žaga do leta 1958, sedaj deluje na električni motor. Žaga in mlin sta menjala lastnika s prodajo leta 1831, kar priča o visoki starosti. Hiša je bila zgrajena že leta 1570.

Podstenski mlin in žaga (Ovsenar, Žlebič) sta začela obratovati okoli leta 1880, ko ju je zgradil Ivan Zodnik. Tu sta bili dve venecijanki na en list in cirkular ter štirje mlinski kamni in dve stopi (štiri za rožiče, šest za žito). V hiši je bilo priložnostno tudi do osem najetih delavcev. Tu so imeli najeto mlinarico, ki je bila običajno sovaščanka. Kot vsestranski delavec na žagi in v mlinu je tu dolgo časa delal Alojz Turk. S konjem so hodili pobirat žito tudi več kilometrov daleč. Letno je Ovsenarjeva mama vzredila več kot 40 prašičev, ki so jih prodali ribniškim mesarjem. Mlin in žaga sta se ustavila kmalu po drugi vojni.

Pred Ribnico je bilo poslopje *pri Malenskih*. Zajemalo je mlin in žago. Imeli so tri mlinska kamne in pet stop. Večkrat je mlin in žago poplavilo in takrat so morali vreče z moko nositi na podstrešje. Tudi tu so morali večkrat mašiti rupe in jih očistiti, saj so nastajale kraške ponikalnice. Leta 1963 se je delovanje ustavilo.

V Ribnici je deloval *Trški malen*, ker pa so mleli za graščaka, so mu rekli tudi *Grajski mlin*. Žaga venecijanka je delovala na en list. V njej je delovalo več žagarjev, poleg tega pa še furmani, saj so imeli tri pare konj. Ukvarjali so se s trgovino z lesom. Svoj les so rezali in ga prodajali. Mlin je imel tri kamne in štiri stope. Pozimi je večkrat zamrz-

nilo, takrat so morali sekati led, da so kolo osvobodili. Mlin in žago so leta 1948 elektrificirali, sta pa še delovala do regulacije leta 1960. Kot posebnost je tu ohranjen poseben načrt za žago iz leta 1912, ki ga je narisal tesarski mojster Košmrlj iz Goriče vasi. Posebnost mlina je bila tudi, da so imeli najetega mlinarja – hlapca. To je bil Tekavec.

Škrbčev mlin in žago so poganjali štirje mlinski in eno žagno kolo. Začetki mlina segajo v leto 1778. V mlinu sta bila dva koruzna in dva pšenična kamna, na katere je *zadnji mlinar Janez Pucelj, po naravi veseljak, veselo mlel in si pri tem žvižgal*. Obratovanje se je ustavilo v osemdesetih letih tega stoletja, ko je mlinar ostarel. Danes so na mestu nekdanjega mlina njegovi sorodniki naredili model mlina z enim parom kamnov, ki služi le kot okras.

Pajničev mlin in žaga sta izkoriščala vodna kolesa do leta 1938, ko so vpeljali vodno turbino. Čez potok so imeli most, ki je vodil do stop, na drugi strani brega, ki pa so jih po drugi vojni opustili. Po drugi vojni so objekt povsem obnovili in žaga je imela zmogljivost rezanja od 8 do 10 m³ lesa dnevno. Na žagi so delali dva žagarja in dva cirkularista, po potrebi pa še kakšen pomočnik. Črn in bel kamen sta mlela predvsem pšenico in koruzo. Po drugi vojni so moko, pobrano z mericami, prodajali in zaslužili z njo več kot z rezanjem na žagi. Mlinar je imel vodno pravico – *koncesijo* do uporabe vode. Mlin in žaga sta stara preko 200 let. Žaga je še vedno vidna v prvotni podobi.

Reka Ribnica

Grajski mlin in žaga ob izviru Ribnice sta bila v lasti ribniških graščakov Rodežev. Mlinarji in žagarji so bili najeti delavci. Med vojnama so venecijanko posodobili in uredili vodno turbino. Objekt pa je klavarno končal v plamenih med drugo vojno, ko so ga požgali Italijani.

Zaluški mlin in žaga sta imela tri kamne, stope in dve žagi venecijanki. Žagi sta bili veliki in mali gater. Vse to so poganjala tri mlinska in dve žagni kolesi. Mali gater so rabili za obrezovanje desk, na večjem pa so razžagovali hlodovino. Mlin je deloval do 1964. leta, žaga pa do leta 1975, ko so spremenili strugo zaradi gradnje jezusa. To je tudi eden redkih objektov, kjer sta bili še v 20. stoletju na enem mestu kar dve žagi. Okoli leta 1960 so jim tedanje oblasti zaustavile žago in jo zaplombirale za približno tri leta.

Reka Rakitniščica ali Obrh

Malnarjev mlin v Rakitnici je imel tri vodna kolesa za tri kamne in je deloval do leta 1970, ko so ga zaradi dotrajanosti zaustavili. Franc Vidervol, zadnji mlinar, je plačeval davke kot obrtnik, iz česar lahko ugotovimo, da so bili mlinarji obrtniki. Pri dvanajstih letih mu je pri delu v mlinu preslica strla roko, ki so mu jo zaradi zastrupitve odrezali. Koruzno in pšenično moko so prodajali vaščanom, oves pa predvsem konjarjem za krmo konj. Pri Malnarjevih so veliko več mleli za kočevski kot za ribniški konec.

Seljanovi so imeli eno mlinsko in eno žagno vodno kolo s skupno 24 KS moči. Žaga venecijanka, pet kamnov in šest stop so delovali do leta 1970. Strugo so mašili, ker so se pojavljali požiralniki na kraškem svetu. Žagar, ki je delal pri Seljanovih, je imel 10- do 12-urni delavnik, za katerega je leta 1938 dobil 24 dinarjev na dan. Spal in jedel je v hiši delodajalcev. Leta 1945 je m3 hlodovine stal 205

dinarjev, reza je bila 20 dinarjev za m³ lesa, zrezali pa so tudi po 1000 m³ letno. Seljanov mlin so leta 1998 rekonstruirali in ga razstavili. Prodali so ga namreč kot rekonstrukcijski objekt v Postojno za Postojnsko jamo.

Zobec (oziroma *Na žagi*) je imel žago venecijanko in pet mlinskih kamnov, ki so jih do leta 1930 poganjala eno žago in pet mlinskih vodnih koles. Od leta 1930 pa je bilo le eno skupno mlinsko-žago vodno kolo. Okoli leta 1972 so objekt elektrificirali. Mlin se je ustavil leta 1991. Leta 1930 je bila posodobitev izpeljana zaradi menjave lastnikov. Zobec je mlin in žago namreč kupil od Karla Merharja. Leopold Merhar je kot žagar zaslužil 300 dinarjev mesečno ter še po 10 par na sežagano desko. Skupaj je torej zneslo okoli 500 dinarjev mesečno za 10-urni delavnik pred drugo vojno. V tem času je kilogram kruha stal 1 dinar.

Potok Tržiščica

V majhni vasici Zlati Rep ima Stane Gruden mlin, ki mu zaradi njegove majhnosti rečejo *malenček*. Ima dve mlinski kolesi, ki sta poganjali dva para kamnov in stope. Posebnost mlina je, da je to edini mlin na Tržiščnici in poleg Klančarjevega še edini tudi v vsej Ribniški dolini.

Oskar Kosler je imel kot veleposestnik v Ortneku v lasti žago, imenovano *Virje*. Ker je bil gospodar zelo napreden, je že takoj po prvi svetovni vojni vodno kolo zamenjal s parnim strojem. Kot *mašinst* se je zaposlil emigrant iz carske Rusije in carjev vlakovodja Aleksander Willewaldt. Takrat je bilo na žagi okoli 20 delavcev.

Razvoj žagarstva v Ribnici

V raziskavi sva najtežje prišla do podatkov o začetku razvoja žagarstva v naših krajih. Vendar je že v ribniškem urbarju (*Codex juris*) iz leta 1573 omenjeno, da so na vodotokih v okolici Ribnice obratovali mlini, ki jim je bila povečini priključena tudi žaga na vodni pogon. Glede na površino gozda v teh krajih je to povsem razumljivo. Tako so se morali naučiti obdelave lesa že od vsega začetka. Po najinih raziskavah je večina žag delovala že v 19. stoletju.

Od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne je potekal največji razcvet žagarstva pri nas. To je bil tudi čas, ko so ribniški trgovci največ trgovali in veliko izvažali predvsem v Italijo, tako hlodovino kot žagane polizdelke – deske in tramove. Tako pove *Vida Obrstar*, mlinarica v *Zaluškem mlinu*, da je k njim na žago prihajal italijanski mešetar z lesom, *Salvioni* iz Milana, in večkrat kupil za cel železniški vagon žaganih *taston* – bukovih desk.

Nekako po letu 1930 se je z uvajanjem električnega omrežja in zaradi druge svetovne vojne začel zaton in propad žagarstva na območju Ribniške doline. Do prve svetovne vojne je na tem območju delovalo še 25 žagarskih obratov, do konca druge vojne pa jih je bilo že 12 manj. Morava pa omeniti, da na tem območju ni bil med vojno porušen noben žagarski obrat; so pa dva požgali. Po pripovedovanju tedanjih žagarjev je regulacija vode po drugi svetovni vojni krivec za propad še nekaterih žag. Labodji spev je zapel še zadnji žagarski objekt na vodni pogon z vodnim kolesom, in sicer v Prigoricci pri *Malenskih*, kjer so za vedno ustavili žago leta 1983. S tem letom je Ribnica kot nekdanj območje številnih žagarskih obratov na vodni pogon izginila z zemljevida teh delujočih obratov.

Sklep

V Ribniški dolini je zraslo kar 49 mlinov in žag. Človek je postavljaj mline, ki so mu mleli zrnje za kruh, in žage, ki so mu dajale les za hišne potrebe. Ob velikih poplavah jeseni in spomladi je poplavna voda zalivala mline, trgala jezove, uničevala ne le mlinska kolesa, ampak tudi mlinske mehanizme, tako da so morali mlinarji neprestano popravljati naprave. Posebna težava ponekod so bila tudi apnenčasta tla. Mlinarji so morali nemalokrat mašiti odtok (rekli so jim luknje), če so hoteli, da je na mlinska kolesa priteklo dovolj vode.

Mlinarji so mleli žito zase in za potrebe okoliških vasi. Zaradi velike gostote ljudi in velikega števila njiv ni čudno, da je bilo na tem območju postavljenih kar 43 mlinov. Gradili so jih povsod, kjer je bilo to le mogoče, tudi ob manjših hudourniških potokih (npr. Klančarjev mlin). Večinoma so bili manjši in so imeli od dva do štiri kamne.

V mlinu je bila pomembna še ena dejavnost – povezovanje ljudi. V mlinu se vse izve, so rekli ljudje, tam se je vedno kaj dogajalo.

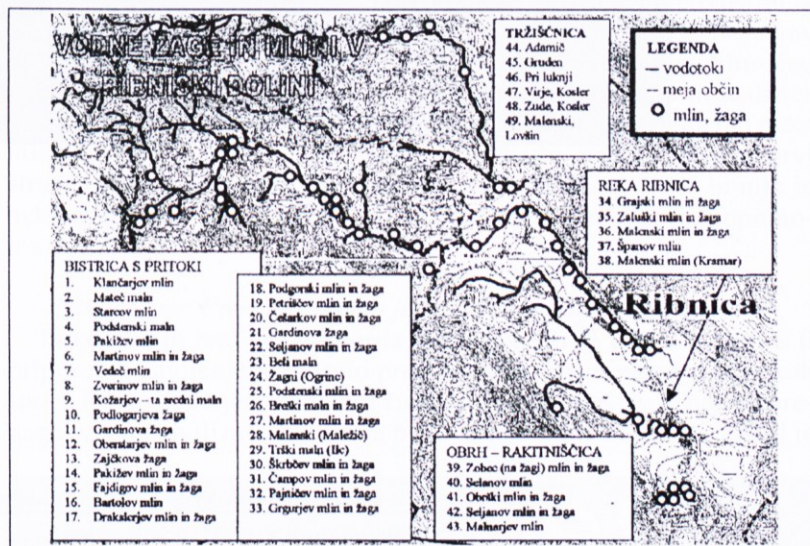
Žagarstvo in mlinarstvo je bilo navezano na furmanstvo, to pa na gostišča in trgovino.

V Ribniški dolini je dandanes ljudem vseeno, kaj se je in kaj se dogaja z našo mlinarsko dediščino. Seljanov mlin v Rakitnici, ki je bil še zmožen delovanja, so prodali v Postojno, kjer ga bodo postavili na ogled. V Ribnici pa takega spomina na dejavnost mlinov ali žag nimamo.

Najina raziskovalna naloga nam kaže le kratek vpogled v živahno mlinarsko in žagarsko dejavnost in tako ohranja spomin na drugačno življenje v Ribnici v še nedavni preteklosti. Za našo kulturno dediščino pa so ti spomini izjemno pomembni, zato bi jih morali ohraniti za naše potomce.

Iz zgodovine življenja ob naših kraških potokih pa se lahko še marsikaj naučimo. Iz bogatih izkušenj mlinarjev in žagarjev bi se lahko naučili gospodariti z našimi vodami; jezovi so imeli vlogo zbiranja vode ter zmanjševanja njene razdiralne sile, v jezovih se je voda umirila in odložila material, mlinarji pa so redno čistili jez in strugo. To so bili majhni, a redni posegi, ki niso močnejše vplivali na naravni ritem življenja ob reki. Povojne regulacije pa so prekinile ta naravni tok rek in njihov ritem ter spremenile žive vode v odtočne kanale.

Pregled vodnih mlinov in žag

Jantarna ogrlica iz prazgodovinskega depoja Debeli vrh nad Predgradom:

Jantarna ogrlica, 12.-11. stoletje pr. n. š.

Jože Gorenc

“NISEM RAD ČREDNA OVCA, ROJEN SEM BIL KOT ČLOVEK”

Pogovor s pesnikom in pisateljem prof. Janezom Kolencem

Janez Kolenc

To so besede upokojenega profesorja, pesnika in pisatelja, ko sva se domenila, da bi se rad z njim pogovoril o smislu življenja, o katerem je tako rad večkrat spregovoril med poukom, če je berilo ali sama ura nanese na to tematiko. Vedel sem, da je marsikaj poskusil, ali kaj se je vse skrivalo v njegovi duševnosti, odkrivam šele zdaj, ko berem njegova dela, in v pogovoru, ker ga zdaj šele polagoma dojemam, in se tudi sam počasi lušči iz kalupa, v katerega bi moral biti vtkan kot nerazpoznavni član družbe.

Prosil sem ga za intervju, vem pa, da se zelo nerad odzove na take prošnje. Saj ga razumem, ali vendar. Po dolgem prigovarjanju je le privolil, čeprav intervjujem, kot je dejal, ne verjame. “Ne vem, zakaj. Prepogosti so in že nekako izrabljeni. Z njimi se nam predstavljajo razne misice, da nam povedo, kako znajo kuhati, kaj bodo odnesle s seboj na lepoto tekmovanje; pa televizijske napovedovalke s svojo nesmrtno modrostjo v Jani, Anteni ali kje drugje, v dnevnem časopisu pa prevladujejo naši vrli politiki. Kar sram me je. Pa še bojim se, da ne bom čisto odkrit. Jaz nisem ne miss in ne politik, ždim na obrobju vsega in le čakam.”

- Se vam ne zdi, da se podcenjujete? Desetletja ste se nam razdajali kot profesor, da mi še zdaj zvane vaše besede v notranjosti in se zalotim, da še zdaj ravnam po vaših navodilih. A še zdaj se čudim, od kod ste to jemali. Iz bridkega lonca izkušenj? Ne bi bilo škoda vse to zamolčati?

Saj je prav v tem velika tragedija današnjega časa. Ljudje so veliko doživeli, veliko znajo, prevladuje pa vedno hujša plehkost in ta se košati vsepovsod. In to brez vsakega sramu. Prav ta je pastirjev čredni pes, ki zganja množico skup in jo s tem razosebi. Množico vodiš lahko le, če jo spraviš ob lastno pamet. Po tem pa so in še danes teže vsi, ki se povzdigujejo nad ... Zato je danes pomembno, kaj neka misica izjavi, in to se napiše z velikimi črkami, namalana je na prvi strani revije in še v njej upodobljena ničkolikokrat. Tako branje je nekaterim edina dušna paša. Se ti ne zdi, da je najin intervju popolnoma nesmiseln?

- Nikakor ne. Prav proti temu je treba postaviti drugačno čtivo.

In kdo bo to bral? Ti in morda kje v zakotju še kdo, ki mu boš ti priporočil. Življenje je postalo presitim šala, nesmiselnost, le nekaj šport, lov za denarjem in nekim čudnim ugledom. Kriv je najbrž pre-nagel vzpon civilizacije, kultura pa je ostala revna pastorka. Zakaj je

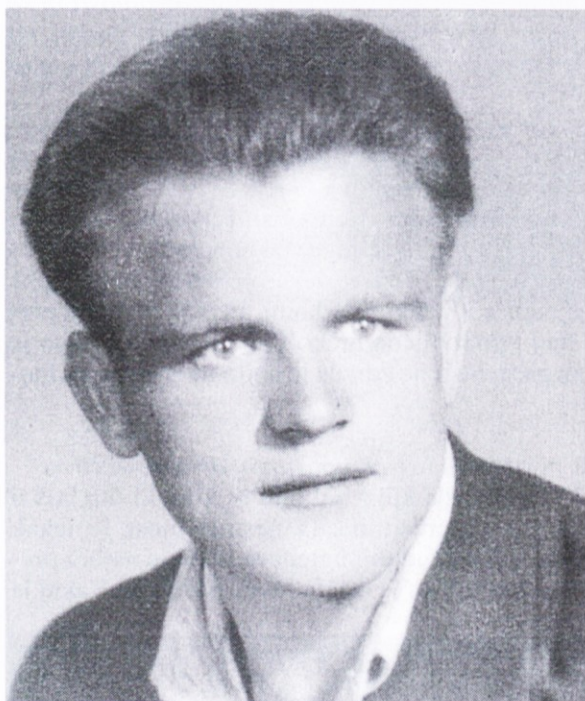

Družina med bivanjem v Kanadi: oče Janez, mati Frančiška, sin Janez in hči Marija

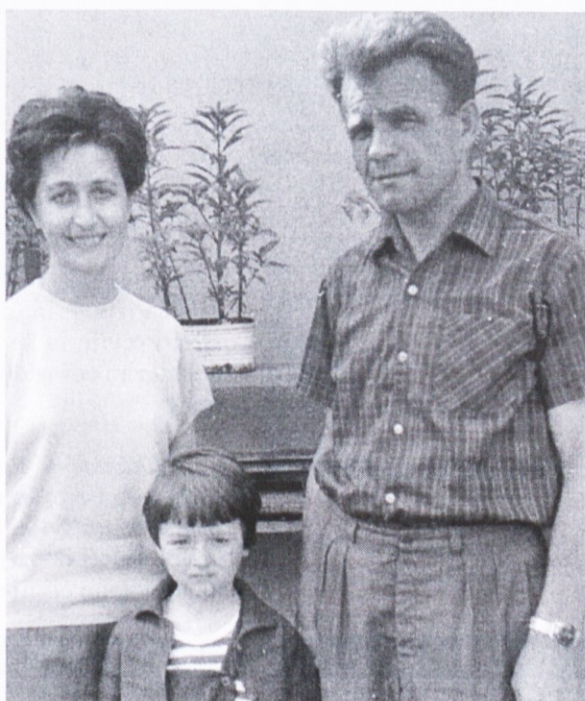

Z birmanskim botrom

Janez Kolenc leta 1943, ko je bil študent v Ljubljani

Janez Kolenc z ženo Darinko in hčerko Dorotejo med obiskom pri prijateljici Jolki Milič v Sežani

prišlo do tega? Čisto enostavno: življenje vodijo ljudje najslabšega kova. Tem pa ni dano spoznati, kaj je kultura, tega niti nočejo vedeti. Poveljujejo pa lahko le v nekaki kasarni življenja, kjer je vse podrejeno činu, ne pa pameti. Že med vojaščino v Makedoniji sem čutil svojo duhovno nadmoč. Tega nisem čutil tako nikdar prej ne pozneje. To so mi priznavali javno ali vsaj prikrito celo nasprotniki. Dobro pa veš, da ne kažem rad kake prevzvišenosti, ker tak nisem. Ali podgan se otepam, ker se mi gnusijo. In človek, ki ni človek, je danes slabši kot najbolj nagnusna žival. In prav take izrablja današnja plehkost za prevlado. Zlasti totalitarni režimi so in bodo ustvarjali črednega človeka: ena glava, ena čreda. Mene pa je narava rodila za to, da bom človek. Samo tak sem lahko zadovoljen s seboj, in če sem s seboj, sem skladen z naravo; v tem je tudi smisel, da bivam, ne pa, da sem številka, ki jo lahko kličejo zdaj v kasarno, zdaj na volitve ali v mesnico. Ali povsod je treba vpiti slava in "mi se kunemo" ... Le če si res izrazit Jaz, si tudi najboljši za družbo in čas. Navidez tak človek ne živi skladno z okolico, v resnici pa ji kaže in osvetljuje pot naprej. Jaz sam tega ne počnem, ker sem nesposoben, se pa zavedam, da sem, in s tem, da živim.

- Torej je po vašem kultura za človeka zelo pomembna?

Da, ali ne tako, da kulturo vodijo in ustvarjajo, kot spet danes, pa prav specialno danes, popolnoma nekulturni ljudje. Koliko slikarjev, pesnikov, pisateljev je porodil današnji čas. O, kako lepo! Ali prav v tem je strup, ki ga pijemo vsak dan. Prav ti omogočajo civilizaciji moriti in smešiti kulturo. Pisec, ki pači svoj jezik, ne pa neguje, je sovražnik lastnega naroda. Zdi se, da je vsa javnost nekako bolna. Nagrajuje taka dela, da se resno sprašujem: čemu je to delo nagrajeno. In čemu sploh ustvarjamo? Zato se danes pogrezamo v nekako nepismenost. Ljudje tudi nimajo možnosti kaj dobrega prebrati. Previsoko je, nedosegljivo. Čemu bi si trpili možgane z nerazumljivostjo. Danes je človek "komod", tega ga je naučila civilizacija. Danes vse služi praktičnosti, ki naj bi bila udobna in lepa na oko. Ali to še zdaleč ni umetnina. Prav danes me je presenetil podatek, da se nepismenost zelo naglo širi. Obdelali so 20 držav, Slovenija je po pismenosti šele na sedemnajstem mestu, in to je dežela, kjer izide morda v Evropi največ knjig na prebivalca. Prav ta podatek potrjuje moja dognanja. Kako plehki smo. Prirediš literarni večer. Zastonj je, plačš vse nastopajoče, vesel pa si, če pride dvajset ljudi, in še ti so tvoji znanci, ki se čutijo dolžne. Mnogi se pozneje opravičujejo, da so bili bolni. Prav včeraj je bila nogometna tekma med Slovenijo in Jugoslavijo. Tisoči so odšli navijati v Belgijo! Mladina je norela na ulicah, vzklikala Sloveniji. Tudi jaz sem nekaj časa spremljal ta dogodek in se čudil, kako morejo vpiti Sloveniji, če v ekipi igrajo kupljenci, ki se izdajajo za dan ali dva za Slovence. Ali v istem dnevu mora prosvetni minister izdati odlok, naj na koncu šolskega leta učenci zapoje državno himno in izobesijo državno zastavo. Novi minister je izdal tak odlok, prejšnjim kaj takega še na misel ni prišlo. Zdaj pa po televiziji in v časopisju kar naprej o tem priporočilu, ki naj bi bilo naravno živo že od začetka nove države. In nogometna čast ali čast Plečnikovega, Prešernovega, Kosovelovega, Gradnikovega dela, Janeza Bernika in mnogih in mnogih. Zaradi njih ni nihče obležal v bolečinah in se valjal po tleh, ko ga je soigralec skorajda pohabil in se navijači za tega ali onega niso surovo spopadli – do smrtnega izida. Plečnik govori o

Jože Gorenc
 "NISEM RAD ČREDNA OVCA,
 ROJEN SEM BIL KOT ČLOVEK"
 Pogovor s prof. Janezom Kolencem

Hiša na Mirni, kjer je bil 23. oktobra 1922 rojen Janez Kolenc

Na materinem grobu na mirnskem pokopališču leta 1963

Sloveniji po vsem svetu. Kosovel poje o nekdanj zasužnjenem Krasu, ki je stokal pod tujci in socialno pehal ljudi v tujino. Prav tako Gradnik. In še bi lahko govoril. Ti so bili Slovenci, ki so duhovno dajali vsemu svetu. Ali nogomet najbolj razvnama in je mnogo močnejši. Gol velja za sto in več knjig.

Človek ne zna ceniti svojih izdelkov. Ceneno je najdražje, najdražje pa še zastoj nič ne velja. Kulturno delo, na primer slikarstvo, se ocenjuje, koliko je denarno vredno. Borzni mešetar zasluži milijone, umetnik – ustvarjalec pa je ob istem delu umiral od lakote. In vsi so vedeli, da je Jakopič velik umetnik, da je Grohar genij, da govorim le o domačih. O tujih pa vsi vemo, da so umirali mladi in zapiti, ker jih je čas zavrzel. Danes pa se košati: Cezanne je bil prodan za toliko milijonov. Van Gogh za toliko ... Čuden stvar je ustvarila narava. Do zdaj najbolj čuden. Človeka. Dinozavri in njim podobni so živeli na Zemlji in od zemlje okoli dva milijona let. Človek nekaj desetstisočletij, pa se že moramo vsak dan pogajati – človek s človekom, o odlogu splošne smrti.

- Na človeka ne gledate optimistično. Res mislite, da bo prišlo slej ko prej do njegovega izumrtja?

Popolnoma sem prepričan. Vidim nevero v tvojih očeh. Veš, da sem doživel vojno. In med vojno je Hitler izumrljal novo orožje in ga pošiljal nad Veliko Britanijo. Za zmago je bil pripravljen uničiti celo Nemčijo samo. In Hitler v človeku ni izumrl. Saj so že naši poslančki mali hitlerčki. Le opazuj jih. Sovražijo in lažejo, ubijajo resnico in dobro Slovenije, za svojo korist. Ljudje pa: Volil bom ...

- Vzpon civilizacije brez dviga kulture je po vašem človeku bolj škodljiv kot koristen, čeprav mu nudi ugodje, ne prinaša pa mu sreče, zadovoljstva, miru, vsega, po čemer človek tako hrepeni. Ko danes človek umre, res odmre - v nič. Do zdaj je človeštvo hrepenelo po nečem višjem, če bi rekel nekako po starem, po božanskem v človeku. Danes pa si nagrabiš toliko in toliko imetja, po njem si cenjen in se tudi sam ceniš; in če imaš srečo, naravno odmreš, če te ne ustrele, ubijejo tako ali na drug način. Približala sva se današnjemu stanju v Sloveniji. Kako ste doživljali svobodno Slovenijo v dijaških letih, kako med vojno, po njej in kako zdaj?

Da te malo popravim. Materializem je človek poznal že v antičnem času. Pa vendar je tudi ta filozofija ustvarila tako globoke premisleke o življenju, da še današnji čas črpa iz njih.

Svobodna Slovenija. V dijaškem času je bila – nedosežen sen. Saj nismo upali niti sanjati o Koroški in Primorski. Izživljali smo se s sovraštvom do Italijanov in Nemcev. Od tod toliko prostovoljcev ob napadu Hitlerja na Jugoslavijo. V začetku smo bili vsi bolj ali manj za upor – ali za pameten boj. To je: čimbolj škodovati sovražniku in najmanj žrtev mu dati v tem boju. Vsak Slovenec, ki je padel, je v resnici najbolj koristil okupatorju. In mi smo bili potrošniki, kot bi nas bilo na milijarde. Pa niti ne gre za število. Narava daje rojstvo, rast in smrt. Vsak drugačen poseg v njeno življenje je strahoten zločin. Vsak človek je bil ustvarjen z nekim poslanstvom, vsako bitje, če zaživi, se boji smrti. In zdaj se vprašajmo: čemu so padli. Za Tita? Za partijo? Za svobodo? Kakšno? Da eni kupujejo jahte, drugi pa brskajo po smeteh? Le nekaj je uzakonila ta zmaga: eni so rojeni le za privilegirano življenje, drugi za pomanjkanje in delo. In privilegirani

so hinavci, ki so se prodali. Zgleda, da življenje plačuje in nagrajuje prav prodance ... Danes ne morem več sovražiti zaradi narodnosti. Po naključju sem rojen kot Slovenec, drug kot Hrvat, tretji je Italijan ali Nemec. Bodi, kar si, in daj svojemu narodu, kot bi dajal vsemu človeštvu. Ne maram pa lenuhov in izkoriščevalcev. Tak narod so izrazito Romi, marljive pa zelo cenim, teh pa je iz tega rodu zelo malo.

Danes vse bolj cenim človeka kot človeka. Tudi med vojno sem spoznal, da vsi Nemci niso Hitlerji ali vsi Italijani Mussoliniji. Vem pa, da so bili premnogi Slovenci ječarji in morilci v Rogu in drugod in da so s tujo besedo streljali svoje ljudi in da so prav Slovenci sebi ustvarjali take krivične meje, ki jih hočemo danes razširiti, ker tesne. Ni mi tuje reklo: Slovenec Slovincu – smrt.

- In Slovenec Slovincu volk?

Da, in še huje. Poglej naš državni zbor. Vsak govor nova žerjavica sovraštva. Drug drugemu očitajo svoje najhujše napake. Na primer: Nova opozicija očita sedanji vladi, da ji gre le za oblast. Sami so zgrabili prav vse vzvode oblasti, tako denarne, medijske in celo pravo, pa očitajo, če nasprotnik zaseže po pravici kako vladno mesto, na primer menja sekretarje, kar je čisto logično. Naivneži so jim enkrat že nasedli. Zdaj pa tak krik: Le za oblast jim gre! Kako ponižujoče. Človeku se gabi.

- Govorite brez dlake na jeziku in ostro.

Moj varuh mi je že kot otroku rekel nekoč na paši: "Tvojih del ne bo nihče razumel. Preveč naravnost si. Preveč očitne resnice pa nihče rad ne vidi." Prijatelj, ki mi je bil zgled za Rudija v Čudnih potih, pa je rekel: "Tebe ne bo maral nihče." Takrat me je presenetilo. O kakem pisanju se mi v letih na paši še ni sanjalo. Rudija pa nisem razumel. Danes jasno vidim: Resnica, ki preveč terja, ogluši v človekovih ušesih. Pravica, ki je prelepa, oslepi navadnega človeka. Samo močni ji lahko kljubujejo, da ji smelo gledajo v sij, ki slepi. In zdaj razumem, zakaj smo morali mnogi krvaveti. Vsako človeško dostojanstvo, med to štejem tudi napredek, terja kri. Človek vidi le trenutno korist, ne zna pa daljnovidno napovedati svoje usode. Zato tak napredek civilizacije, kultura pa je potisnjena ob tla. Civilizacija nudi trenutno ugodnost, kultura pa obeta izboljšanje v daljni prihodnosti, ali terja tudi odpoved osebni sebičnosti. Stari Grki so bili veliki. Poglej Sofoklesovo Antigono. Se je do danes kaj spremenilo v razmerju: človek – država? Bodimo odkriti: poslabšalo se je. Danes človek še misliti ne more čisto zasebno. Varen ni niti v stanovanju, nikjer, povsod ti sledi oblast in te zasleduje kot divjačino.

- Verujete? Slišal sem, da v cerkev ne hodite, iz vaših pesmi pa zveni – v zbirkah Goreča sveča, Pogovor z mrtvimi in posebno v zadnji zbirki Most med nevidnima bregovoma – da ste prodrli globoko v slutnjo onostranstva.

Res je. Pa na to nisem prav nič ponosen. Uresničuje se, da me nihče ne razume in me tudi ne bo. V otroških letih so mi vero vsiljevali vsak dan, da se mi je zagnusilo sedeti vsako jutro v kapeli. Otrpnil sem za vse, kar je bilo na oltarju, še bolj pa za miganje duhovnika pod oltarjem. Komaj sem čakal konec. V dolgočasju sem se učil Prešerna na pamet. Vedno sem bil prav sestradan ljubezni. Ker nisem imel matere, nisem imel ničesar. Imel sem druge zelo dobre starše, ali

Jože Gorenc
"NISEM RAD ČREDNA OVCA,
ROJEN SEM BIL KOT ČLOVEK"
Pogovor s prof. Janezom Kolencem

Janez Kolenc v družbi z jezikoslov-
cem Jožetom Toporišičem na Bledu
leta 1962

— druge. Moja mati je ležala v grobu. In kadar mi ni bilo kaj prav, sem si vedno postavljajl vprašanje: kako bi bilo, če bi bila še mama. In to je druga mama prav dobro vedela, saj mi je kar večkrat rekla: "Misliš, da bi ti mama dovolila?" Zdaj vem, da sem bil težko vzgojljiv otrok. Sam bi si ne upal prevzeti takega bremena. Zato sem šele zdaj hvaležen drugim staršem. In prav zaradi lakote po ljubezni mrtvi nisem nikdar odrekal pravice do sebe in sem jo še vedno poslušal v sebi, tako me je še vedno vodila iz groba, zato tudi smrti nisem priznaval moči razdejanja. Tako sem ohranil z njo vezi in s tem začutil dih večnosti in v tej večnosti seveda tudi Njega, ki pa je vse drugačen od tistega, ki sem ga moral spoznavati v šoli ali v internatu: nič prisiljenega. Nič več klečanja in brbljanja molitvic v spovednici ali v klopi cerkve, ampak pogovor, pa naj bo to med škropljenjem trte ali kakim drugim delom ali med občudovanjem skrivnosti pomladi in zorenja ali pred materinim grobom. In tu ne prihajam do dvomov: je ali ni, kot če berem kako učeno razlago: Kdaj se je Bog začel, kdo mu je dal moč itd., kar so navadne neumnosti. V takem le vem: Sem in Je. In Je je povsod in v vsakem trenutku. Milagros v Divjem angelu mu pravi kolega. Bolj ga ni mogla počastiti in okarakterizirati.

In tu ni materinega groba. Krist: Samo Bog je lahko dal človeštvu križ kot simbol. Lepšega in globljega ni: vsi za enega, eden za vse. In za vodnico Ljubezni Mater Božjo, ki je zelo podobna vsem ljubečim materam. Ne fantaziram. In to je ključ do mojih zbirk. Tu je ključ do mojega sovraštva in ljubezni do prodanega doma.

Ko smo imeli na gimnaziji kot obvezen predmet socializem oziroma samoupravljanje kot verouk, je ta predmet poučevala zelo zahtevna profesorica. Jaz sem se zavzemal, naj bi bila ta ura le debatna, ne pa izpraševalna ura. In tako je vzgojila nekaj zelo hudih sovražnikov socializma kot prej duhovščina krščanstva. Ljubezni, prepričanja se ne da vsiliti in ne dokazati. To se da le čutiti in živeti. In tu so grešili eni kot drugi: politiki krščanstva kot poganstva. Niso znali izvrtati v globino, da bi pritekel na neplodno površino studenec žive čiste vode. Zdaj pa spet k začetku. Sprenevedavost socialistov, ko gre za verouk v šolah. Sami so svoje vsiljevali prav povsod. Celo na maturo, kar verouk prej ni nikdar bil, namreč maturitetni predmet. Moje mnenje: danes je blodeča mladina nujno potrebna pogovora o vsem, kar terja življenje. Tudi o seksu, veri, socializmu, etiki, narkotikih, osebni človeški časti, odnosu med ljudmi itd. In tu je zatajilo krščanstvo kot socializem. Kriva pa je bila ozkosrčnost oblasti.

- Je za vas krščanstvo edina prava vera?

To vprašanje me je mučilo že od nekdaj: Vsi milijoni, milijarde so obsojeni na uničenje v pogubi, ker ne vedo, da je živel Jezus, ki naj bi razodel res pravi smisel človeka v večnem življenju. Zdelo se mi je skrajno krivično. Tu je tudi ključ do razumevanja domobranstva. Vera je seveda etično mnogo višje kot narodnost, in ker je v človeka globlje zasajena, mu tudi več obeta kot narodnost. In pred vojno je bil velik del našega naroda zelo veren. Torej je bil boj za vero tudi boj za slovenstvo. Da pa bi se bojevali proti Bogu oziroma za brezbožno družbo, na to seveda mnogi niso mogli pristati. In tega današnji voditelji levice nikakor ne morejo, ker nočejo, razumeti. Lažejo in sprenevedajo se, da je kar nagnusno, da krijejo svojo nesposobnost in zločine. Moralno res močnim ni bilo in ni treba pobijati nasprotnikov. Ozki so pobijali, ker so videli in še danes vidijo le ogrožene privilegije. V de-

setletjih oblasti pa so se priučili, da so nekaj višjega, rojeni za najboljše plače in položaje. Da pa ne boš mislil, da sem bil in da sem še danes za domobranstvo. Nikakor ne. Domobranci so le šli v sovraštvo predaleč. Nisem zato, da je politično prepričanje tudi vera. Braniti pa se je naravno. Izdajalci so bili prav vsi, ki so se borili v drugi svetovni vojni. Prav vsi! Najhujši pa so bili povzročitelji tega klanja. In tega sem se zavedal že med vojno. Da bi jaz padel za take, ki danes kot bivši komunisti kupujejo vikende po Kaliforniji ali kje na svetovnih plažah, narod pa doma strada, upokojence potiskajo na rob in najraje bi jih videli že kar v grobu, ne! In spet nauk iz danes: ti, ki so bili najbolj proti samostojni Sloveniji, so mnogi danes vodeči. Res vodeče pa blatijo ... Tako so onečaščene vse žrtve ... Perejo pa se s proslavami in nošenjem zastave in hujskajočimi govori. Mi navadni pa jim že ne moremo več slediti. Zato so nas razdelili na: si za in si proti. Vmes je enačaj le sovraštvo. In danes se Slovenci tako sovražimo kot med vojno. To sovraštvo nam je postalo politično prepričanje in vera, onostranstvo in dostojanstvo. Človek je postal pravo čredno bitje. Beri pisma bralcev. Pisana so zgolj iz sovraštva.

Mislim, da so vse vere in vsa prepričanja, če so poštena, prava. Bog, če mu tako rečem, lahko tudi Življenje je dalo človeku le nekako slutnjo kot kažipot. Šele onstran bomo vsi pravoverni. In današnji papež je to zaslutil. Zato mi je tako velik, čeprav bi jaz v Cerkvi reformiral marsikaj. Ali to je njena stvar.

- Do zdaj sva govorila o življenju in pogledu nanj v splošnem. Prišel pa sem predvsem zaradi vašega literarnega dela. Kaj menite sami o svojem delu?

Nič ne mislim. Sodba pripada družbi in času. Sedanja družba je že spregovorila, ko ne morem prodati niti tristo izvodov, kaj bo rekel čas, če kaj bo, je pa vprašanje. Najbrž nič, ker se pokojnike danes zelo hitro pozabi. In jaz se že nagibam k onostranstvu. Pa mi ni nič žal. Dal sem, kar sem moral dati, več me ne briga. Če bi mi šlo za denar, bi se že davno odpovedal temu žongliraju besed v današnjem pomenu. Od zasluženega bi skromno kosil na leto morda le enkrat ali dvakrat. Ne znam prodati. Na vrednost del pa ne morem vplivati: Dal sem, kar sem imel. Je bilo veliko ali malo, Bog je delil, Bog naj sodi, je nekako rekel Ivan Cankar. Lahko pa rečem, da se nisem nikdar vdinjal času in njegovim muham. Niti se rinil v kake literarne vrste. Niti ne maram kakih literarnih učenih potegavščin od literarnih kritikov. Nimam se za literata. Vse, kar sem ustvaril, sem brez privilegijev, nisem samostojen umetnik, pisal sem ob delu ...

- Je kriva temu preteklost?

Ne razumem dobro. Da se čutim morda izdajalca? Nikakor ne. Ponen sem nase, kako sem jo izvozil iz položaja, v katerem sem bil, brez večjih duševnih obremenitev. Povedal pa sem ti že, koga imam za izdajalca: vse vodeče vseh strank, navadni vojaki so bili le žrtev in hkrati junaki.

- Ste ambiciozni?

Živim in umrl bom. Vmes mislim in delam. Nič več. Vsi vzponi in padci so zaradi našega napuha. Naredi svoje, potem – pojdi. Tako je delala naša klasika. Je Trubar vedel, da bomo kdaj samostojni? Je Prešeren pel priznanemu narodu? Še Cankar in Župančič sta pela naro-

Jože Gorenc
"NISEM RAD ČREDNA OVCA,
ROJEN SEM BIL KOT ČLOVEK"
Pogovor s prof. Janezom Kolencem

Janez Kolenc poleti letos; foto: M. Markelj

du, nad katerim se je zjokal sam Krist. In moj čas je daleč slabši: še nikdar ni tako grozila narodna smrt kot danes.

- *Mislite? Jaz ne verjamem v naše izginotje.*

To je poglavje, o katerem nerad govorim. Preveč sem prizadet. Raje bi veroval po tvoje, pa kako rad, ali ... Toda – globoko v meni peče čudna zavest: ne verjamem v preživetje. Včasih smo srbohrvatili, pa kako nagnusno, danes anglikujemo ... Saj me je sram. Naš narod, ki se mora boriti za obstoj, vsaj tako misli, je postal malomeščan. Malomeščan pa je v slogu življenja nekaj podobnega, kot je v politiki in gospodarstvu liberalizem: brezvestnost, domišljavost, brezobzirnost itd. In to zaradi napuha in s tem plehkosti civilizacije. In v tem je porojena neplodnost. Jalovost življenja ... Liberalizem je pritlehen s prazničnimi frazami, ostudnimi dejanji. Komunizem ima nekaj dobrega v nauku, ali kaj, ko se suče okoli stranskih ciljev: na primer boj proti religiji, ko bi moral reševati socialno vprašanje. Dal pa je kapitalističnemu delavcu več kot delavcu v socializmu. Kakšna neumnost pa je boj proti nečemu, kar je vsemogočno ali pa tega sploh ni. Socialno zlo pa obstaja! A socializem je postal pri nas liberalizem, ker se je zatajil, ko je postal oblast, in tako sta si postala na videz sovražnika najboljša prijatelja. In socializem z liberalizmom je v bistvu najhujši izdajalec človeštva. Dela tako, kot ti, ki jih napada ...

- *Spet sva zašla na politiko. Mene pa zanimajo vaša dela. Mene pa ne.*

- *Resno mislite? Seveda.*

- *Katera zbirka ali prozno delo vam je do zdaj najbolj uspelo?*

O bogami! Na to do zdaj še nisem mislil. Morda ta, ki jih imam še doma. Ne vem. O teh še premišlujem, kako bi jih spravil na dan, kako kaj popravil, na izdano ne več. Še naslovov ne bi znal več naštet.

- *Smem zvedeti, kaj še imate v zalogi?*

Veliko, tako da bo najbrž vse ostalo v rokopisu. Nič zato. Najbolj vprašljiv za razumevanje mene je dokaj obsežen roman Vrnitev. Zakaj? Zelo pozitivno pišem o španskem borcu in o borcu v NOB. Je plod mojega prepričanja: Slovenci smo sodelovali v vseh svetovnih dogajanjih. Tudi v španski državljanski vojni. In boj proti fašizmu je za svet napreden boj. Sodelovali smo v drugi vojni. Doživeli revolucijo. Vedi, da sem bil in sem še vedno proti vsakemu izmu in hud nasprotnik fašizma. Ta upokojeni general je precej podoben mojemu značaju. Zlepa se ne more zlit z okoljem, ampak stoji vedno ob njem, da sta vedno dva, ne le eden. Zato gleda na človeka kot na človeka, ne pa po pripadnosti. To mu je tuje. Tako sem ga povezal s svetovnim dogajanjem, tako ga soočim z realnostjo dejanj, ki jih je izbojeval. Sam se mora soočiti s poniglavo majhnostjo, ki se je polastila oblasti. Nekaj podobnega sta župnik Plata in Rudi v Čudnih potih. Tu se srečata spet župnik in general, ali si nista sovražnika, celo zelo se razumeta, da mu ob smrti župnik razveže vse zvonove. Nekaj podobnega sem doživel v Šentrupertu, ko je zvonilo, ko se je pomikal pogreb mimo cerkve komunistu, ali ne ozkemu, taka nista bila ne župnik in

ne ravnatelj šole. Zdaj razumeš, zakaj tako poudarjam posameznika. Od posameznika je bilo marsikaj odvisno: tudi smrt ali svoboda. In posameznika ni moč kar tako zlomiti, če je res osebnost. In takega rišem, pa je vseeno, v katerem taboru je. Ni pa vseeno, za kaj se bojuje. Tak se bojuje proti svojemu okolju, ker ga ogroža in mu tesni pamet in srce. Ti, ki sem jim delo v rokopisu pokazal, vsega tega niso razumeli, ker so navajeni še vedno črno-bele tehnike po zgledu Mohorjevih večernic. Jaz pa rad gledam človeka v četrti dimenziji. Vodeča služba ga je le slutila, zato ga je odrivala. Mene tudi. Zato mi je ta tematika morda tako blizu. Meni bi bilo res vseeno, bi bil domobranec, četnik ali partizan, delal in bojeval bi se le za človeka. Ne pa pobijal, kot se je delalo v vojni, za ščepec tobaka, ki ga je ukrad nekemu kmetu. In moj general se je v vsakemu trenutku zavedal, da je človek in da človek samo enkrat živi. In da ima vsakdo svoje želje, cilje, da je planet zase.

- Četrta dimenzija ... Kaj je to?

Človek v spoznanju samega sebe v življenju. In zato se mi zdi vse tako pritlehno, če me kdo išče: je bel ali rdeč, zelen ...

- Kot sklepam, vsako vaše dejanje nosi kali resničnega doživetja, ki mu iščete globino, vzrok za početje?

Drugače ne znam pisati. Kar si izmislim, imam občutek, da lažem. Toda tudi laž mora izvirati iz nekega doživetja, drugače ne bi lagal. Zdaj sem napisal delo, pa ne vem, ali je roman ali kaj drugega. Pokazati sem hotel strahoto današnjega dne, ki nas žene v smrt. Kajti danes vodijo naš narod in vse človeštvo – pravi besni Dostojevskega v popolni razkroj. Tega dela še nisem domislil. Pišem v nekaki omotici, nekaj me žene naprej, ko končam, šele začnem razčlenjevati, si postavljam vprašanja in odgovore. In če si ne morem jasno odgovoriti, delo uničim. Prav to mi je najbolj sporno, ker se loteva prav vprašanja današnjega dne: sprenevedanje, laži, koristoljubja, brezobzirnosti, splošnega propada. Nimam pa namena pisati kriminalk. Prepoceni so, pa tudi kriminalnega življenja ne poznam v globino. Kriminalci so premajhni ljudje. Za to vzdušje današnjosti bi moral biti močnejši pisatelj. Današnji pa se rajši ukvarjajo s takimi problemi, da jih lahko moderno prodajo in razstavijo na raznih natečajih. Izumetničena in bolna so. Zato takih ne moreš prebrati več kot dvajset strani. Vzdušje časa je nekako omotično, nejasno, tako je tudi pisanje. Nič se o tem jasno ne ve, vemo pa vsi, da obstaja.

- Torej imate na zalogi kar precej.

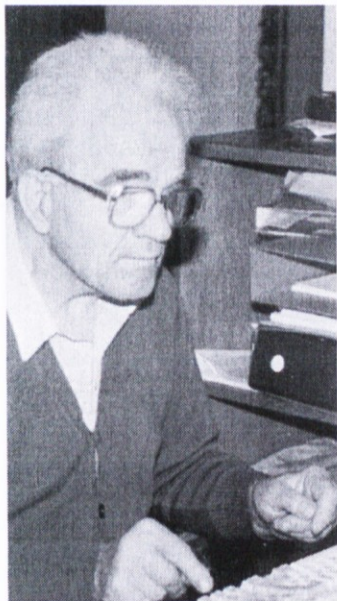
Da.

- Bi radi spregovorili o kakem problemu, za katerega vam nisem postavil vprašanja?

Ne. Povem ti pa, če ne bi bil ti, bi te nagnal. Vse to najino početje nima prav nobenega smisla. Sem pač po duši še vedno kmet, ki orje in seje za neki namen in pomen, ne pa kar v tri dni. Koliko sem dal kot profesor. Domov sem prihajal res izčrpan. Mnogim pomagal, da so danes nekaj. In prav ti so moje veliko razočaranje. Prijateljstvo pri nas se danes začne in konča, če si naš. S tem se tudi ocenjujejo razna javna dela. Zato tako poniglava dela in toliko ustvarjalcev, ali malo ustvarjenega. Še to tone v izgubljanje v mnogoternosti, ki duši. Zdaj

Jože Gorenc
 "NISEM RAD ČREDNA OVCA,
 ROJEN SEM BIL KOT ČLOVEK"
 Pogovor s prof. Janezom Kolencem

Za računalnikom v delovni sobi; foto: M. Markelj

živo občutim, da ne pripadam. Tako mi jih je nekaj zatajilo, ker sem rekel, da ne hodim k mašam itd., drugi me črte, ker nisem komunist, te celo napadam, ali le zla dejanja, ne pa ljudi. Če je človek v redu, me njegovo prepričanje prav nič ne moti, celo zabava me in mi daje misliti. Ali majhnost poniglavoosti! Imam zelo rad raznoterost. Komunizem me je prav zaradi enoličnosti dviganja rok zelo dolgočasil. Kot v marijaniških časih kapela. Zato dolgo nisem ločil med ZK in navadno socialistično zvezo, ki se ji je reklo ... ne vem več, kako. V enoumju se ni živelo, ampak zehalo. Živel si le, kolikor te je jezilo ali si se zgražal. Leta enoumja so stran vržena leta.

- *Kako naprej? Boste kaj izdali? Slišal sem za pesniško zbirko Svetloba pred nočjo, bila je že najavljena tudi v Delu, pa je ni. Baje imate v načrtu tudi knjigo proze. Kaj je s tem? Bomo jeseni pripravili kak literarni večer, kot je bil preteklo leto, ki je bil izredno uspešen?*

- Prežalostno je, da bi razlagal zgodovino prijateljstva in izdaje med Slovenci. Zbirka je bila res pred izidom, že v tisku, pa je tiskar vse zamočil, spacal, izdajatelj pa lagal, nazadnje me je vse ujezilo; ker držim sam besedo, terjam, da so z besedo poštene tudi drugi do mene. Zato sem vzel iz tiskarne vse, kar je bilo tam, in prepovedal nadaljnji tisk. Danes je pri mladih nekako moderno, da nobene besede ne drže. Zbirke ne bom izdal, svet se pa ne bo podrl. S prozo pa je tako: Imam jo pripravljeno, je avtobiografska, meni se zdi zelo zanimiva, nimam pa denarja. Ne bom več izdajal na svoje stroške. Dovolj je tega. Sicer pa: sam ne verjamem več v poslanstvo književnosti. Danes je le še okras družbi, češ da jo ima, in zato je že kulturna.

- *Kaj pa sponzorji?*

Ne bom se več poniževal in prosjačil. So me že potegnili: obljubili, pa ne dali niti tolarja. Nisem njihov. Čigav, ne vem, nisem pa njihov. Tako sva končala, pa bi se še dalo marsikaj povedati. Bo zato v meni kaj manj grenkobe? Kar je v zvezi z literarnim delom, použijem le ponižanja, zapostavljenost, pa še stroške imam. Tako bom raje končal. Tudi še zdaj ne vem, čemu ta intervju. Na gnoju vse smrdi po gnoju in na koncu sprhni.

- *Ja, pa gnoj, ker ste že kmečki, na kar se sklicujete, pospešuje rodnost.*

Upajmo, je rekel umirajoči. Ja, v upanju je moč.

Janez Kolenc z ženo Darinko na svojem domu v Gotni vasi v Novem mestu; foto: M. Markelj

POKRAJINSKI MUZEJ

Kočevje

Šeškov dom Kočevje,

vhodno pročelje muzejske stavbe

POKRAJINSKI MUZEJ KOČEVJE

Pokrajinski muzej Kočevje je edina muzejska ustanova na območju od Ljubljanskega Barja na severu do meje s sosednjo Hrvaško na jugu. Kot splošni (kompleksni) muzej skrbi za varovanje premične kulturne dediščine z vseh uveljavljenih muzejskih področij in časovnih obdobj. Njegova osrednja naloga je zbiranje, hranjenje, proučevanje in prezentacija premične kulturne dediščine na območju Kočevske.

Zametki muzeja segajo v leto 1952, ko so na pobudo zgodovinske komisije pri Okrajnem komiteju ZKS Kočevje in Okrajnem odboru Zveze borcev NOV Kočevje začeli z zbiranjem različnega muzejskega gradiva. Leto dni kasneje je bilo ustanovljeno Muzejsko društvo Kočevje. Svoje prve prostore je društvo dobilo v bivši Skubizovi vili ob Rinži (danes Krajevna skupnost Kočevje-mesto), kjer je 2. oktobra 1953 pripravilo tudi prvo muzejsko razstavo. Prostori so bili zaradi velike vlage neprimerni za muzejsko dejavnost. Tako je bil del dejavnosti muzeja že leta 1956 prenešen v Šeškov dom, kjer je društvo dobilo tri manjše prostore. Tri leta kasneje je društvo prenehalo obstajati. Občinski ljudski odbor Kočevje je leta 1960 ustanovil Splošni lokalni muzej, ki se je že naslednje leto preimenoval v Pokrajinski muzej Kočevje. Na novo lokacijo v Šeškovem domu se je muzej v celoti preselil šele leta 1963.

Leta 1982 je muzej postal ena izmed treh organizacijskih enot novoustanovljenega Kulturnega centra Kočevje. Poleg muzeja sta bila vanj vključena še kino in knjižnica. Združevanje treh različnih dejavnosti »na osnovi skupnih potreb in interesov« je imelo ob neupoštevanju sorazmerne avtonomnosti in določenih posebnosti vsake izmed dejavnosti znotraj centra, za posledico neenakopravno reševanje in obravnavanje. Vendar center kljub prizadevanju vodstva nikakor ni mogel zaživeti. Z vidika boljših možnosti nadaljnjega razvoja posameznih enot, predvsem muzeja in knjižnice, sta se obe enoti izločili iz sestava Kulturnega centra Kočevje. Od leta 1991 deluje muzej kot samostojna organizacijska in pravna enota.

Prostorska stiska in neprimerni razstavní, depojski in delovni prostori so bili poleg pomanjkanja strokovnega kadra ves čas delovanja muzeja glavna ovira pri delovanju in razvoju muzeja. Večina zbirk ni bila na ogled in so bile natrpane v enem samem, pretesnem depojú. Na ogled je bila le zbirka NOB s posebnim poudarkom na Zboru odposlancev slovenskega naroda in del kulturnozgodovinske zbirke. Kaj več pa 300 m² razstavnih površin niti ni dopuščalo. Muzej tudi ni mogel zaživeti kot pokrajinski, saj bi moral pokrivati geografsko območje bivšega okraja Kočevje: občini Kočevje in Ribnica ter Krajevni skupnosti Turjak in Velike Lašče. Tako se je območje delovanja muzeja z leti skrčilo zgolj na občino Kočevje.

V obdobju 1978-1984 je bil v muzeju zaposlen samo en (1) strokovni delavec. Trenutno sta v muzeju zaposlena dva strokovna delavca, od katerih eden poleg strokovnih nalog s področja muzejske dejavnosti opravlja tudi vsa potrebna upravno-administrativna in vodstvena dela. Zaradi pomanjkanja strokovnega in tehnično-upravnega kadra je muzej določena dela in naloge zaenkrat še vedno prisiljen izvajati z zunanjimi strokovnimi sodelavci, pogodbeno ali pa preko javnih del. Glede

na predviden obseg dela v prihodnjih letih bi muzej nujno potreboval vsaj še dva strokovna delavca: kustosa arheologa in etnologa.

Do leta 1985 je muzej pripravljala večinoma občasne razstave iz obdobja delavskega gibanja, narodnoosvobodilnega boja in razvoja ljudske oblasti, manj pa arheološke, etnološke in kulturno-zgodovinske razstave. Kljub temu obiskovalcem ni bila predstavljena celovita podoba zgodovinskega razvoja Kočevske, ampak zgolj njeni posamezni odtenki in segmenti. Postavitve tako stalnih kot tudi občasnih razstav so bile času in prostoru neprimerne, razstavna oprema pa zastarela. Število obiskovalcev se je gibalo med 3000 in 5000 na leto, dokler ni konec osemdesetih let obisk skoraj popolnoma usahnil.

V zadnjih petnajstih letih si je muzej prizadeval predstaviti javnosti predvsem nekdanjo kulturno podobo prebivalcev na ozemlju Kočevske. Na ta način smo želeli nekdanje, predvsem pa sedanje prebivalce Kočevske seznaniti z zgodovino območja, ki je bilo do pred kratkim v naši kulturni zavesti le malo navzoče ali celo zamolčano. Tako so nastale občasne muzejske razstave o življenju, noši in oblačilni kulturi kmečkega in kmečko-delavskega prebivalstva: Predgrad in Predgrajci (1986), Kostel ob Kolpi (1988), Razvoj kočevske noše (1991). V devetdesetih letih je muzej pripravil vrsto odmevnih obasnih razstav: B. Jakac: Risbe z zasedanja Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju 1.-3.10.1943 (1992), Šeškov (Sokolski) dom v Kočevju (1994), Šolstvo na Kočevskem nekoč in danes (1995), Peter Kozler in prvi zemljevid slovenskega ozemlja (1996), Vodarna in elektrarna mesta Kočevje (1996), Jame in jamarstvo na Kočevskem (1997), Narod si bo pisal sodbo sam. Slovenija od ideje do države (1998). Nekatere izmed njih so bile na gostovanju tudi v številnih krajih po Sloveniji. Prav tako smo pripravili še 25 manjših priložnostnih razstav, ki so bile na ogled v vitrini veleblagovnice Nama v Kočevju in ostalih razstaviščih.

Seveda za obiskovalce vsako leto pripravljamo tudi gostujoče razstave drugih slovenskih muzejev. Na velik odmev je naletela zlasti razstava Muzeja novejšje zgodovine iz Celja z naslovom V svetu lutk: Poskus otroškega muzeja (1993). Ob razstavi so se v slabih dveh mesecih zvrstile številne spremljajoče prireditve, ki so v muzej privabile celo množico otrok in tudi odraslih. Zanje smo med drugim pripravili kar 28 lutkovnih predstav in 20 lutkovnih abonmajev. Prav tako pester program spremljajočih prireditev smo pripravili ob gostovanju razstave Kočevska: Izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev (1994), ki smo ga zaključili z večerom kočevskih pesmi v polni dvorani Šeškovega doma.

Drugo polovico osemdesetih, predvsem pa devetdeseta leta prejšnjega stoletja, v delu in načrtih Pokrajinskega muzeja Kočevje označujejo leta novih usmeritev, sprememb in načrtov. Nepričakovano velik obisk nas je vzpodbudil k novim oblikam dela, ki terjajo od nas aktivnejše in bolj povezano sodelovanje z obiskovalci vseh generacij. Posebno pozornost namenjamo zlasti najmlajšim. S tem želimo v muzeju vzgojiti bodoče redne obiskovalce muzejskih prireditev, hkrati pa širiti zanimanje in spoznavanje kulturne dediščine. Mnogi med njimi so postali celo naši sodelavci, zbiralci predmetov. Od leta 1993 poteka poseben pedagoški program za predšolske in šolske otroke (muzejske delavnice, muzejske učne ure, muzejski počitniški program, naravoslovni in družboslovni dnevi), za odrasle pa pripravljamo predavanja, javna vodstva, predstavitve in koncerte.

POKRAJINSKI MUZEJ

Kočevje

Kočevska: Izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev,

stalna postavitev

Leto dni kasneje smo prvi v Sloveniji uvedli muzejski abonma, s katerim želimo obiskovalcem omogočiti obisk muzejskih razstav in prireditev na drugačen način in pod ugodnejšimi pogoji. Abonenti imajo številne ugodnosti, ki jih je iz leta v leto več. V prihodnosti jih želimo razširiti na redna javna vodstva in ciklus strokovnih predavanj domačih in tujih avtorjev. Predvsem pa želimo oblikovati programe, ki bodo sistematično širili znanje in spodbujali k razmišljanju o preteklosti s pogledom naprej.

Z novimi oblikami dela, predvsem pa z odprtostjo in pestro ponudbo se je število obiskovalcev hitro povzpelo. V zadnjih desetih letih nas v povprečju obišče okoli 8000 obiskovalcev, kar je za naš muzej veliko.

Precej dela je bilo vloženega tudi v publicistično dejavnost, ki se je začela ob koncu osemdesetih let in se nato stopnjevala zlasti po letu 1990. Ob vsaki razstavi smo natisnili razstavni katalog oziroma zloženko. Tako smo izdali in založili že šest razstavnih katalogov, 12 zloženk, 2 brošuri, tri informativne liste ter po en vodnik in knjigo. Na lokalni radijski postaji Univox Kočevje od leta 1994 poteka ciklus oddaj iz zgodovine Kočevske pod naslovom "Utrinki iz zaprašene skrinje".

V letih 1992-1999 je potekala temeljita obnova stavbe Šeškovega doma in muzejskih prostorov v njej. Z adaptacijo, sanacijo in pre-razporeditvijo obstoječih prostorov ter pridobitvijo novih so se bistveno izboljšali pogoji za delo muzeja. Muzej je pridobil kvalitetne površine za občasne in stalne razstave, shranjevanje gradiva, interno muzejsko knjižnico in delovne prostore. V obnovljenih prostorih muzeja sta na ogled dve stalni razstavi: Božidar Jakac: Risbe (1996) in Kočevska: Izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev (1997).

Program, ki smo ga v zadnjih petnajstih letih začrtali v Pokrajinskem muzeju, so uresničevali trije zaposleni, od leta 1995 pa samo dva. Zato smo na rezultate našega dela še toliko bolj ponosni. Želimo si, da bo tako tudi v prihodnje.

Božidar Jakac: Risbe, stalna razstava

Slikar Božidar Jakac je leta 1987 Občini Kočevje podaril 34 risb. Ustvaril jih je med zasedanjem Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943. Po umetnikovi smrti je Tatjana Jakac z več darili povečala muzejsko zbirko na današnjih 159 del.

Na stalni postavitvi v prenovljeni dvorani Šeškovega (Sokolskega) doma je na ogled 34 risb predvsem iz prve donacije, ki predstavljajo jedro Jakčeve kočevske zbirke. Vidno mesto imajo tudi Jakčeve risbe krajine, portreti in življenje prebivalcev "partizanskega" Roga.

Kočevska: Izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev, stalna razstava

Razstava prikazuje primer kočevske dežele, ki jo je njeno večinsko prebivalstvo po več kot 600 letih nenadoma zapustilo. Italijanska okupacija Kočevske sredi aprila 1941 je razočarala kočevske Nemce, posebno še njihovo vodstvo, ki je pričakovalo vključitev Kočevske v nemško zasedbeno območje. Zato se je vodstvo kočevskih Nemcev z nemško vlado dogovorilo za preselitev v rajh.

Z 800 km² velikega območja se je na naselitelno območje ob Savi in Sotli, na domove izgnanih Slovencev, preselilo okoli 97 odstotkov prebivalstva. Njihova izselitev, vojno pustošenje, povojno propada-

nje in načrtno rušenje so imeli za nekoč razvito kulturno krajino na Kočevskem daljnosežne posledice. Obsežni deli nekdanj kultiviranega ozemlja so danes preraščeni z gozdom, naselja porušena in odstranjena. Velika sprememba celotne kulturne krajine na Kočevskem je primer, ki bi mu po obsegu daleč naokoli težko našli enakega.

Med 177 naselji na nekdanjem nemškem jezikovnem območju na Kočevskem jih je več kot polovica uničenih oz. nenaseljenih, številna pa so bila po vojni ukinjena ali preimenovana. Danes so v imeniku naselij Republike Slovenije vpisana le še 104 naselja. Od 123 cerkva je uničenih 95, stoji jih samo še 28. Izginila so tudi številna pokopališča, znamenja in kapelice.

Razstava temelji na topografski obdelavi Kočevske, ki jo je v letih 1989-1993 opravil avtor razstave dr. Mitja Ferenc, svetovalec direktorja za varstvo zgodovinske dediščine na Upravi Republike Slovenije za kulturno dediščino v Ljubljani. Postavitev je zasnovana kot soočenje preteklosti z sedanjostjo in obiskovalcu ponuja delček manj znane zgodovine Slovenije. Prav zaradi izbrisanih vrednot nekdanje kulturne krajine razstava prikazuje Kočevsko nekoč in danes s poučkom na tisti kulturni dediščini, ki je danes ni več.

V pripravi nova stalna razstava

Vzporedno z obnovo muzejske stavbe potekajo priprave na novo stalno razstavo o Kočevski od njene poselitve do današnjih dni. S pomočjo najsodobnejše tehnologije bodo prikazane bistvene zgodovinske prelomnice iz življenja na Kočevskem in njihovi odsevi v današnji čas, pa tudi vse tisto, po čemer je zgodba o Kočevski povsem naša in značilno svoja. V sklop zgodovinske predstavitve bodo vključene arheološke, etnološke, kulturno-zgodovinske in naravne posebnosti Kočevske. Na ta način bo razstava obiskovalcu omogočala vpogled v temeljne informacije o zgodovini Kočevja in Kočevske, njenih ljudeh in usodah, vpetih v kontekst družbene, politične, gospodarske in socialne zgodovine ostalih slovenskih dežel, Evrope in sveta.

Otvoritev nove stalne razstave načrtujemo leta 2003, ko bo muzej praznoval petdesetletnico delovanja. V novo muzejsko prezentacijo bo vključena tudi stavba Šeškovega doma in njena zgodovinska dvorana kot pomemben del kulturne, zgodovinske in arhitekturne dediščine. Takrat naj bi bilo prenovljeno tudi podstrežje in fasada ter urejena okolica muzejske stavbe.

Pogled v prihodnost

Tudi v novem tisočletju želimo z stalno širitvijo obsega svoje dejavnosti nadaljevati delo naših predhodnikov in uresničevati zaupano kulturno poslanstvo kot uspešna, ustvarjalna, sodobna in vsakomur odprta muzejska ustanova. To funkcijo že zdaj izpolnujemo z dinamično in pestro produkcijo stalnih, občasnih in gostujočih razstav. Radi bi postavili tudi prve dislocirane muzejske zbirke: rudarsko, lovsko, gozdarsko, likovno in morda še kakšno, tudi izven občinskih meja. Predvsem pa bi želeli čimprej zaposliti manjkajoči strokovni in tehnični kader.

Zaenkrat muzej domuje samo v eni stavbi. Skupna površina vseh prostorov znaša 1.100 m². Muzej je sicer pred kratkim rešil dolgoletno in splošno prostorsko stisko, vendar bo zaradi nenehnega dotoka gradiva že kmalu potrebno razmišljati o prostorski širitvi depojev.

Muzej mora čimprej najti svoje mesto tudi v tako imenovanem kul-

turnem turizmu, ki ob dosedanjem delu z obiskovalci pomeni nov izziv. Potrebna bo še dopolnitev infrastrukturnih elementov v muzeju, ki bodo na voljo obiskovalcem. Gre predvsem za muzejsko trgovino, minimalne gostinske usluge in informacijsko točko.

Pokrajinski muzej Kočevje ima vse možnosti, da se aktivneje vključi v življenje kraja in širše okolice ter postane osrednja muzejska ustanova na geografskem ozemlju od ljubljanskega Barja do Kolpe. Še nadalje mora ohraniti svojo kompleksnost, to je vse veje muzejske stroke, ki imajo možnost razvoja. Na nobenem področju muzejske dejavnosti, ki že poteka, ne želimo krčiti obsega dejavnosti. Še zlasti zaradi tega, ker se krčenje katerekoli izmed njih, sčasoma lahko pokaže za nenadomestljivo.

Ne smemo pozabiti, da muzej ni ropotarnica, ampak mesto, kjer se s pomočjo predmetov iz preteklosti govori za sedanjost in bodočnost. Zaradi tega nam ne more in ne sme biti vseeno, s kakšno govorico in na kakšen način muzej izpolnjuje svojo kulturno in družbeno vlogo. Muzej je nedvomno ustanova predvsem v funkciji družbe, zato je vedno, od svojih praoblik do danes, v svoji koncepciji verno reflektiral družbo, v kateri je obstojal in deloval.

Muzejska lutkovna delavnica, 1993

Gotska monštranca iz porušene cerkve sv. Ožbolta v Gotenici,

predelana in datirana 1517

Valentin Dvojmoč

ENERGETSKO IZKORIŠČANJE REKE SAVE

¹ Reka in človek Sava, mag. Mitja Bricelj – magistrska naloga, DZS 1991

Pomen reke¹

Šele na prehodu v tretje tisočletje pri človeštvu prihaja do preobrazbe vrednot z zavestjo, da mora človek skrbeti za pravilno razmerje do narave. Intenzivna industrializacija zahteva vedno večje vhodne surovine in pomožna sredstva, ki jih črpamo iz narave. S tako dejavnostjo povzročamo resno nevarnost, da porušimo naravna ravnovesja. V naravi pa je ena od pomembnih sestavin voda, ki je pogoj za nastanek in nadaljnje življenje človeka na Zemlji.

Pomembna sposobnost vode je, da se nahaja v različnih agregatnih stanjih in na različnih mestih, glede slednjega so vode pretežno površinske in podtalnice. Človek vodo uporablja na različne načine in za veliko namenov, in sicer tako s socialno-življenjskega kakor tudi z gospodarskega vidika.

Poseben pomen ima voda, ki kot reka teče skozi naselja. Obravnavamo jo kot pomemben naravni potencial, ki ga lahko uporabljamo neposredno kot pitno vodo, za energijo, hladilno tekočino, surovino ali kot sprejemnik odplak. Reka ima samočistilno sposobnost z biološkimi (s presnovo organskih snovi) in kemijskimi (z oksidacijo, redukcijo) procesi, pomembno vlogo ima tudi obrečna vegetacija, ki znižuje vstop dušikovih spojin v vodo, služi kot prašni filter industrijskih emisij in kot blažilec ekstremnih klimatskih razmer. Je mineralni potencial s prodonosnostjo, zato je vir gramoz in peska. Z razvijanjem presnov se tvori rjava prst, zato služi kot biotski potencial, ugodne zelene površine ob reki pa so uporabne tudi za razne nasade. Reka je naravni potencial tudi zato, ker v svoji dolini nudi zazidljive površine in možnosti za turizem, prosti čas z vodnimi športi, ribolovom ipd.

Poleg številnih dobrih lastnosti pa prinaša reka s poplavami predvsem v nereguliranih strugah tudi negativne učinke.

² Hidroelektrarne na spodnjem toku reke Save, Smelt, oktober 1993

Izkoriščanje vodne energije na reki Savi²

Vodna energija je domači obnovljivi in okolju prijazen vir energije, vendar je v Sloveniji 62 odstotkov še vedno neizkoriščene. To pomeni, da je od skupno ocenjenega potenciala, to je 9800 GWh/leto, neizkoriščenih še 6100 GWh/leto. Reka Sava ima izkoriščenih le 12 odst. energetskega potenciala. Na odseku od Medvod do hrvaške meje bi lahko zgradili verigo šestnajstih hidroelektrarn, ki bi letno po načelu pretočne akumulacije proizvedle skoraj 2 milijardi kWh dragocene vršne energije.³

Pomembna možnost izkoriščanja vodne energije je v proizvodnji električne energije. Ideja o graditvi hidroenergetske verige na reki Savi tako sega že v čas Avstro-Ogrske, ko so bile izdelane prve ideje-

³ Vloga in pomen hidroenergetskega potenciala v energetske bilanci Slovenije, mag. Marijan Porenta, dipl. el. ing., Zbornik referatov, Posvetovanje: Graditev savskih elektrarn – poceni in čista energija ter možnost za oživitev slovenske strojegradnje, Državni svet RS, junij 1997

⁴ Prospekt Savske elektrarne Ljubljana, Hidroelektrarne Moste, Mavčiče, Medvode, Vrhovo; Ljubljana 1994

ne študije za izgradnjo verige. Projekt so nadaljevali tudi v času druge svetovne vojne, ko so bile izdelane geološke analize in geodetske meritve na izbranih mikrolokacijah.⁴

Investicija v hidroelektrarne pomeni pomembno investicijsko dejavnost za industrijo, še posebej slovensko, saj ima ta bogate izkušnje pri izgradnji hidroenergetskih objektov doma in v tujini. S takšno investicijo bi omogočili angažiranje uveljavljenih domačih projektantskih organizacij in tudi domačih proizvajalcev, ki so svojo sposobnost in pripravljenost izkazali s številnimi referenčnimi objekti, še posebej pa na posvetu direktorjev vodilnih dobaviteljev opreme in izvajalcev del za hidroenergetske objekte na reki Savi, ki je bil konec meseca novembra 1998 v prostorih Gospodarske zbornice Slovenije.

V zgornjem toku reke Save že delujejo tri hidroelektrarne: Moste, Mavčiče in Medvode. Projekt izgradnje hidroelektrarn na Savi, ki ga je izdelal IBE Ljubljana, pa predvideva še tri odseke:

- v prvem odseku je predvidenih sedem hidroelektrarn, in sicer Tacen, Ježica, Šentjakob, Zalog, Jevnica, Kresnice in Ponoviče,
- drugi odsek predvideva tri hidroelektrarne: Renke, Trbovlje in Suhadol,
- tretji odsek pa šest hidroelektrarn: Vrhovo, Boštanj, Blanca, Krško, Brežice in Mokrice.

Zgrajena moč, možnost letne proizvodnje električne energije in predvidena vrednost del je razvidna iz tabele.

Tabela št. 1:

Pregled inštalirane moči, letne proizvodnje in vrednosti del za predvidene investicije hidroelektrarn na reki Savi po odsekih

Opis	Enota mere	Odsek 1	Odsek 2	Odsek 3	Skupaj
Inštalirana moč	MW	207	96	217	520
Letna proizvodnja	GWh	692	346	903	1941
Vrednost del	MIO SIT	85.200	30.600	96.900	212.700

Na odseku 3 v spodnjem toku Save je že zgrajena HE Vrhovo. Vključena je tudi že v energetski sistem.

V okviru vrednosti del je približno 40 odst. sredstev namenjenih gradbenim delom, 31 strojni in 16 odst. elektroopremi ter 13 odst. osnovnim vlaganjem. Po predhodnih izračunih bi bilo v izgradnjo cele verige vključenih povprečno 1670 delavcev letno. Časovni načrt predvideva fazno izgradnjo – od začetka izgradnje prve hidroelektrarne bi se veriga z naslednjo hidroelektrarno začela graditi v naslednjih dveh letih, izgradnja vsake pa bi trajala predvidoma tri leta.

Hidroelektrarne na spodnji Savi

Za dinamiko izgradnje verige je bilo proučevanih več alternativ. Glede na bogato vodnatost reke Save in morfologijo terena, ki omogoča sorazmerno ugodno gradnjo brez velikih posegov v okolje in vplivov na drugo infrastrukturo, so strokovnjaki za začetek gradnje predlagali tretji odsek – spodnjo Savo, ki se začne s pritokom reke Savinje.

Tako je bila izgradnja verige hidroelektrarn na spodnji Savi vnese-na v srednjeročni plan Republike Slovenije za obdobje 1986 – 1990. V letu 1988 je država pričela graditi HE Vrhovo. Izgradnja je do junija 1989 potekala po načrtu, tako da je bila zgrajena do 50 odst. investicijske vrednosti. Tedaj je prišlo do zmanjševanja finančnih sredstev

in upočasnitve gradnje. Intenzivna gradnja se je nadaljevala šele po 30. juliju 1992, ko je državni zbor sprejel Zakon o jamstvu Republike Slovenije za najetje kreditov in izdajo obveznic za ekološke in energetske projekte. HE Vrhovo je dokončana in vključena v energetske sistem. Hkrati z njeno izgradnjo pa so se v prostoru izvajali tudi ukrepi za širšo ureditev prostora, in sicer:

- za varovanje mesta Radeče pred poplavami,
- sanacija plazov nasipa magistralne železniške proge Zidani Most – Dobova in magistralne ceste Celje – Krško,
- obvoz regionalne ceste Radeče – Šmartno ob Savi,
- sanacija čistosti reke Save za en kakovostni razred,
- vodnogospodarska ureditev pritokov Save in Sopote,
- kanalizacija mesta Radeče.

V Uradnem listu Republike Slovenije št. 19 z dne 18. maja 1990 je bil objavljen Odlok takratnega Izvršnega sveta Skupščine Republike Slovenije o lokacijskem načrtu hidroelektrarne Boštanj, ki je zagotavljal možnost kontinuirane izgradnje po predvideni dinamiki. Žal je bila dinamika izgradnje verige hidroelektrarn na spodnji Savi prekinjena, saj so predstavniki Izvršnega sveta Republike Slovenije zaradi pomanjkanja proračunskih sredstev iskali nove vire financiranja doma in v tujini. 18. avgusta 1994 je Ministrstvo za okolje in prostor v Uradnem listu RS št. 51 objavilo Javni razpis za pridobitev koncesionarja za izkoriščanje vodnega energetskega potenciala reke Save na odseku od Suhadola do državne meje z Republiko Hrvaško. Koncendent (država) je po razpisu najugodnejšemu ponudniku (koncesionarju) med drugim nudil:

- zagotovljeno kakovost vode reke Save, ki omogoča uporabo vode za proizvodnjo električne energije brez škodljivih posledic za okolje,
- vse potrebno za izdajo lokacijskega dovoljenja za posamezno hidroelektrarno, in sicer postopno z napredovanjem kontinuitete gradnje.

Postavljen je bil tudi skrajni rok za dograditev hidroelektrarn na celotnem odseku Save, to je 12 let po izdaji pravnomočnega lokacijskega dovoljenja za HE Boštanj.

Vlada Republike Slovenije je po številnih večletnih aktivnostih z Odločbo o izbiri koncesionarja, 23. julija 1998, kot najprimernejšega ponudnika iz javnega razpisa izbrala družbo SAVA, d. o. o. Podelila ji je koncesijo tako za izkoriščanje hidroenergetskega potenciala spodnje Save od zaježitvene kote 191 metrov pri HE Vrhovo do spodnje kote 133 metrov, ki je načrtovana kota zaježitve HE Podsused kakor tudi za opravljanje gospodarske javne službe proizvodnje električne energije.⁵ V odločbi je Vlada postavila tudi devetmesečni rok, v katerem morata koncendent in koncesionar skleniti ustrezno pogodbo.

Osnutek koncesijske pogodbe je bil izdelan v več variantah. Obe strani sta ugotovili, da pod postavljenimi pogoji trajanja koncesijske pogodbe, nedefiniranih objektov izgradnje infrastrukture, ki bi bremenili investicijo in s tem zmanjšali konkurenčno sposobnost cene proizvedene električne energije, ter drugimi pogoji ne najdeta skupnih osnov za sklenitev pogodbe, zato sta od sklenitve pogodbe odstopili.

Zaradi izrednih potreb države za pravočasno izgradnjo potrebnih energetskih objektov in izpolnjevanja pogojev zahodnoevropske interkonekcije UCPTA so trije poslanci državnega zbora vložili Predlog zakona o poročanju Republike Slovenije za najetje posojil za izgradnjo hidroelektrarn na spodnji Savi od HE Vrhovo do hrvaške meje

⁵ Odločba o izbiri koncesionarja Vlade RS, št. 329-00/98-1 z dne 23. julija 1998

⁶ Predlog zakona o poroštvu Republike Slovenije za najetje posojil za izgradnjo hidroelektrarn na spodnji Savi od HE Vrhovo do hrvaške meje, EPA 984 – II – hitri postopek, Poročevalec DZ, štev. 79, 19. 11. 1999

⁷ Predlog zakona o pogojih koncesije za izkoriščanje energetskega potenciala spodnje Save – EPA 1128 – II – hitri postopek, Poročevalec DZ, štev. 25, 12. 04. 2000

s predlogom za hitri postopek.⁶ Ta predlog zakona so omenjeni poslanci kasneje umaknili iz procedure državnega zbora in vložili nov, bistveno dopolnjen Predlog zakona o pogojih koncesije za izkoriščanje energetskega potenciala spodnje Save.⁷ Novi predlog zakona predvideva podelitev vodne pravice za uporabo energetskega potenciala spodnje Save lastniku objektov že zgrajene HE Vrhovo, ki je trenutno v državni lasti, predlog zakona pa nalaga Vladi RS, da podeli koncesijo za energetsko izkoriščanje spodnje Save najkasneje v treh mesecih po uveljavitvi zakona, koncesijsko razmerje za HE Vrhovo in HE Boštanj najkasneje v šestih mesecih, za preostale hidroelektrarne pa najkasneje dve leti po uveljavitvi zakona.

Za načrtovano gradnjo hidroelektrarn na spodnji Savi je predvidena celotna predračunska vrednost 460 milijonov EUR. Financiranje izgradnje pa je po predlogu zakona predvideno za:

- energetski del investicije, kot so jezovna zgradba, hidromehanska in elektrooprema, ureditev struge pred pretočnimi polji in podslapju, regulacijski objekti, visokovodni nasipi z utrditvijo in zatesnitvijo na gorvodni in dolvodni strani pregrade nad višino gladine 100-letne vode ipd., v višini 340 milijonov EUR oz. 74 odst., ki ga prevzame koncesionar,

- infrastrukturni del, ki vključuje vodne, cestne, železniške in komunalne objekte. To financiranje je po predlogu zakona predvideno iz državnega proračuna in iz sredstev plačila za koncesijo za energetsko izkoriščanje spodnje Save. Predvideni znesek za financiranje krajevne in državne infrastrukture znaša 120 mio EUR, kar predstavlja 26 odst. celotne predračunske vrednosti investicije. Poroštvo za najetje posojil bo dala država.

Med obratovanjem bo koncesionar za energetsko izkoriščanje spodnje Save in uporabo objektov vodnogospodarske infrastrukture plačeval državi znesek v višini najmanj 7 odst. od vrednosti proizvedene električne energije. Znesek se deli med državo in lokalno skupnostjo v razmerju 60 : 40 v korist lokalne skupnosti.

Z izgradnjo še preostalih petih hidroelektrarn bi skupaj pridobili 900 GWh/leto kakovostne električne energije za proizvodnjo vršne energije in dodatnih 216 MW za regulacijo moči. Lokacije hidroelektrarn so v sredini države, kar pomeni manjše izgube in nižje stroške prenosa električne energije. Bistveno bo povečano varovanje pred poplavami naselij, infrastrukturnih objektov in kmetijskih zemljišč v celotnem območju savske doline od Zidanega Mosta do meje s Hrvaško na višini gladine 100-letne vode. Sprostili se bodo do sedaj rezervirani prostori po državnem načrtu, sočasno pa se bo trajno uredil prostor v obsavskem koridorju. V času gradnje bo neposredno na gradbišču mogoče zaposliti več kot 600 delavcev, v proizvodnji opreme in materiala do 800 delavcev, posredno pa bo za projekt v reproverigi angažiranih še dodatnih 1200 delavcev. V času rednega obratovanja hidroelektrarn bo v njih predvidoma zaposlenih 85 delavcev.

Predlog zakona je bil uvrščen na 21. sejo državnega zbora po hitrem postopku. Državni zbor RS je 13. junija 2000 21. sejo zaključil s tem, da je preložil obravnavo in sprejem tega predloga zakona s še nekatrimi drugimi točkami na 51. izredno sejo.

Na predlog zakona so poslanci državnega zbora sprejeli še nekaj amandmajev. Zakon so poslanci sprejeli 23. junija 2000. Tako je po sprejetem zakonu trajanja koncesije 50 let, za gradnjo infrastrukture

okoli novih hidroelektrarn pa so zagotovili financiranje iz državnega proračuna.

Sklep

Izgradnja avtocest v Republiki Sloveniji se postopoma zaključuje. Pripraviti je potrebno nove projekte, ki bodo ekonomsko zanimivi in izkoristili naravne vire, ki so nam na razpolago. Ob tem pa bi uporabili izkušnje naših projektantov in proizvajalcev ter s tem dali zagon gospodarski rasti države in zniževanju brezposelnosti. Družbe, ki so usposobljene graditi hidroenergetske projekte, so še vedno zadržale jedra z izkušnjami za takšne zahtevne izvedbe, zato je potrebno poiskati, da pravočasno pripravimo vse potrebno za kontinuirano izgradnjo verige hidroelektrarn na spodnji Savi kot prvi fazi izkoriščanja hidroenergetskega potenciala toka reke Save.

Čeprav investicija v prostor prinaša tudi nekaj negativnih vplivov, jo prebivalci Posavja podpirajo, saj prinaša tudi veliko pozitivnih učinkov tako za celo državo in njeno industrijo kakor tudi za prostor ob sami reki.

Izziv je torej tukaj, gospodarstvo in vse druge institucije ga morajo čim bolj izkoristiti, saj se na to pripravljajo že vrsto let, država pa bo morala sprejete obveznosti tudi izpolnjevati.

Tomaž Levičar

S PARTICIPACIJO GRE BOLJE

Zadnja leta lahko opazujemo že v navado preraščajočo apatijo, malodušnost, neaktivnost ljudi glede vplivanja na družbene procese. Če smo se v začetku devetdesetih let tudi formalno izvili iz v praksi že izrojenega sistema samoupravnega socializma, ki je v različnih družbenih sferah skušal spodbujati ter omogočal participacijo ljudi v družbenem življenju, pa se danes nagibamo v formo življenja, ki v ljudi zliva vtis o njihovi nemoči, nekompetentnosti ter jih s tem odvrča od udeleževanja v družbi. Nihče danes ne vpije, nihče ne posluša. Družba, deloma tudi zaradi lastne zbirokratiziranosti, se tako dehumanizira, odtuja lastnim članom, možnost vplivanja in odločanja o lastnem življenju pa se zaradi neaktivnosti in umetno ustvarjene neintegriranosti posameznika v družbo prelija v naročje majhne (kva)zitelite politikov in drugih, ki jih ne ali pač bore malo vodi misel o dobrem za ljudi, temveč jih prvenstveno usmerja egoističen, partikularen interes, podkrepjen ali celo voden s tržnimi in ekonomskimi interesi, ki so praviloma, če sploh komu, blizu taisti ali neki drugi eliti. Ob takšnem stanju se birokracija najlažje ohranja neranjena, kapital pa se širi na plečih nemih, o kakšnem skupnem urejanju skupnih zadev pa ni kakopak ne duha ne sluha.

Politik, še toliko bolj v današnji razsrediščeni, atomizirani družbi, v času brez brezprizivnih avtoritet ne sme imeti svobodne volje, lastnega pogleda na svet, temveč ga mora determinirati volja, zavest, pogled ljudi. Ljudstvo vliva v politika svoje misli, on svojih lastnih o njih ne sme imeti. Politik mora biti le orodje ljudi za doseganje njihove kar največje zadovoljnosti z življenjem.

Tudi v procesu ustvarjanja urbanega okolja je ljudstvo danes sorodno oholo in odtegnjeno od procesa kreiranja, nanje neozirajoči se

kreatorji prostora pa podobno naglušni in ignorantski. Tudi tu se največkrat prav nič prikrito uveljavlja zaslužkarski interes novodobnih graditeljev, bolj podjetnikov kot pa arhitektov in urbanistov, ki so jim potrebe, interes, kaj šele želje v zanje relevantnem prostoru bivajočih ljudi postranska zadeva. Alfa in omega njihovega delovanja je lasten zaslužek ter včasih morebiti še kanček časti, ki pa zaradi specifične geneze seveda ni kaj dosti vredna.

Grajeni prostor pa ni in ne sme biti domena arhitektov, temveč domena njegovih uporabnikov. Arhitekt ni svobodno bitje, tudi on je le orodje v rokah ljudi, on zna v materijo, v stavbo, v mesto vdihniti duha, ki služi ljudem, ne sme pa niti slučajno odločati o tem, kakšen, kateri ta duh mora ali sme biti. Slednje sploh ni njegova kompetenca. Zato ne smemo in ne moremo pristajati na kakršen koli strah pred avtoriteto »stroke«, kajti edina prava avtoriteta pri oblikovanju prostora so sebe zavedni, zavestni in v družbo vcepljeni uporabniki posamezniki, takšni, ki so sposobni prepoznati, posredovati, artikulirati svoje potrebe, želje, interese, ki so željni in sposobni participirati sebe ter se konec koncev tako tudi samoaktualizirati. Seveda pa mora za to potrebne sposobnosti družba vseskozi krepiti skozi različne, za to vzpostavljene družbene sisteme. Ljudi je potrebno navajati h kritičnemu gledanju, k postavljanju vrednostnih sodb, ki se oblikujejo tako skozi njihovo individualnost, ko je ta primerna izpostavljanju, kot skozi njihovo družbeno plat.

Potrebno se je zanimati za dogajanje okoli sebe, nikakor pa ne prepuščati zadev, ki odločajo o nas samih, v roke ljudem, ki jim nikakor ne moremo in jim ne zaupamo.

V času brez boga, brez avtoritet, brez jasnih vsem skupnih vodil je pot v zadovoljstvo posameznika možna oziroma primerna zgolj skozi participacijo njih samih, članov skupnosti. To je danes. Ne gre toliko za to, da bi nam kdo podal možnost, pravico, da se vključimo v proces oblikovanja prostora (in družbe nasploh), da postanemo njegov polnopravni člen, ne, to mesto nam po naravi stvari pripada.

Mestogradnjo je potrebno podružbiti. Mesto je okolje človeka in družbe in mora biti rezultat njune volje, ne pa rezultat arhitektovih notranjih pretresov, travm, razsvetlitev, inspiracije. Mestogradnje ne smemo prepustiti v roke arhitektom, temveč jih izkoristiti za lasten servis, sebe, svojo voljo pa postaviti kot ključen element tako pri razpoznavanju problemov kot nadalje pri formiranju planerskih izhodišč in ciljev, pa tudi pri kreiranju rešitev, kjer naj se ne le arhitekt, temveč tudi uporabnik prostora uveljavi kot kreativni člen procesa ter tako manjša možnost nesoglasja, konflikta med sabo in grajenim življenjskim prostorom.

Tako stališče moramo zavzeti tudi zaradi kvalitet današnjih mest. Današnje mesto je, če se osredotočimo na zelo pomembno, sila rigidna struktura in praviloma ne dopušča enostavnih prenavljanj. Če odmislimo nekatere funkcionalistične in strukturalistične eksperimente tega stoletja je arhitektura grajena hote ali ne kar za večnost, bolje rečeno za nespremenljivost. V tej svoji rigidnosti pa je pravo nasprotje v toku človeštva skozi zgodovino kakor tudi v toku posameznikovega življenja spreminjajočemu se človeku, ki predvsem v svoji duhovni, družbeni, psihološki plati ne najde stalnosti, miru, vseskozi se spreminja, preobličuje. Arhitektura bi morala temu slediti ter se že v osnovi vzpostaviti v skladu s tem.

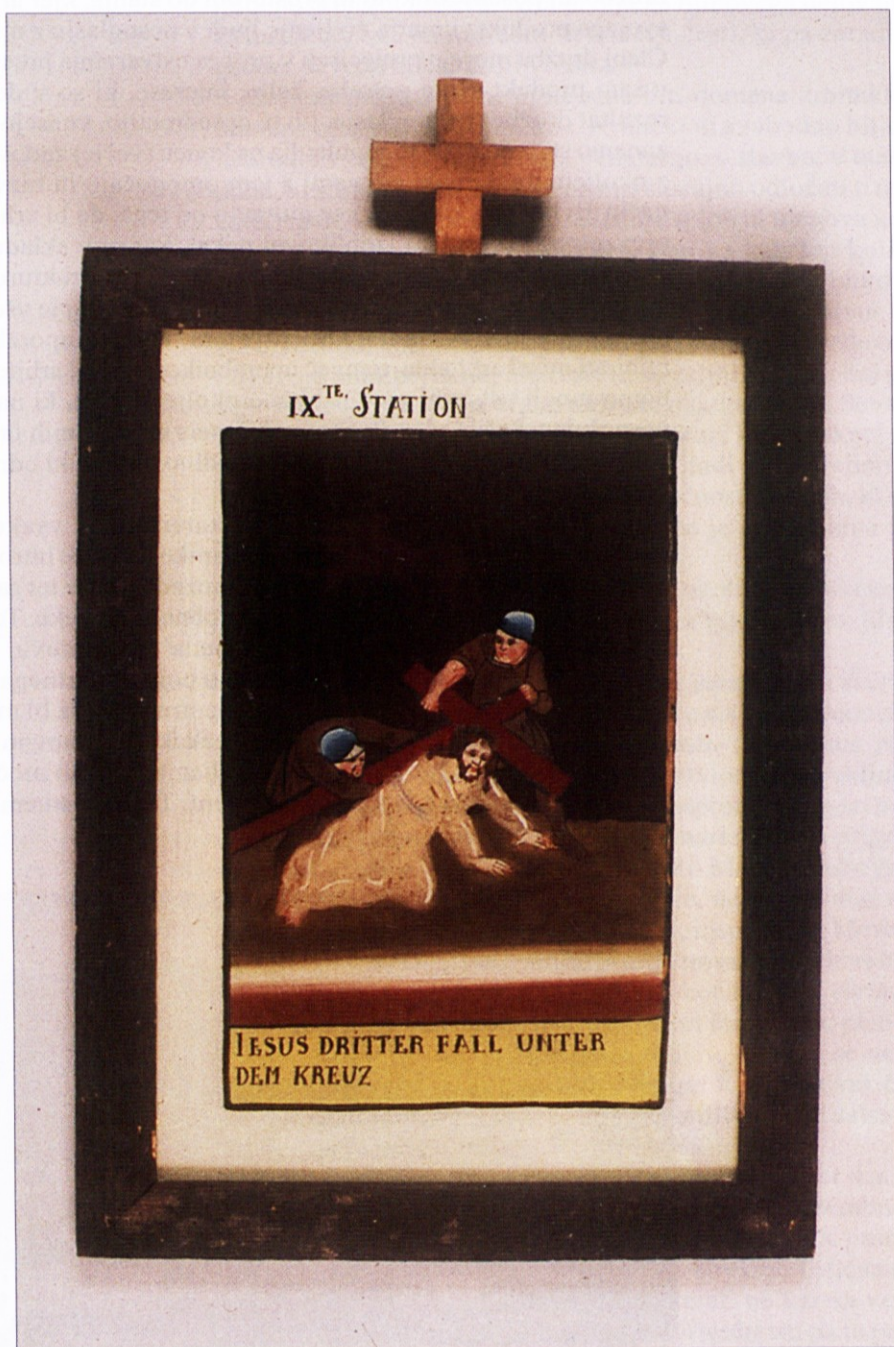
Da bi ne prišlo do dihotomije med človekom in njegovim grajenim prostorom, je participacija ljudi (poleg primernih bivanjskih struktur) v procesu načrtovanja prostora nujna. Nujna je, da ne pride zaradi arhitekturnega determinizma oziroma dialektičnega odnosa med družbo ali posameznikom in prostorom do stanja, kjer arhitekt preko svojega produkta umerja življenje ljudi v nesoglasju z njihovo voljo. Člani družbe morajo projicirati v proces ustvarjanja prostora in s tem v sam produkt svoje potrebe, želje, interese, ki so v delu njih tudi rezultat družbenega soglasja, jih tu opredmetijo, vnesejo torej sebe v zunanjo stvarnost. Le to zagotavlja na koncu (večje) zadovoljstvo ljudi z okoljem oziroma si oni sami s tem omogočajo in razvijajo želeni način življenja. Odmakniti se moramo od tega, da bi arhitekt v svoji prevzetnosti soljudem izoblikoval nekaj, kar ni v skladu z njimi ne danes ne jutri in čemur se, niti če gre za rigidno strukturo zaradi njih odtujenosti, ne želijo prilagajati. Ni pomembno, kaj je vseč arhitektu, temveč kaj je vseč uporabniku prostora, ne sme uporabnika determinirati misel arhitekta, temveč uporabnikova misel arhitekta. Le tako bomo mogli ustvariti nam ustrezno okolje, okolje, ki nas spodbuja, pospešuje v naših zdravih namerah in nas ne bo v njih omejevalo ali celo onemogočalo. To mora biti in je edino okolje, ki odraža zahteve dejanskih potreb ljudi.

Volitve in njim podobni akti, s katerimi na vsake toliko let nastavimo, kot najprej pomislimo, podanike, ki pa se hitro spremenijo v neprosvetljene avtokrate ali vsaj samozadostneže ter raje ne slišijo krika svojih volilcev, so premalo za sodobnega človeka. Ta mora imeti neposreden vpliv, ki ga ne pači nobena birokratova, politikova, arhitektova optika, odločati mora sam o pogojih lastnega življenja.

Pravico do tega ima in prav nobene potrebe ni, da bi mu jo kakšen aparatčik šele moral podeliti. Gre za nekakšno ponovno zahtevo po samoupravljanju v različnih sferah življenja. Imamo moč in naravno pravico upravljanja z lastnim življenjem. Tega ne smemo prepustiti nikomur drugemu.

Križev pot: Jezus pade tretjič pod križem,

slika na steklo, 19. stoletje

Marko Koščak

TRAJNOSTNI TURIZEM IN INTEGRALNI REGIONALNI PRISTOP

Razvojni forum, Novo mesto, 9. do 10. junija

Turizem – tvoje vsakodnevno življenje je nekomu drugemu avantura
(Loesje)

Tudi ta drobna misel je lahko vodilo pri oblikovanju razvojnih vizij in produktov, ki jih lahko tržimo znotraj "trajnostnega turizma".

Z naslovom Trajnostni turizem in integralni regionalni pristop je v začetku junija letos v Novem mestu potekal razvojni forum, na katerem so udeleženci spregovorili o problematiki trajnostnega razvoja turizma in izkušnjah ter potrebah po integralnem regionalnem pristopu pri tovrstnem razvoju. Izhodišča za pripravo tega razvojnega foruma so bila v nekaterih dejstvih, ki v zadnjem času zaznamujejo fenomen turizma, ki mu poleg razvoja informacijske tehnologije priznavajo v svetu največjo gospodarsko rast. Slovenija ima v tej pogači zaenkrat še majhen delež, po drugi strani pa prav gotovo velik potencial. Ob upoštevanju nekaterih mednarodnih standardov in trendov kot tudi ob zagotovitvi in vzdrževanju stalnega prenosa znanja in tehnologij iz sodobnega sveta ter ob uveljavljanju domačega strokovnega znanja in izkušenj lahko Slovenija svojo prepoznavnost na svetovnem turističnem tržišču znatno poveča. Dejstvo je, da lahko poleg neposrednega gospodarskega učinka zaradi turizma leta vpliva na sinergijske učinke drugih gospodarskih panog, ki jih mnogokdaj in navidezno ne bi nikoli imele za kompatibilne. Poleg tega je zelo pomemben dejavnik tudi krepitev regionalnih identitet, ustvarjanje novih delovnih mest in predvsem motiviranje za dvig kakovosti ponudbe, dolgoročne načrtovanja,

investicijskih vlaganj ter doseganje tiste ravni turistične storitve, ki nas bo uvrščala ob bok najbolj razvitim turističnim "industrijam" po svetu. Nenazadnje velja ugotovitev, da je dober "produkt" najboljši marketinški prijem, ki ga ne more nadomestiti nobena, še tako finančno podprta promocijska akcija.

Nameni organizatorjev, ki so pripravljali razvojni forum, so bili predvsem v iskanju odgovorov na dejstva, ki kažejo, da je v Sloveniji največ težav ravno pri oblikovanju turističnih proizvodov, ki pomenijo ustvarjanje nove, dodane vrednosti tudi v trženjskem smislu. Popolnoma samoumevno je, da je potrebno oblikovane turistične proizvode tudi ustrezno "prodati". Za to obstaja vrsta kreativnih, cenovno ugodnih in prodajno učinkovitih promocijsko-marketinških metod, ki jih lahko uspešno realiziramo tudi v Sloveniji. Ta orodja in znanja bodo ustrezno pripomogla k učinkoviti porabi finančnih vložkov in kar najhitrejši obrat vloženih finančnih sredstev. Toda, ali to početi za vsako ceno, do katere meje in na kakšen način? Trajnostni turizem je tudi tista veja turističnega gospodarstva, ki najbolj upošteva in uveljavlja komparativne prednosti in značilnosti lokalnih okolij, regij in držav. Tako ima tudi Slovenija marsikaj ponuditi zahtevnim domačim in tujim obiskovalcem. Od naravne in kulturne dediščine do že izoblikovanih proizvodov (npr. zdravilišča), varovanih območij in nenazadnje tudi do prstoživečih živalskih vrst, če je seveda pristop pravi in strokoven. Torej, naravna bogastva Slovenije, njena kulturna dediščina, živalski svet, kulinarika,

naravnost ljudi, strateški razvojni načrti in konkurenčne prednosti naše države in njenih posameznih območij so lahko na eni strani v podporo in dodatno motivacijo za oblikovanje turističnih proizvodov. Po drugi strani pa prav gotovo tudi terjajo trezen premislek, kako se tega oblikovanja lotevati in kako ter kdo in če sploh spodbujati.

Novo mesto in Dolenjska sta bila prizorišče dogajanja predvsem zato, ker se je ravno v tem prostoru začel in se izvaja pilotni projekt za srednjo in vzhodno Evropo Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine, katerega osnovni namen je regeneracija podeželja preko razvoja trajnostnega turizma oziroma vključevanja naravne in kulturne dediščine ter tradicij in običajev lokalnega (regionalnega) okolja v regijski turistični proizvod na jugovzhodu Slovenije. Nekatera strokovna mnenja so, da je tak pristop pravi tudi za celotno državo Slovenijo, nenazadnje to potrjujejo tudi prizadevanja sosednjih slovenskih in hrvaških območij, ki sledijo metodološkemu pristopu projekta Po poteh dediščine in ustvarjajo podobno ponudbo tudi v svojem lastnem prostoru. Veljalo bi celo nekoliko optimistično ugotoviti, kar je bila tudi ena od ključnih misli številnih udeležencev tega foruma, da lahko Slovenija v nekaj letih ustvari nov in sodoben turistični produkt "dediščina Slovenije" na nacionalni ravni, ki bi se tržil veliko bolj konkurenčno kot sedanji sistem t.i. trženjskih clustrov. Ta se namreč sooča s hudo konkurenco podobnih oziroma enakih produktov v sosednjih državah srednje Evrope in se uspešno trži predvsem na temelju zniževanja cen posameznih uslug in storitev ter s tem pridobivanju manj "okoljsko ozaveščenih obiskovalcev", kar v "krogotoku" lahko pomeni dolgoročno znaten padec gospodarskega učinka trženja teh proizvodov. Kakorkoli že, dejstvo je, da Slovenija ima primere dobre prakse in tudi strokovno znanje, na podlagi katerih lahko gradi strategijo razvoja trajnostnega turizma. Na to so opozorili tako tuji kot domači strokovnjaki, ki so s svojimi referati in razmišljanji podali izhodišča za delo mednarodnega foruma. Naj omenimo, da sta bila oba dneva prisotna tako predsednik Gospodarske zbor-

nice Slovenije mag. Jožko Čuk kot tudi veleposlanik Združenega kraljestva v Sloveniji David Lloyd, poleg tega pa v plenarnem delu še minister za malo gospodarstvo in turizem Janko Razgoršek ter predsednik Turistične zveze Slovenije dr. Marjan Rožič, kar je dogodku dalo še večji pomen.

V samem delu razvojnega foruma je najprej svetovalka vlade iz Ministrstva za malo gospodarstvo in turizem **mag. Sonja S. Lebe** nanižala nekatere izboljšave, predvsem na področju turistične in druge infrastrukture, ki lahko pomenijo dodatne možnosti predvsem za podaljševanje sezone in njeno enakomernejšo porazdelitev preko vsega leta. Izpostavila je pomen in vlogo trajnostnega turizma v Sloveniji, še posebej pri oblikovanju novih turističnih proizvodov na podeželju, kot so vinsko-turistične ceste, sadne ceste, različne tematske poti kot tudi vključevanje naravne in kulturne dediščine v turistično ponudbo, tako kot je to "storil" projekt Po poteh dediščine. Izpostavila je tudi problem preslabega sodelovanja in s tem neorganiziranosti ponudbe, kar ovira uspešnejše trženje slovenskega turizma.

Dr. Marko Koščak je poudaril pomen štirih stebrov trajnostnega razvoja v podeželskem prostoru, kar je v veliki večini značilno tako za Slovenijo kot tudi za Dolenjsko in Belo krajino. To so predvsem navezanost na zemljo, kar v prenesenem smislu pomeni, da je kulturna krajina temeljni atribut vsakega trajnostnega razvoja, in ker je primarna dejavnost osnovni "vzdrževalec" te kulturne krajine, je ključno zagotoviti, da bodo tisti, ki opravljajo to pomembno funkcijo stimulirani, da jo opravljajo tudi v prihodnje. Drugi steber je gospodarski razvoj, ki naj išče možnosti v razvoju dopolnilnih dejavnosti, izkoriščanju različnih in pestrih okolju prijaznih virov, dodani vrednosti proizvodom ter iskanju možnosti za nova delovna mesta. Naslednji steber je "socialna kohezija", v okviru katere imajo snovalci razvojnih strategij za osnovni cilj vključevati lokalno prebivalstvo v procese nastajanja razvojnih programov že od samega začetka ter s tem zagotavljati ustrezno socialno strukturo v prostoru, ki je ključ za

kvaliteto življenja in sobivanja v njem. Zadnji in najpomembnejši steber so ljudje, saj brez njih ni nobenega razvoja, njihovo zavedanje, znanje in motivacija so ključ do uspeha. Dr. Koščak je izpostavil tudi metodološki pristop in izhodišča projekta Po poteh dediščine kot primera dobre prakse in predstavil dva prostorska modela, s katerima je možno ponazarjati pretekle in prihodnje vzorce regionalnega razvoja trajnostnega turizma na Dolenjskem in v Beli krajini.

Prof. dr. Boštjan Anko z Biotehniške fakultete v Ljubljani je odprl zanimivo in tudi provokativno temo Prostoživeče divje živali v Sloveniji – neizkoriščen turistični vir?, kjer se sprašuje, do kakšne mere je mogoče v turistične namene izkoriščati živali v naravi. Zdi se mu priporočljivo, da je njihovo trženje glede na specifične lastnosti živali kot turističnega vira in v primerjavi z drugimi viri sestavni del celotnega konteksta okolja (regionalno in po habitatnih tipih), ne pa za posamezne vrste, kar lahko povzroči mnogo večje strese in s tem njihovo ogroženost. Če želimo in hočemo živali v naravi obravnavati kot turistične vire in jih tudi tržiti, potem bi se morali zavedati tudi njihove ranljivosti, ki jo prinaša turistična raba, predvsem pa več razmišljati o zakonitostih njihove obnovljivosti oziroma njihovi nosilni zmogljivosti za turistično rabo. Če Slovenija tudi v turizmu išče svojo razpoznavnost, je ne bo našla na Obali, ampak v ohranjeni naravi v notranjosti države. Ne bo je našla v hotelih s petimi zvezdicami, ampak v odmaknjenih predelih, kjer na jasno noč v čistem zraku zvezd nihče ne prešteje. Slovenija je za poznavalce in njena narava tudi. Zato je mnenja, da je treba z načinom trženja jasno povedati, da nimamo narave ohranjene zato, ker smo bili zaostali, ampak modri. Zaključuje, da čas turističnega gosta, ki pride zgolj in samo na medveda ali jelena in razočaran odhaja, če ga ni dobil ali samo zastrelil, mineva. Prihajal naj bi čas, ko bomo tržili medvedovo (ali kogarkoli drugo) deželo z vso naravo, ki jo premore. In če bo gost videl še medveda, toliko boljše.

Peter Nizette, samostojni svetovalec za marketing, je predstavil marketinške trende, ki so uveljavlje-

ni v sodobni turistični industriji in izpostavil, da je marketing proces, ki se dogaja na temelju discipliniranega ponavljanja izvajanja njegovih vsebinskih ukrepov, predvidenih za posamezen turističen proizvod. Nikakor to ni samo promocija, ampak skupna akcija, ki sestoji iz ukrepov za zadovoljevanje povpraševanja in ponudbe. Temelj za uspešen marketing se sestoji iz analize tržišča in ukrepov za njegovo pravilno informiranje o ponudbi turističnega proizvoda na lokalni, regionalni ali državni ravni kot tudi iz mehanizmov in spletov tržnega komuniciranja s turistično industrijo, tour operaterji in mediji. Ključ za doseg pravih rezultatov je oblikovanje in delovanje v obliki partnerstev, kjer so združeni interesi in sredstva javnega in privatnega sektorja.

Dr. Harold Goodwin z Univerze Greenwich je predstavil izhodišča za trajnostni razvoj turizma v svetu, ki izhajajo iz Ria in temeljijo na vrednotah in zakonitostih varovanja okolja, razvoja ekonomije ter socialne. Trajnosten razvoj naj bi bil predvsem tak, da bi zadovoljeval interese tako obiskovalca kot gostitelja in njegovega okolja ter varoval in spodbujal razvojne priložnosti za prihodnje generacije. Za to, da bi bilo neko območje ali regija privlačna turistična destinacija v dolgoročnem smislu, naj bi bilo prebivalstvo tega območja uspešno in predvsem sposobno varovati svojo kulturno identiteto, okolje naj bi bilo atraktivno za obiskovalca in vse bi morali zastaviti v smeri preprečevanja slabšanja le-tega in ekologije območja nasploh. Trajnosten turizem je alternativa množičnemu turizmu. Za slednjega je bila značilna označba 3S (sand = pesek, sun = sonce, sea = morje), medtem ko trajnostnemu razvoju turizma pritičejo oznake kot kulturni, naravni, poslovni, eko in alternativni oziroma športni. Razvojne filozofije trajnostnega turizma se oblikujejo od spodaj navzgor, glavni ekonomski učinek pa naj bi ostajal v lokalni skupnosti. Za njegov uspešen razvoj morajo združiti napore tako vlada, zaščitniki okolja, mediji in lokalne skupnosti ...

Patrick Jackson, predstavnik nevladne organizacije Friends of Conservation, je predstavil izkušnje kako organizirati uspešen foto-lov.

Povedal je, da gre za rastoč interes tržišča za tovrstni turistični proizvod, kjer ljudje želijo predvsem doživeti nepozabne dogodivščine, a pri tem biti varni, se česa naučiti, doživeti "divjino", udobno bivati in se "imeti fajn". Veliko možnosti se ponuja posameznim organizatorjem tovrstne ponudbe, ki lahko in mora upoštevati vse temeljne zakonitosti na eni strani glede varovanja okolja, splošne varnosti gosta, različnosti lokalnih okolij, kjer se proizvod trži, ter na drugi strani glede udobne namesnitve, dobre ponudbe lokalne hrane in pijače, kvalitetnih in izobraženih vodičev ter potrebne opreme. Seveda je potrebno za ta namen dodatno strokovno usposobiti tudi kadre, ki bodo tako obliko turistične ponudbe tudi izvajali in ji zagotavljali primeren standard in kvaliteto.

Andrej Hudoklin iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Novega mesta je skupaj s sodelavci Agora design, d.o.o., predstavil pristop in izhodišča za celostno označevanje in razvoj posameznih lokacij projekta Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine, kjer je na podlagi strokovnih usmeritev te institucije v tem letu označenih prvih šest lokacij tega projekta. Ob tem se ureja tudi komunalna infrastruktura, promocijski material, skratka, gre za celostno akcijo, ki naj bi dvignila kvaliteto in standard ponudbe na posamezni lokaciji ter s tem tudi celotnemu regijskemu turističnemu proizvodu Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine. Gre za tipično partnerski pristop, ki je temeljil na teoretskih izhodiščih predhodnih govornikov in dodal praktične izkušnje iz prostora Dolenjske in Bele krajine ob sodelovanju endogenih strokovnih potencialov, kar je tudi eden od temeljev trajnostnega razvoja.

Na strokovni ekskurziji, ki je naslednji dan sledila plenarnemu delu foruma, so si udeleženci ogledali tri praktične primere razvoja posameznih proizvodov ter označitve, in sicer ob izviru reke Krke v vasi Krka, v Žužemberku in v Rožancu v Beli krajini, na primeru Mitrovega templja. Izmenjali so medsebojne izkušnje ter se s predstavniki tujih in domačih strokovnih institucij ter še posebej z domačini pogovorili o izkušnjah dosedanjega dela in

tudi dela za naprej.

Sklepi

Udeleženci razvojnega foruma Trajnostni turizem in integralni regionalni pristop so na podlagi dvo dnevnega dela sprejeli naslednje sklepe:

1. Udeleženci ugotavljajo, da je razvojni forum potrdil svojo pravočasnost in aktualnost.

2. Izražen je bil jasen interes, da tudi druga območja v Sloveniji razvijajo podobne koncepte in usmeritve, ki so skladne z načeli trajnostnega razvoja turizma.

3. Udeleženci foruma ugotavljajo, da poleg predstavljenega koncepta projekta Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine obstaja v Sloveniji vrsta prizadevanj za tovrstni razvoj. Ob tem udeleženci foruma soglašajo, da je potrebno zagotavljati in spodbujati:

- zasebno iniciativo,
  - ekonomski vidik razvoja,
  - uveljavljanje sodobnih marketinških pristopov,
  - iskanje distribucijskih kanalov trženja produktov doma in v tujini,
  - vse oblike medsebojnega sodelovanja in partnerstva pri izvajanju aktivnosti trajnostnega razvoja turizma.
- Najpomembnejši akterji tega sodelovanja so:
- lokalne skupnosti in država,
  - podjetniški centri in regionalne razvojne agencije,
  - privatni sektor,
  - nosilci izobraževanja,
  - gospodarska zbornica,
  - drugi dejavniki razvoja turizma in podjetništva ter mediji.

1. Prisotni udeleženci ugotavljajo, da v Sloveniji obstaja velik potencial za trajnostni razvoj turizma in s tem zajemanja njegovih gospodarskih učinkov ter ustvarjanja pogojev za nova delovna mesta kakor tudi profitno dejavnost, angažiranost in tesnejše medsebojno sodelovanje javnega in privatnega sektorja.

2. Izjemno pomemben je prispevek in prenos znanja in tehnologij med britanskimi in slovenskimi strokovnjaki, ki omogoča optimalno pozicioniranje Slovenije in njenega trajnostnega razvoja. Pomembna je opredeljenost vseh sodelujočih partnerjev, da bodo s projekti, ki po-

spešujejo razvoj trajnostnega turizma v Sloveniji, nadaljevali tudi v bodoče.

Mednarodni razvojni forum sta ob podpori Mestne občine Novo mesto, Ministrstva za malo gospodarstvo in turizem, Gospodarske zbornice Slovenije, Nacionalne turi-

stične organizacije in nekaterih sponzorjev iz Dolenjske in Bele krajine organizirala Območna gospodarska zbornica Novo mesto – koordinacijski odbor projekta Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine ter Studio Fokus, marketing lokalnih skupnosti.

Marko Košan

FORMA VIVA S FORMULO ZA DANAŠNJI ČAS

Govor na zaključni slovesnosti Forme vive 2000

Z letošnjim, že osemnajstim mednarodnim kiparskim srečanjem se tukaj v Kostanjevici, v enem izmed najbolj žlahtnih umetnostnih središč Slovenije, kjer se nevsiljivo dopolnjujeta veličina preteklosti in vznemirljivost sodobnosti, zaokrožuje nepolnih štirideset let delovanja najpomembnejše kiparske in ob ljubljanskem grafičnem bienalu najstarejše likovne prireditve na Slovenskem. Čeprav so simpoziji Forme vive, ustvarjalna druženja umetnikov z različnih koncev sveta, v vsem tem dolgem obdobju doživljali tako leta izjemnega razcveta, v katerih so se s svojo mednarodno odmevnostjo vpisali v anale polpreteklega in sodobnega plastičnega snovanja v svetu, kot tudi, zlasti v začetku devetdesetih let, obdobja zatišja in usihanja izvirnega vzgona, ki se je zaradi premočrtne in šablonsko utečene rutine ter brezidejne institucionalizacije vse bolj krhal, se je z entuziazmom organizatorjev na Obali in v zadnjih treh ali štirih letih prebujeno strokovno odločenostjo po prenovi nekoliko zastarelega koncepta tradicionalne prireditve v Kostanjevici vendarle ohranila kontinuiteta originalnih zamisli iz začetka šestdesetih let, ki bi jih lahko kratko strnili v naslednje principe: prikloniti se kiparskemu raziskovanju brez kakršnihkoli ideoloških ali tržnih omejitev, prisluhniti zakonitostim avtohtonega gradiva na posameznih prizoriščih simpozijev in ustvarjati v idealnih pogojih sonaravnega prisluškovanja prvinskim izrazom okolja v praktično neomejenih razsežnostih in dimenzijah. Kljub naštetim temeljnim izhodiščem, ki v bistvu ostajajo nespreme-

njena, pa se ponovna oživitev kiparskih srečanj v Kostanjevici tenkočutno prilagaja zahtevam aktualnega družbenega trenutka, ko se v skladu s postindustrijsko stvarnostjo ustvarjalci od tehnicistične modernistične prakse obračajo k duhovnim vsebinam spomina. Formalni aparat sodobnih kiparskih postopkov se namreč sedaj načeloma ogiba klasičnemu razmišljanju o gmotah oziroma masah in oblikah, saj se v prvi vrsti zanaša zgolj na fleksibilnost intuicije in poetično uresničevanje intimnih izkušenj in obsesij umetnika, kar vodi k povsem razprtim kiparskim rešitvam, ki se ne menijo več v tolikšni meri kot prej za ravnovesja in formalna načela. Ob tem je zanimivo, da to velja tako za manjše galerijske formate skulptur kot tudi za monumentalne realizacije Forme vive, ki jim je slejkoprej vsiljen spomeniški značaj. In prav ta dvojnost: zavezanost iskanju poudarjeno intimnega, mentalnega sporočila plastike in na drugi strani njena spomeniška funkcija na izbranih točkah v eksterierju je ključna dilema ustvarjanja Forme vive danes. A ta navidezni antagonizem v resnici sproži vznemirljive ustvarjalne impulze, ki se kažejo v zanimivih in intrigantnih, celo inovativnih rešitvah posameznih sodelujočih umetnikov. Takšen pristop je bil značilen za ustvarjanje treh kiparjev pred dvema letoma in takšna se mi kažejo tudi dela letošnjih udeležencev.

Čeprav so se vsi trije spopadli s povsem enakim materialom, ki ga je vnaprej pripravil organizator, pričajo dokončana dela o izrazito individualnih poetikah. Navidez raznorod-

Med otvoritvenim ogledom skulpture Darka Golije na trgu pred Lamutovim likovnim salonom v Kostanjevici na Krki; foto: M. Markelj

nim rešitvam, ki nam jih predstavljajo nocoj, pa vendarle lahko najdemo skupno točko: kiparji so se v očitnem neizmernem občudovanju gigantskih, resnično izjemnih in nevsekdanjih razsežnosti hrastovih debel odločili v svoje realizacije vgraditi prav to njihovo zgovorno in bolj ali manj samozadostno arhaičnost, s čimer so skušali ohraniti večstoletno pričujočnost njihove fizične in duhovne simbolne teksture. Hrastovih korpusov, ki so jih ob prihodu v Kostanjevico pričakali na delovišču, niso sprejeli kot inertno konstrukcijsko gradivo, temveč kot nekakšno že dokončano "živo materijo" kiparskega izraza, ki žari s tolik-

šno mero prvinske energije, da so se v večji ali manjši meri osredotočili zgolj na oblikovanje večplastnega in s simbolnimi poudarki prekvašenega prezentacijskega okvira skulpture. V večji meri kot v preteklih letih so zato pri snovanju končne podobe uporabljali tudi druge materiale, ne samo les, ki je s svojo totemsko veličino tokrat v resnici pojmovan skoraj kot relikvija, medtem ko ostali sestavni deli iz kovine prevzemajo vlogo nekakšnega piedestala ali v metaforičnem smislu celo nekakšnega tabernaklja. Takšna je ploščad, na katero je dvignjeno skrivnostno domovanje duš, obkroženo z občutjem arhetipskih odme-

vov iz davnine, ki jo je postavil ameriški kipar **James Nestor**, profesor na kiparskem oddelku univerze Indiana v Pennsylvaniji. Takšno funkcijo imajo betonski in jekleni nosilci, na katerih nekaj decimetrov nad tlemi lebdi z minimalnimi posegi obdelano zoomorfno deblo viharničnega hrasta, kakor ga je pred obzidje samostanskega kompleksa postavil avstrijski udeleženec letošnje *Forme vive* **Johann Feilacher**; in navsezadnje so neizogibna tudi jeklena sidra, ki usmerjajo delikatna in impresivna, več kot šest metrov visoka Vrata v pragozd, kakor jih je zopet v sozvočju s prisluškovanjem predcivilizacijskega šepeta Gorjanec in Krakovskega gozda naslovil sam Feilacher. Enak princip je avstrijski kipar uveljavil tudi pri zadnji izmed kar treh monumentalnih skulptur, ki jih je izdelal v preteklih tednih, le da je v vlogi "tabernakelske omare" tokrat v simbolno vijačnico obsekani masivni hrastov obelisk, ki pred gostilno Žolnir v obliki spomenika slavnemu rojaku objema znameniti Ressler ladijski vijak.

Alegorični podtekst, ki ga bremo v Feilacherjevih skulpturah in Nestorjevem ambientu, je še bolj izrazito prisoten v izjemnem delu **Darka Golije**, nadarjenega kiparja mlajše generacije, ki prihaja iz Maribora, kjer že deluje kot docent na tamkajšnji Pedagoški fakulteti. Večplastna pomenska struktura pronicljivo povzema značilnosti pokrajine, vinsko trto in njeno aplikacijo na baročnih zlatih oltarjih kot značilnem izrazu lokalne oblikovalske tradicije. Jeklene cevi, ki so stalnica v Golijevem kiparskem oblikovanju, kot vitičevje objema jedro skulpture, ki v telesu stoletnega hrasta morda hrani avtorjev intimni poklon plemenitemu materialu, hkrati pa z duhovito aplikacijo poštnih nabiralnikov vabi k dejavnemu sodelovanju slehernika, ki mu je s postavitvijo na osrednjem kostanjeviškem trgu

skulptura namenjena; aluzijo na tri reke in vznožje, ki več kot očitno spominja na Robbov vodnjak, pa lahko razumemo morda celo kot avtorjev ironični komentar na aktualne peripetije z očetom vseh slovenskih vodnjakov, ki za zdaj še stoji pred ljubljansko mestno hišo. Kakorkoli že: Golijevo delo je z enakovrednim statusom raznorodnih materialov in pomenskim tkivom, ki monumentalno kiparsko realizacijo v ambientu obravnava kot subjekt in nič več kot objekt, svojevrstni novum kostanjeviške *Forme vive*. Z njim je nazorno pokazal, da je kiparstvo v aktualnem trenutku umetniškega snovanja bržkone tisti medij, ki v veliki meri opredeljuje status in lastnosti številnih oblik sodobne umetnosti. Medtem ko je slikarstvo s pomočjo elektronsko sintetizirane podobe vedno bolj izmuzljivo in preseljeno v nematerialne sfere navideznih svetov, sta tradicionalna "počasnost" in poudarjena "fizičnost" kiparstva postali prednost v artikulaciji želja in vizij. Navidez neokretni, a zelo "resnični" predmeti kiparskega plastičnega oblikovanja na svojevrsten način skrbijo za udejanjanje ontologije sodobne umetnosti in njenih vezi s preteklostjo.

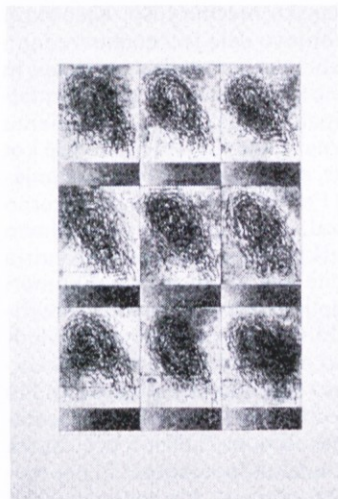
Opešana *Forma viva* je pred nekaj leti kljub impulzom, ki so jih s sabo prinašali gostujoči umetniki, nekoliko capljala za temi trendi. Zadnji dve izvedbi prenovljene *Forme vive* v Kostanjevici pa vendarle kažeta, da je likovna manifestacija, s katero smo pred desetletji provincialni umetnostni ambient majhne podalpske dežele uspešno približevali svetu, vendarle našla formulo za današnji čas. Če bo znala izrabiti opisano specifično moč kiparstva in se priključiti aktualnim tokovom, bo zopet projekt, v katerega se splača investirati. Rezultati, ki so danes pred nami, niso le najboljši obet, temveč že oprijemljiv dokaz uspešne naravnosti.

Katja Ceglar

IVO MRŠNIK - PREGLEDNA RAZSTAVA RISB IN GRAFIK

Lamutov likovni salon, Kostanjevica na Krki

Ivo Mršnik: 1000 & 1, 2000 vernis - mou, akvatinta, 73 cm x 47 cm

Ivo Mršnik (1939) je leta 1968 diplomiral na oddelku za slikarstvo Akademije za likovno umetnost v Ljubljani. Istega leta se je zaposlil kot likovni pedagog na Osnovni šoli Vič v Ljubljani, hkrati pa je do leta 1970 nadaljeval s študijem slikarske specialke pri prof. Maksimu Sedeju. Takoj zatem je nadaljeval tudi študij grafične specialke pri prof. Riku Debenjaku in prof. Marjanu Pogačniku. Na grafični specialki je diplomiral leta 1972, na slikarski pa leta 1975 pri prof. Gabrijelu Stupici. Od leta 1978 je zaposlen na Pedagoški fakulteti v Ljubljani, kot redni profesor za risanje in grafiko z metodiko. Živi in ustvarja v Ljubljani. Do sedaj se je predstavil na dvajsetih samostojnih razstavah v Sloveniji ter sodeloval na številnih skupinskih razstavah tako doma kot po svetu.

V Mršnikovem opusu je risba ključni nosilec njegovega umetniškega izražanja. Neposredni zapisi, s pojavljanjem v različnih izraznih medijih, odražajo umetnikove intimistične reakcije na sodobno družbeno dogajanje, najsi gre refleksijo filozofskih vprašanj in iskanj odgovorov, "komentarje" socialno-političnih dogajanj ali konfrontacijo človeškega giba oziroma motorike z delovanjem sodobnih tehničnih pripomočkov ... V Lamutovem likovnem salonu se predstavlja s pregledno razstavo risb in grafik, ki so razstavljene v kornološko oziroma tematsko zaokroženih sklopih.

Pobudo za serijo *Portreti NN-ov* (t. j. neznancev oz. neoznačencev) (1974, oglje, računalniški papir) je možno iskati v Mršnikovi iritiranosti zaradi duhovne praznine naključnih protagonistov iz političnih krogov, publiciranih v vsakodnevem časopisju. Gre za risbe, ki stilno odražajo reakcijo na fotorealizem. Vizualno bi jih lahko primerjali z računalniško odčitanimi fotografijami, v izvedbi s kratko potezo na računalniškem papirju pa s tiskom igličnega tiskalnika. Že v tem obdobju se Mršnik, v iskanju originalnega osebnega umetniškega izraza, intenzivno

posveča razmerju med produkcijo človekovega giba in produkcijo sodobnih tehničnih pripomočkov. Omenjeni portreti niso "pravi", t. i. psihološki portreti, kajti umetnik z upodobljenci ni imel fizičnega oziroma psihičnega kontakta. Upodobitve odražajo hladne, lupinaste drže, ki za seboj razpirajo praznino. Vsebinsko odražajo umetnikovo doživljanje plehkkih in trivialnih družbenopolitičnih situacij in dogajanj.

Celoten Mršnikov opus, z izjemo sporadičnih upodabljanj krajinskih motivov, temelji na motivu figure. Držo tričetrt doprsnega "baconovskega" portreta razvija v izrazito ekspresionističnega, s hipnotičnim pogledom protagonista, ki fiksira gledalca ter v intenzivnem dialogu nanj preliva svojo grozo in stisko. Mršnik (avto)portret iz forme glave, kot sinonima človekovega bivanja, postopno dematerializira in abstrahira ter preoblikuje v upodobitev vrtninčenja pulzirajočega tkiva. Neposredno konfrontacijo med gledalcem in upodobitvijo povzdigne na višji, ezoteričen nivo.

Mršnik kot grafik v sebi vsekar nosi dediščino ljubljanske grafične šole, tukaj je tudi študiral. S svojim grafičnim ustvarjanjem v ekspresionistično obarvanih smernicah je predvsem od začetka osemdesetih let naprej nedvomno veliko prispeval k izrazu sodobne slovenske grafike, ki jo uspešno prezentira tako doma kot v svetu.

Ustvarja predvsem v tehniki *vernismou*, pri čemer v mehko voščeno podlago, preko katere je položen papir, beleži risbo s svinčnikom ter odtiskuje prste oziroma dlani, s čimer zapis postaja še bolj neposreden. Tu in tam tehniko *vernismou* kombinira z akvatinto. Različne efekte dosega z uporabo teksturno različnih papirjev.

V grafičnem ciklusu *Zapisi* (1991/99, vernis mou, papir) osrednja upodobitev porajajoče lebdi v subtilno sugeriranem (bivanjskem) prostoru, posamezne kompozicije

variirajo. Dinamično dogajanje poteka v različnih smereh prostora: v vertikali in horizontali, v globino in iz nje itn. Ikonografsko Mršnikova dela govorijo o življenju oziroma različnih pojavnih oblikah bivanja – od vpetosti v vsakodnevni življenjski ritem do individualnih filozofskih kontemplacij o eksistenci, ki jih lahko v posameznih primerih vzporejamo z vsebinami krščanske religije in jih lahko celo naslovimo: *Rojstvo, Assunta ...*

Po ciklusu *Zapisi* Mršnik nadaljuje svojo grafično produkcijo s ciklusom *1000 + 1 (Tisoč in ena)* (1999-2000), ki ga razvija tako s tehničnim (kombinacije večjega števila osnovnih grafičnih plošč) kot likovno - vsebinskim eksperimentiranjem. S tem pa sebi in publiki odpira iztočnice povsem novih ustvarjanj oziroma dojemanj še vedno izrazito eksistencialistične tematike.

V zadnjem letu se je v umetniško ustvarjanje izključno v niansah od izrazito črne do bele naselila modra barva, ki na vsebinsko simbolni ravni srka gledalca vase in ga vodi v neskončnost bivanja ... To globino modro toniranega univerzuma umetnik poudarja s soočanjem majhnega, geometrično pravilno izrezanega in omejenega eksistencialnega prostora, s sledjo svoje prisotnosti (prstni odtisi, psihogrami).

Umetnik likovno polje razgrajuje na več prostorov. Na spodnjem delu grafik se pojavljajo pasovi z množico odtisov avtorjevih prstov in dlani. Pogosto upodablja mreže in čiste geometrijske like kot metafore prostora (reda, strogosti, logičnosti), v katerega se ujema in vpenja bivanjska energija. Na simbolni ravni ustvarja dialog mehke organskega na eni strani ter trdote in strogosti logičnega reda na drugi strani. Zapis prevzema obliko kokona, v katerem se vrtniči čista bivanjska energija.

Risbe na etiketah v prenesenem pomenu odražajo avtorjev »boj za obstanek« oziroma umetniškovo funkcioniranje v sodobnem življenju. Gre za neke vrste *pop art*, z neposrednim zapisom ali risbo na etiketo, sicer tipičen material, uporabljan v današnji tehnologiji in ne nazadnje tudi v potrošniškem svetu.

Etikete vzpostavljajo poseben odnos med likovnim delom in obi-

skovalcem. Sprovocirani gledalec se znajde v dilemi zaradi soočenja s specifičnostjo eksponata, ki ga (če želi) lahko vzame, spravi v žep in odnese s seboj. Na ta način se vzpostavlja novo razmerje med umetniškim delom in obiskovalcem v razstavnem prostoru – ukinja se statična pozicija kontemplativnega gledalca pred eksponatom, eksponat postane mobilien.

Podobno kot pri risbah na etiketah tudi pri risbah na trakovih računalniškega papirja, prihaja do izraza krhkost in ranljivost neposrednega slikarjevega risarskega zapisa, t.i. psihograma. Vsebinsko dogajanje ostro razmejuje horizontala, pod katero se pojavljajo zametki pisave, ki kot znamenje človekovega sporočila in kulture beležijo refleksijo zgoraj upodobljene materialnosti.

Drobni zapisi na etiketah oziroma na rolah računalniškega papirja kot stvaritve sodijo v domeno tradicionalne likovne prakse, utemeljene na telesni motoriki. Zaradi materiala, na katerem so izvedeni na eni strani in zaradi možnosti netradicionalnega razstavljanja v prostoru na drugi strani, odražajo gibanje v prostoru. Prav zaradi konfrontacije neposrednega slikarskega zapisa z efemernim materialom tehnične rabe je ekspresivnost Mršnikovih zapisov še toliko močnejša. Umetnik na luciden način demonstrira lociranje tradicionalnega slikarstva (v tem primeru konkretno risbe) v izrazne medije sodobne likovne prakse. Risbe na rolah računalniškega papirja so zanimive tudi kot sam eksponat – lahko jih razstavljajo v različnih variantah slikarskih instalacij, kar ponovno kaže na soočanje tradicionalnega ustvarjanja z v zadnjih desetletjih aktualnimi likovnimi instalacijami.

Umetnik se z iskanjem originalnega umetniškega izraza, temelječega na problematiki razmerja med tradicionalno likovno prakso in iskanjem novih izraznih medijev, ukvarja že vsa leta svojega ustvarjanja. Morda pa je z graditvijo osnovne ideje svojega ustvarjanja, tako v zvrsti risbe kot v grafiki, v svojem osebnem avtorskem razvoju ravno v zadnjih letih dosegel tisti umetniški izrazni nivo, ki ga uvršča med vodilne sodobne slovenske ustvarjalce.

Za nami je prva glasbena delavnica za džez v Novem mestu – Jazzinty, ki je, tako verjamem, zelo popestrila tiste štiri dni sredi avgusta. Kot snovalec in vodja ter hkrati glasbeni mentor čutim željo, da bi zadevo komentiral. Pa ne le v tem smislu, da bi ocenjeval konkretne dogodke ali se morda hvalil – četudi sem z uspehom delavnice nadvse zadovoljen. Jazzinty, dogodek v Novem mestu, mi je le iztočnica za širše razmišljanje o glasbi nasploh, o principu improvizacije; o stanju džez kulture in stanju slovenskega (glasbenega) duha; no, pa seveda tudi o tem, kaj bi se dalo iz bodočih delavnic še potegniti.

Džez/jazz – še “posvečeni” ne vedo, kako bi ga pisali – kaj sploh je to? Klasični glasbeniki ga večidel ne razumejo ali se ga bojijo; rockerji ga omalovažujejo, a potihem bi vsak rad to znal. Po eni strani je džez kultura odrinjena na rob (medijske) pozornosti, po drugi ji elitna kultura priznava “presežen” status, ki se včasih povezuje s t. i. (mislim, jaz to tako imenujem) džez snobizmom. Nič od vsega tega pa ni prav ali, recimo raje, gre na eni strani za nepoznavanje, na drugi pa za mistifikacijo. Da se ne bi preveč zapletal v žanrske prerazdelitve in opletal s pojmi mainstream, modal, fusion, latin..., ki jih ne morem, vsaj v tem hipu ne, dokončno odplesti (glasbena zgodovina prejšnjega stoletja je morda bolj pestra od vseh drugih), bom podal svojo opredelitev (ali raje videnje) tega, kar naj bi danes zajemali s pojmom džeza. Zame je to glasba, ki vključuje elemente spontanega improviziranja, to improviziranje pa mora koreniniti – s tem mislim predvsem na to, da improvizatorju ta tradicija in njeno fraziranje ni tuje – v starejši, afroameriški tradiciji, predvsem temu, čemur rečemo “bebop”, in temu, kar se je iz bebopa razvilo v petdesetih in šestdesetih.¹

K tej opredelitvi se bomo še vračali, a zdaj si zastavimo nekaj vprašanj: zakaj naj bi se mlad (konec koncev lahko tudi star, nikoli ni prepozno!) glasbenik prijavil na džez delavnico in kaj naj od nje pričaku-

je, če je na tej delavnici poudarek na starejših stilih, pretežno *bebop-swingu* in *bossa novi*? Nedvomno gre namreč za stile, ki v sodobnih pluralnih glasbenih orbitah niso trendovski ali prevladujoči, še več, marsikdo meni, da so iztrošeni in nezanimivi. In sploh, če isti glasbenik nima resnega namena igrati in nastopati v džez zasedbah? Moja trditev je sledeča: ravno skozi študij džezovske improvizacije, tako imenovanih standardov, skladb, ki jih večina džezzerjev pozna in igra, ter s poglobljenim študijem improviziranih solističnih partov največjih mojstrov (Parkerja, Gillespieja, Coltrana in mnogih drugih) se je *edino* mogoče prikopati do take ravni svobodnega improviziranja – tu moramo paziti, da džezovskega improviziranja ne mešamo s tem, kar imenujem “poljubno” improviziranje, ki je sicer v redu, saj razvija posluš, ampak žal odpove pri glasbi z zahtevnejšo harmonsko strukturo – ki bo adekvatna zahtevam, ki jih pred (sodobnega) glasbenika-improvizatorja postavlja tradicija. Študij džeza pa ima še eno, za glasbenika zelo prijetno posledico; namreč zmožnost znati se na vsakem odru in skupaj recimo z rok ali pop skupino *ad hoc* odigrati kakšen solističen ali spremljevalni part; na lažje harmonije improvizirati po posluhu, pa seveda popraviti smisel za ritem, ki je sploh pri klasičnih glasbenikih praviloma zakrnel, pri poprokerjih pa pogosto vklenjen v ozke in stereotipne okvire.

To vse so, lahko bi rekli, blagodat tovrstnega študija, vsaj tako lahko potrdim iz lastnihkušenj. Je pa en problem: vse skupaj ni enostavno, sploh ne za začetnika, ki se s tem prvič sooča.² Kot je rekel vrhunski hrvaški kitarist in pedagog Damir Dičić, letošnji kitarski mentor: “Klincima je težko, prvi put treba nešto da misle, da broje ... njima je lakše svirati rok'nrol.”³ Naučiti džeza “do konca” se tako ni mogoče, saj ima razvoj glasbenika vedno še nove možnosti, še manj pa je to mogoče storiti v štirih dneh. Naloga delavnice je potemtakem lahko le, da začetnika s praviimi koraki in pravo mero takta usmeri na pot, po kateri

¹ Znameniti bobnar Max Roach, eden tistih, ki so “bili zraven” od štiridesetih let dalje, ko se je glasbi začel dogajati bebop (ta je džez tudi lansiral iz območja zabavnega in plesnega, torej neobveznega in neresnega, v orbito intelektualne, hermetične in elitne kulture), je nekoč izjavil, da on sam niti ne ve, kaj je to. Kljub temu menim, da je za zgodovinsko rabo izraz potreben in v primerjavi z drugimi pojmi, npr. džez ali fusion, kar dovolj natančen.

² Okrog džeza in improviziranja je kljub temu preveč megle in mistike. Vsega se da naučiti, treba je imeti le nekoliko posluha in precej volje. Tudi improviziranje je v osnovi obrt, in ta lahko hitro postane monotona – no, tu šele vstopi mistika, ki obrt nadgrajuje...

³ Izjavo citiram po spominu in je točna predvsem po smislu.

⁴ Vsiljuje se mi delna analogija s semiotikom Abrahamom Molesom, ki z 0 in 1 opredeli skrajna pola informacije, pri čemer je en pol totalen red brez presenečenja, ki ni informativen, drugi pa čisto neurejena (tudi nerazumljiva) popolna inovacija, absolutna »informacija« - seveda ne ena ne druga skrajnost nimata prave vrednosti.

⁵ Džezerski kompliment »to blow the horn«, ki pomeni nekaj takšnega kot moško pihniti (v saksofon ali tudi kaj drugega), se v našem primeru odlično navezuje na slovenski rek o trobljenju v isti rog: ravno v tem je stvar, da naj vsak po svoje pihne.

⁶ Treba je vedeti, da inštitucionalne podpore razen tega oddelka in Big banda RTV Slovenija tovrstna glasba pri nas praktično nima.

bo lahko napredoval sam in s pomočjo glasbenih kolegov. Prvi pedagoški korak sestoji pri tistih, ki z improviziranjem nimajo nobenih izkušenj, iz prebijanja bariere strahu in negotovosti, in to je včasih zelo naporno. Nekdo, ki je vedno igral iz not, je soočen z glasbeno situacijo, ko mora nekaj odigrati zgolj "iz sebe", pri tem pa se zanašati le na ušesa – in ta korak je nujen in bistven. Šele potem je mogoče preiti na naslednjo stopnjo in razjasniti meglo okrog improviziranja, namreč razjasniti si, da je vsako igranje sestavljeno iz lestvic in akordov in da uporaba le-teh, ko jih enkrat glasbenik osvoji v vsej njihovi pestrosti, skupaj z uporabo domišljije (ali, če hočete, spomina na nekaj že davno odigranega – saj baje smo že vse slišali?) sestavlja srž džezovske improvizacije. Iz tega spoznanja lahko sledi le uvid, da se je z napornim, a pogosto tudi zelo nagradujočim delom mogoče naučiti praktično vsega. Odločitev, ali tej poti slediti, je stvar posameznika. Ni pa tako težka, če ta posameznik v sebi nosi vrhunsko izkušnjo igranja s pravimi mojstri.

Če se vrnemo k "opredelitvi" džeza: kot ključna točka se nam torej izpostavlja improvizacija, ta pa ne sme biti kakršna koli, temveč je vpet (poleg tega, da je v veliki meri zavezana harmonski strukturi skladbe; temu, kar angleško govoreči pravijo "progression" ali "changes", mi pa žal nimamo slovenske ustreznice) v svojo lastno zgodovino, torej zgodovino improvizacije, spet v okviru tega, kar zgodovinsko spada pod džez. Seveda je ta tradicija le referenčni okvir, polje, iz katerega so možni izskoki tudi v območja popolne svobode – kot nam je pokazal še danes živi free jazz, ki pa je denimo za poslušalce, roko na srce, vedno sodil med manj zanimive različice muziciranja. Iz te sopostavitve džeza in improvizacije pa izhaja še nekaj, namreč da v celoti notirana, zapisana glasba pravzaprav ni več džez v pravem smislu, saj iz nje izginja improvizacijski element (možno je namreč igrati aranžmaje, ki imajo izpisane tudi sole, te tradicionalno improvizirane dele skladb). Seveda pa je med totalnim aranžmajem in totalno svobodo (zaznamovano recimo z odsotnostjo regularne harmonije in ritma ali celo tonskosti) nešteto

možnosti⁴ – in tam nekje vmes se giblje večina tega, kar imenujemo sodobni džez.

Za razliko od džeza se sodobna in tradicionalna klasična glasba ne oddaljujeta od polja "totalnega aranžmaja", vsaj danes jo tako interpretirajo in v tem smislu instrumentaliste tudi vzgajajo, pozablajoč na slovečo improvizatorsko prakso velikanih klasike od Bacha naprej. Medtem ko postaja torej izvajalec klasične glasbe le še bolj ali manj spreten, v najboljšem primeru briljanten, obrtnik, ki mu zaradi lepšega rečemo interpret, je džezerski prisiljen, da "pihne v svoj rog",⁵ kot prirejam spodbudne besede črnškega saksofonista nove generacije Jesseja Davisa, mojega mentorja na genoveški delavnici, ki sem jo imel priliko obiskati pred časom. Ampak ta možak je res pihnil, se razumemo?

Jazzinty in Novo mesto

Kolikor lahko glasbenik sploh odnese od štirih dni, je bila delavnica Jazzinty izjemno uspešna, udeleženci so ji v anketi prisojali skoraj izključno najvišje ocene (razen v eni točki, h kateri se povrnemo na koncu), pa tudi obisk *sessionov* je bil osupljiv. Kaj so razlogi za ta uspeh, če skušamo delavnico pogledati z nekaj distance? Najprej je treba vedeti, da so ravno delavnice ena najprijetnejših oblik glasbenega druženja. V tujini jih je polno: Italija ponuja denimo Sienna, Perugia, Genova ..., tudi v Avstriji jih je kar nekaj, pa v istrskem Grožnjanu ... Običajno trajajo nekaj dni ali ves teden. Toda za naše razmere so delavnice v tujini pogosto drage, saj je poleg samega tečaja treba plačevati še za namestitev in prehrano. Upoštevaje to in pa dejstvo, da pri nas v poletnem času, ko svoja vrata zapre C oddelek ljubljanske srednje glasbene šole – edino tu si mladi glasbeniki, ki jih zanima iskanje osebnejšega glasbenega izražanja in improviziranje, lahko pridobivajo znanje po inštitucionalni poti⁶ – zazeva puščobno mrtvilo, si lahko naslikamo odprt prostor za solidno glasbeno delavnico. Naloga te ni, da bi se udeleženci, kot morda kdo naivno pričakuje, v tem času naučili igrati, temveč so pomembne smernice za nadaljnje delo, ki ti jih da neposreden stik z učiteljem-mentorjem, zara-

Marijan Dovič
"PIHNI V SVOJ ROG!"

⁷ V Sloveniji je "živa" džezovska scena pravzaprav precej mrtva, če odštejemo odlični džez festival (tudi Lent si nekaj prizadeva v to smer), ter manjše koncerte v klubu Gajo, ki bo morda kmalu dobil ustrezno konkurenco – ta bo verjetno pozitivno vplivala na živo dogajanje.

⁸ Resnici na ljubo so se *džez-sessioni* praviloma izrodili v *blues-rock-sessione*, kar sicer ni narobe, osebno pa vseeno upam, da bo drugo leto na sessionih malo več džeza.

di priložnosti za igranje in navezovanje prijateljskih ali profesionalnih stikov z drugimi udeleženci (mimogrede, jazzintijevci se baje že dobivajo po Ljubljani in drugod in se medsebojno vabijo v bande!) in oživljanje scene.⁷

Vsekakor je Jazzinty med 16. in 19. avgustom letos gostil vrsto priznanih džezercjev, med katerimi sta izstopala že omenjeni legendarni Dič in slovenski bobnar Aleš Rendla, z njimi pa tudi vrsto nadarjenih mladih glasbenikov, ki mojstri morda še kdaj postanejo; številni poslušalci pa so lahko uživali tudi v večernih "jam-sessionih" v LokalPatriotu.⁸ Mladi pa so za relativno malo denarja (približno tretjino vsote, ki bi jo porabili zunaj) delali z odličnimi mentorji v optimalnih pogojih in imeli hkrati obilo možnosti za živo igranje – če ne prej, na zaključnem koncertu, kjer so nastopili prav vsi.

****

Delavnica je prišla ob pravem času, to nedvomno potrjuje odziv. Ob pravem času je prišla tudi za Novo mesto, kjer se je v poletnem zatišju (no, to poletje niti ni bilo tako zelo tiho) nekaj zgodilo. Toda vedeti moramo, zakaj se je to lahko zgodilo. Delavnica ima res velike možnosti za razvoj, za nadgradnjo, za mednarodno mentorsko zasedbo in tudi večje število mednarodnih udeležencev; Novo mesto lahko postane po njej znano po (glasbenem) svetu ... Ni nujno, da se bo to zgodilo, je pa mogoče. Toda moramo vedeti, da z gledišča same delavnice ni nuj-

no, da zadeva poteka v Novem mestu; bilo bi pa seveda dobro, tako za lokalne ljubitelje glasbe in glasbenike (recimo dvig kvalitete igranja bendov) kot tudi za mesto in njegov imidž. In pri nas žal manjka še nekaj, recimo temu – malenkosti. Na koncu se tako dotikam tiste točke, ki je zbolela tudi udeležence iz drugih krajev. Dijaški dom namreč ni ustrezna namestitvev, predvsem zaradi oddaljenosti. Uspeh delavnice je odvisen tudi od pogojev, v kakršnih se dela: zunaj pogosto nudijo prijetno urejene gradove, bližino morja ali jezer. Udeležencu je treba ponuditi udobje, če hočete, tudi prestiž, a seveda ne po cenah poslovnega hotela ... Kako bi bilo lepo, če bi se glasbenik zjutraj zbudil ob šumu Kettejevega vodnjaka nekje nad bivšo Ribjo, kjer so včasih že bila prenočišča, in se peš odpravil v kavarino ali glasbeno šolo ...

Upanje obstaja, že za prihodnje leto. In še zahvale, predvsem Glasbeni šoli Marjana Kozine in njenemu ravnatelju, pa ekipi LokalPatriota (in tistim svétnikom, ki so po dolгих letih le sprevideli, da kaže mladini odriniti nekaj kvadratov za klub), pa seveda tistim, ki so odobrili nekaj občinske finančne podpore za delavnico. Upam, da so sprevideli, da treba včasih izskočiti iz lokalnih okvirov, pa čeprav le zato, da bi znali videti iz drugih oči, kaj pomeni recimo celota turistične ponudbe nekega kraja. Da bi komu šlo za glasbo, si pač ne delam iluzij. Toda ta naj kar ostane na varnem v rokah tistih, ki jo znajo ceniti.

Del udeležencev enega od literarnih salonov: Lidija Gačnik Gombač, Marjanca Kočevar, Janko Orač, Ana Roshtohar in Majda Kne

SALON POEZIJE V NOVEM MESTU

*sam stojim v aprilski noči
luna stoji v japonski češnji
veter tiho pred cvetom stoji
čas je obstal in nima moči.
pesem samurajev teče v hiši
iz hiše v hišo mojih misli
splašeno ura steče spremeni
fujiyamo v blok na seidlovi*

Salon poezije, David Šušel

Stran od vidnega kulturnega utripa Novega mesta so se pred letom dni začeli vrstiti malce drugačni večeri poezije, saloni poezije, kot jih je poimenoval Milan Markelj. Naziv salon naj vas ne zavede, ne gre za kakšen izjemen interier, pač pa je dogajanje umeščeno v domačnost stanovanja znane novomeške pesnice Marjance Kočevar. Kot se je pesnica lepo izrazila, je salon metafora za prostor srca, zavezanega poeziji.

V pričujočem članku bom spregovoril o vzgibu za nastanek te oblike druženja, orisal razvoj in skozenj opisal posebnosti salonov.

Z Marjanco Kočevar me je maja 1999, ko sem pripravljaj svoj pesniški prvenec, seznanil oblikovalec Tadej Šulman. Srečala sva se v Kočevju, kjer živim in kjer je pred leti tudi sama službovala ter poleg poučevanja slovenskega jezika v letih 1975-1978 vodila klub kulturnih delavcev in sourejala revijo Kočevski razgledi. Za njo je na literarnem področju v Kočevju zazevala dolgoletna praznina. Najino srečanje je pomenilo zanjo več kot le mentorstvo, kar je bil namen najinih pesniških pogovorov. Pomenilo ji je obnovev stikov s Kočevjem, s tem pa tudi vrnitev k ustvarjalni energiji tistega časa, torej k eni svojih močnejših korenin. Končno je lahko idejo o salonu poezije, ki jo je dobila pred več leti v pogovoru z režiserjem Filipom Robarjem, uresničila.

Prvo salonsko srečanje je pripravila julija lani, da bi me seznanila z nekaterimi mlajšimi pesniki iz literarnega društva Dragotina Ketteja. Prijetno druženje je kar klicalo k nadaljevanju, ki je sledilo že naslednji mesec. Tako so se v prvem obdobju predstavili mlajši dolenjski

ustvarjalci Klavdija Kotar, Samo Dražumerič, Blaž Simič, Smiljan Trobiš, Katja Plut, Uroš Sadek in Damijan Šinigoj. Od maloštevilnih kočevskih literatov sta bili gostji pravljíčarka Mojca Sporčič, pesnica Romana Novak ter Maja Zupančič, ki je Romani pomagala kot interpretatorka. Sprva novomeško-kočevska zasedba se je kaj kmalu razširila na ustvarjalce iz vse Slovenije. V preteklem letu se je mesečna perioda izkazala za primerno, podobno pa tudi sobotni termin; saloni se začenjajo v soboto zvečer in se nemalokrat razpotegnejo v nedeljsko jutro.

Podoba salonov poezije se je v tem času oblikovala postopno. Vsako srečanje je posebno že zaradi novih ljudi, hkrati pa prinese še kakšno spremembo. Salon poezije je namenjen predvsem medsebojnemu druženju pesnikov in uživanju ob lepi besedi. Hrbtenico salona predstavljajo krogi prebiranj literarnih del z vmesnim sproščenim pogovorom ob vinu in prigrizku. Zaščitni znak salona je postala odlična belokranjska pogača, druge kulinarične "akrobacije" pa so se sčasoma zmanjšale na primerno vlogo. V prvem krogu branja se avtorji na kratko predstavijo in berejo svoja dela, tako tista že objavljena kot novejša in neobjavljena. Drugi ali tretji krog dopolnjujemo s prebiranjem svojih priljubljenih pesnikov, naj gre za domače ali tuje, slednje v zadnjem času tudi v izvirnih jezikih. Tako smo že poslušali pesniška dela v francoščini, angleščini, nemščini, ruščini in poljščini, Tina Jurkovič (DSP) pa nam je približala celo poezijo v latinščini.

Opaznejši korak je Marjanca naredila v jeseni, ko je vključila v salon ustvarjalce, ki so s knjigo povezani tudi na drugačen način. Med prvimi povabljeni je bil arhitekt in oblikovalec Peter Simič, avtor knjižnih oprem pri nekdanji Dolenjski založbi, potem pisec aforizmov in člankov o psihologiji, dr. Cveto Gradišar, uredniki in pesniki Primož Repar, Ivo Frbežar in Silvo Mavsar, pa slavistka Martina Kočevar z Blok

(kjer vodi bralni krožek 'Beremo z Manco Košir'), ki je pripeljala v salon novo pesniško ime, Franceta Anzeljca-Petrača. Uredniki revij in založniki večkrat priredijo priročno knjigarno in predstavijo knjižne novosti, knjige in revije pa so naprodaj po 'salonski ceni'. In ne le knjigarna, tudi knjižnica sodi k salonu. Marjanca Kočevar je nedvomno zaljubljena v knjige, saj jih ima doma kar lepo število, največ poezijo, in gostje si jih po želji lahko tudi sposodijo.

Obogatitev salonov poezije so v zadnjih mesecih pomenile tudi male razstave likovnih in kiparskih del, po katerih so nas popeljali avtorji osebno. Nekatere slike so bile tu razstavljene celo premierno. Nizozemski kipar in grafik Dirk Heij, živeč v Beli krajini, je prvi prebil led, sledili pa so še akademski slikar Božidar Strman-Mišo in nazadnje Novomeščan, diplomirani slikar in grafik Janko Orač. Pred svojo samostojno slikarsko razstavo v Novem mestu nas je obiskal tudi Oliver Marčeta iz Kočevja. Oliver je študiral slikarstvo in eksperimentalni film na Visoki šoli za uporabno umetnost na Dunaju. Glas o tem je segel tudi v galerijo Kralj iz Novega mesta, ki je Marjanci že ponudila gostoljubje. Verjetno lahko kmalu pričakujemo salon poezije tudi pri njih. Na letošnji majski in junijski salon je bil povabljen še en poseben gost iz Kočevja, mladi pianist Erik Šuler, ki je diplomiral na glasbenem konservatoriju P. I. Čajkovski v Moskvi. Erik nas je poleg glasbe – slišali smo dela Schuberta, Debussyja, Chopina in Rahmaninova – razveselil tudi z branjem Puškinove poezije v ruščini.

Skupno se je v preteklem letu predstavilo kar blizu 40 ustvarjalcev, približno petnajst na posameznem salonu, kar je ustaljeno število, ki ga prostor pa tudi čas še dovoljujeta. Majhne skupine hkrati zagotavljajo izjemno sinergijo in tako se prostor napolni s čudovito energijo, ki je drugačna od tiste na klasičnih literarnih večerih. Morda se kaže zaprt pesniški krog kot samozadosten, vendar menim, da je tudi takšen dobrodošel in predvsem učinkovit. Pesniku namreč nudi močan stik z živo besedo svojih kolegov, kar je seveda čisto nekaj drugega kot zasledovanje njihovega ustvarjanja v lite-

rarnih revijah. Potem ko se pesniki srečamo osebno, še raje in z večjo radovednostjo sežemo po knjigi svojih kolegov.

Morebitni pomislek o hermetičnosti in neproduktivnosti salonov pa tudi sicer ni upravičen, saj saloni spodbujajo kreativnost ne le v pesniškem smislu. Tako je aprilski salon pripravila pesnica Ana Rostohar, sicer stalna gostja v Novem mestu. Večer na Krškem polju je imel nekoliko drugačno noto tudi zato, ker smo prisluhnili tamkajšnjim pesnicam in pogovor obarvali z duhovno vsebino. Marjančini saloni so spodbudili tudi mene in junija sem organiziral literarni piknik, tokrat z večinsko udeležbo kočevskih literatov. Posebnost je bil nočni pohod z baklami na vrh Fridrihštajna, Friderik Celjski je na njem zgradil grad za svojo izvoljenko Veroniko Dese-niško, kjer je vsak prebral po eno izbrano pesem. Prisotne sem namreč želel praktično seznaniti z uporabnostjo in močjo poezije za jasno določene namene; v tem primeru kot molitev za Kočevsko. Takšno obliko literarnih večerov nameravam, glede na dober odziv, vsekakor ponoviti.

literarni piknik

*gora
je poljubila nebo. ker smo peli:
dona nobis pacem pacem. in je
voda
medila v sladko vino ki je v očeh
plivkalo ob nabrežjih duš. in ga je
veter
razprostiral nad spečo pokrajino
ki je sanjala v ritmu toplih besed.
ogenj
naših žil pa je zapljusnil na jezik
na zarobke noči čez rob dneva*

Saloni torej pomenijo vznemirljivo osvežitev v slovenskem literarnem, točneje pesniškemu dogajanju, kar potrjuje tudi zanimanje zanje, ki vztrajno narašča. Novi načini in ravni komuniciranja, ki jih s sabo nosi čas, za literarni prostor seveda niso izjema, prej pravilo. Marjanca Kočevar odlikuje senzibilnost, s katero je znala intuitivno prisluhniti temu času in uspela na literarnem področju odpreti novo dimenzijo. V jeseni se namerava posvetiti tudi delu z mladimi, kar ji je sicer že poklicno blizu, in verjamem, da bo z za-

David Šušel
SALON POEZIJE
V NOVEM MESTU

njo značilno predanostjo poeziji enako uspešna kot s saloni.

Julija smo torej praznovali prvi rojstni dan in kot se spodobi, ni manjkala niti torta. Z njo so se, poleg nekaj stalnih gostov, sladkala uveljavljena imena slovenske poezije: Primož Čučnik in Gregor Podlogar z revije Literatura, njun gost v Sloveniji, poljski pesnik, prevajalec in urednik Adam Wiedeman iz Krakowa, pesnica, pisateljica, esejistka

in prevajalka Lidija Gačnik Gombač iz Maribora, ki je med drugim predstavila izvirnik in svoj prevod proze Marine Cvetajeve, njen mož, pesnik Borut Gombač ter pesnica Majda Kne.

Težko bi se odločil, kaj je bilo ta večer najboljše, poezija, vino ali torta, prav gotovo pa družba, ki morda že napoveduje novosti v naslednji sezoni.

Zdenko Picelj

50 LET DOLENJSKEGA MUZEJA NOVO MESTO

Nekdanji in sedanji delavci Dolenjskega muzeja med ogledom razstave o zgodovini muzeja; foto: Dušan Obradinovič

1. junija 2000 smo z osrednjo slovesnostjo počastili jubilejnih 50 let od ustanovitve in delovanja Dolenjskega muzeja. Povabilu se je odzvalo veliko število obiskovalcev, prijateljev muzeja in stanovskih kolegov, ki so s tem izkazali svoj odnos, spoštovanje ter zaupanje do institucije in kolektiva Dolenjskega muzeja. Slavnostna govornika sta bila pokrovitelja naše 50-letnice, minister za kulturo Republike Slovenije Jožef Školč in župan Mestne občine Novo mesto Anton Starc. Slovesnost pa je popestril še nastop skupine New Swing Quartet.

Prva zamisel za ustanovitev Dolenjskega muzeja, ki naj bi zbiral različna pričevanja iz zgodovine Novega mesta in Dolenjske, je bila podana pred 135 leti ob praznovanju 500-letnice ustanovitve Novega mesta. Vendar je takrat ostalo le pri zamisli in gradivo o bogati kulturni dediščini je odhajalo v Ljubljano in predvsem na Dunaj. Ponovno je prišlo do pobude za ustanovitev muzeja med obema svetovnima vojnama, a začetek druge je preprečil tudi ta poskus. Uspela pa je v januarju 1941 ustanovitev Muzejskega društva, a njegovo aktivnosti je že v aprilu preprečila okupacija Novega mesta. S svojim delom pa je zavzeto nadaljevalo od leta 1946, ko si je nenehno prizadevalo za ustanovitev muzeja. To pa se je uresničilo pred natanko petdesetimi leti. Takrat je Ljudski odbor Ljubljanske oblasti dejansko ustanovil Dolenjski muzej in ga z odločbo z dne 1. junija 1950 predal

v pristojnost Okrajnega ljudskega odbora Novo mesto.

Zastavlja se vprašanje, ali je 50 let v delovanju muzejske ustanove veliko ali malo. Za nekatere veliko, za druge z daljšo in bogatejšo tradicijo spet malo. Za Novo mesto in Dolenjsko je do ustanovitve muzeja prišlo vsekakor prepozno, predvsem zaradi odtokanja gradiva tako pred drugo svetovno vojno kot še zlasti po njej, ko je preko Federalnega zbirnega centra, s sedežem za Dolenjsko v Novem mestu, ogromno gradiva odšlo v Ljubljano, in kot vse kaže, je za Dolenjski muzej in regijo za vedno izgubljeno. Je pa petdeset let v razvoju Dolenjskega muzeja in pomenu za Novo mesto in Dolenjsko kljub vsemu pomembno obdobje ter priložnost za pogled nazaj.

Ustanovitev Dolenjskega muzeja, v okviru katerega je sprva delovala tudi spomeniško-varstvena (do leta 1968) in arhivska (do leta 1973) služba, je nedvomno razgibala kulturno ponudbo in dogajanje v mestu ob Krki in širši regiji. Še posebej od leta 1953, ko so bile v obnovljeni stavbi Križatije, kjer je muzej dobil svoje prostore, odprte prve stalne razstave. Od takrat dalje se je muzej kot pokrajinski muzej splošnega tipa vse bolj širil in krepil, še posebej pod vodstvom tretjega ravnatelja po vrsti, Janka Jarca, za tiste čase nepogrešljivega in odločilnega človeka za razvoj muzeja in muzealstva na Dolenjskem in od leta 1951 dolgotnega ravnatelja, ki je zapustil neizbrisno sled. V sredini osemdesetih

let je z Jakčevim domom dobil približno današnjo podobo s petimi stavbami in petimi stalnimi postavitvami ter petimi kustodiat in pedagoško službo. Konec leta 1994 je postala sestavni del muzeja še dislocirana enota Kočevski Rog. S stalnimi postavitvami in občasnimi razstavami z vseh področij muzejskega dela ter bogato založniško dejavnostjo skrbi muzej za primerno predstavitev premične kulturne dediščine širši javnosti, pri kateri z raznovrstno dejavnostjo zbuja vedno večji interes zanjo in za sam muzej.

Prav z nekaj zadnjimi prvovrstnimi občasnimi muzejskimi razstavami pa postaja Dolenjski muzej eden od najpomembnejših in vidnih kulturnih dejavnikov ne samo v regiji, temveč tudi širše. Glede izjemnega bogastva, pomena in prezentacije arheološke dediščine pa je poznan tudi drugod po Evropi. K tako visoki stopnji strokovnosti, prepoznavnosti in pomembnosti, na kateri se Dolenjski muzej nahaja ob obeleževanju 50-letnice svojega delovanja, so kljub vzponom in padcem, ki so sestavni del razvoja vsake institucije in posameznika, korak za korakom naprej stopale vse generacije zaposlenih, skupaj nas je bilo v teh petdesetih letih zaposlenih natanko petdeset delavcev, ki so sooblikovale podobo muzeja pod vodstvom vseh mojih predhodnikov. Zato gre prav vsem ob tem jubileju še posebna zahvala za njihov prispevek pri razvoju, širitvi in pomenu Dolenjskega muzeja. Širitve muzeja so zahtevale ogromne napore in vedno nove kadre, s tem da so nekateri tudi odhajali, vse do današnje generacije, ki je, kar zadeva strokovni kader, zagotovo najmočnejša in po stažu najdaljša v zgodovini muzeja, zato pa so strokovnost, profesionalnost, ustvarjalnost in nenazadnje tudi rezultati ter uspehi na zavidljivo visokem nivoju. Generacija trenutno zaposlenih s še nekaterimi, ki jih žal ni več med nami, so pa s svojim dolgoletnim strokovnim delom pustili v muzeju trajno sled, kot sta arheolog Tone Knez in zgodovinar Tone Štampohar, je zagotovo najuspešnejša generacija v zgodovini Dolenjskega muzeja, ki je nadgradila delo vseh predhodnih generacij oz. posameznikov in strmo dvignila pomen in ugled Dolenjskega muzeja v ožjem

in širšem slovenskem prostoru ter preko meja naše države. Za muzej in okolje, v katerem deluje, pa je zelo pomembno dejstvo, da je ta generacija v povprečju sredi najboljših ustvarjalnih let, kar daje ob vztrajanju na tej poti, zaupanju v lastne sposobnosti in identiteto Dolenjskemu muzeju tudi lepo popotnico za prihodnost, za nove izzive, s katerimi je in bo muzej soočen v novem tisočletju.

Poleg posameznih izjemnih razstav, ki jih je muzej pripravljal v minulem obdobju in jih še bo tudi v prihodnje, pa naša osnovna skrb še naprej ostaja temeljno muzejsko delo, to je zbiranje, evidentiranje, dokumentiranje, hranjenje, varovanje in prezentiranje muzejskega gradiva, torej skrb za premično kulturno dediščino Dolenjske in s tem skrb za primerno strokovno ohranitev te dediščine našim naslednjim rodovom. Pri vsem tem pa je imel, ima, in prepričan sem, da bo tako tudi v prihodnje, muzej veliko podporo in pomoč Ministrstva za kulturo Republike Slovenije in Mestne občine Novo mesto, ki sta skupaj prevzela tudi pokroviteljstvo nad našim jubilejem, ter zvestih sponzorjev, ki zaupajo in podpirajo usmeritve, programe in posamezne projekte našega muzeja in brez katerih bi marsikateri del naših programov ostal nerealiziran. Med njimi še posebej izstopa Krka tovarna zdravil Novo mesto, ki z Dolenjskim muzejem sodeluje in ga podpira že od samega začetka delovanja naše institucije in je skupaj z Revozom iz Novega mesta prevzela tudi generalno sponzorstvo nad našo obletnico. Prav ti sponzorji, med katerimi moram omeniti še Dolenjsko banko Novo mesto, Obrtno zadrugo Hrast Novo mesto, Zavarovalnico Triglav in Telekom Slovenije, so skupaj s še številnimi drugimi tudi prispevali velik delež pri realizaciji celotnega programa obeležitve 50-letnice Dolenjskega muzeja, ki se je in se še bo s številnimi dejavnostmi skozi vse leto 2000 zaključil novembra z otvoritvijo velike tematske etnološke razstave Medičarstvo in svečarstvo na Dolenjskem. Vsi omenjeni so za dolgoletno podpiranje in sodelovanje pri razstavnih programih in posameznih projektih Dolenjskega muzeja prejeli ob tej priložnosti zahvalne

Gostje so si z zanimanjem ogledali razstavo o zgodovini muzeja; foto: Peter Klinec

listine in spominska darila. Poleg njih pa se je muzej na enak način odločil za dolgoletno sodelovanje še Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije, Mestni občini Novo mesto, Belokranjskemu muzeju Metlika, Posavskemu muzeju Brežice, Narodnemu muzeju Slovenije, Etnografskemu muzeju Slovenije, Muzeju novejšje zgodovine Slovenije, Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto in Rimsko-germanskemu centralnemu muzeju iz Mainza. Za donatorstvo muzejskih predmetov pa so zahvalne listine prejeli Tatjana Jakac, družina Lamut in Sibila Knez.

Dolenjski muzej je v zadnjem času s svojimi vsakoletnimi raznovrstnimi razstavnimi programi, dejavnostjo, odprtostjo, pestrostjo, strokovnostjo, ustvarjalnostjo, visoko profesionalnim odnosom do dela, inovativnostjo, samoiniciativnostjo, ambicioznostjo, homogenostjo in zaupanjem predvsem v lastne sile ter nenazadnje uspešnostjo postal dejansko središče kvalitetnega kulturnega ustvarjanja in dogajanja v Novem mestu in eno pomembnejših v slovenskem merilu. Zato sem zelo ponosen, da lahko ravno v tem času in še naslednjih pet let vodim to generacijo zaposlenih, ki je nedvomno izpolnila in presegla vse tisto, kar so si ob ustanovitvi muzeja zastavili njegovi ustanovitelji, in to institucijo, ki je v petih desetletjih obstoja zagotovo dokazala upravičenost svo-

je ustanovitve in zaupanega kulturnega poslanstva ter postala eden najpomembnejših kulturnih hramov v tem delu Slovenije, kjer vsi zaposleni poskušamo s svojim odnosom do premične kulturne dediščine, bogato razstavno, raziskovalno in publicistično dejavnostjo ter vse bolj razvejenim in načrtnim pedagoškim delom delovati kot sodobna, ustvarjalna in vsakomur odprta muzejska ustanova. To pa je več kot odlična in spodbudna popotnica, a hkrati velikanska obveza za vse zaposlene, sedanje in bodočih generacij, tudi za prihodnja desetletja in stoletja ter izzive, ki jih bo čas postavljajal pred nas in pred naše naslednike.

Ob tem jubileju pa smo pripravili in do konca leta 2000 postavili na ogled, kot se za institucijo, kakršen je muzej tudi spodobí, dokumentarno razstavo o zgodovini Dolenjskega muzeja, katero so pripravili Zdenko Picelj, Majda Pungerčar in Ludvik Tončič, ter izdali obsežno publikacijo 50 let Dolenjskega muzeja, ki je hkrati tudi prva samostojna publikacija o našem muzeju in s katero muzej vstopa v novo tisočletje. V njej je, kakor tudi na razstavi, prikazana zgodovina in razvoj muzeja z vsemi delujočimi kustodiat in njihovo dejavnostjo, seznamom razstav, ki jih je muzej pripravil in organiziral v tem obdobju, seznamom vseh zaposlenih in pregledom bogate založniške dejavnosti naše ustanove. Pri pripravi publikacije je sodeloval

ves strokovni team muzeja, oblikoval pa jo je, kakor tudi celotno celostno podobo 50-letnice, arhitekt Jovo Grobovšek.

Poleg osrednje akademije smo naslednji dan organizirali na Muzejskih vrtovih še koncert novomeške skupine Dan D, katerega smo ob našem jubileju podarili novomeški mladini.

9. junija pa smo v našem osrednjem razstavnem prostoru pripravili še srečanje vseh zaposlenih, nekdanjih in sedanjih, ki so v 50-letni zgodovini ustvarjali in gradili podobo Dolenjskega muzeja, kot jo poznamo danes. Udeleženci, bilo jih je dobri dve tretjini, so si z zanimanjem

ogledali razstavo o zgodovini muzeja, za spomin na delovna leta v Dolenjskem muzeju pa so prejeli publikacijo Dolenjski muzej 1950 – 2000.

Z vsemi prireditvami, ki smo jih že in jih nameravamo še izvesti v tem našem jubilejnem letu, želimo opozoriti na vlogo in pomen Dolenjskega muzeja v kulturnem razvoju Novega mesta, regije in širšega slovenskega prostora ter na pomembno poslanstvo, ki ga opravljajo muzeji pri skrbi za premično kulturno dediščino, s katero se pravzaprav srečujemo na vsakem koraku in ki je še kako pomembna pri utrjevanju narodne zavesti.

Ivan Gregorčič

OB ZBORNIKU ENAINDVAJSET

Delež, ki so ga v stavbo slovenske književnosti vgradili Dolenjci in Belokranjci, je tolikšen, da ga ni mogoče prezreti. Celo več: v posameznih obdobjih so posamezniki polagali temeljne in vogelne kamne ali odpirali vrata v nove prostore: kolumbovski Primož Trubar je s svojo vsesplošno sposobnostjo in vnemo zastavil trdne temelje, krpanovski Fran Levstik se je pretepal na vse strani in postavljaj literarne smerokaze, podobno, a z bolj svetovljansko uglajenostjo tudi Josip Stritar, garaški Jurčič je iz rokava stresal pripovedi vseh vrst (ob časnikarski tlaki seveda), rahlo ironični Milan Pugelj je razkrival krhki in krušljivi intimni svet malih, nekoristnih ljudi, visokostni Oton Župančič je fasciniral in razsvetljeval svoj čas z bleščečo pesniško besedo, ekstravagantni Anton Podbevšek je z drugačnimi besednimi bombami poskušal zavzeti neke svoje nove prostore, sanjavo skrivnostni Miran Jarc je z ekspresionistično namagneteno besedo lovil kozmične skrivnosti duše, boemski vitez Pavel Golia je od »grešnih« zlatolask odjadral v naročje pravljičnih otroških svetov, dobrotljivi Severin Šali je tihotno romal po ezoteričnih pokrajinah med resničnostjo in snom, ki jih je kropil s stalno zavestjo o končnosti ... (Ob tem je zanimivo, da tisti, ki so za-

pisali na slovenski literarni zemljevid samo Novo mesto, niso bili rojeni Novomeščani, npr.: Trdina, Kette, Jarc; mesto je z njihovimi imeni poimenovalo večino svojih kulturnih institucij: Kulturni center Janeza Trdine, Trdinova nagrada, Študijska knjižnica Mirana Jarca, Literarni klub Dragotina Ketteja, celo novoustanovljena založba Goga, med drugim, asociira v Novem mestu šolajočega se Slavka Gruma.)

Večina omenjenih mož gleda s prepoznavnim obrazom z najvišjih oken stavbe slovenske književnosti.

Toda čeprav nam je letos umrl pesnik, pripovednik in publicist Jože Dular dopovedoval, da Krka teče naprej, se včasih zazdi, da je Dolenjska postala ena sama suha krajina, kjer je tok literarnega dogajanja skorajda poniknil - tako seveda gledano s točke vseslovenskega zornega kota, kot ga kaže npr. zadnja izdaja leksikona Slovenska književnost (CZ, 1996). Tam skozi svoje okence v slovenski svet gledajo od literarno pišočih dolenjskih sodobnikov ob tudi že klasičnem Tonetu Pavčku le (sedaj v Mariboru delujoča) pesnica in pisateljica Lidija Gačnik Gombač, pisateljica domačijskih večernic Anica Zidar in neutrudni pesnik in pripovednik Janez Kolenc - pa še ta, sodeč po avtorju članka, v kvoti tako imenovanih zmolčanih. Vse ostalo

je v tem nacionalnem pogledu neevidentirano. Naj omenim eno samo po krivici prezrto ime, in to ime v tem času žal že pokojnega Ivana Zorana, ki si je s kakovostjo svojega pesniškega dela (bogato zastopanega tudi v antologiji *Pesmi dolenjske dežele*) gotovo zaslužil evidentiranje na enem tistih tenkih lističev, ki pomenijo okno v slovensko prisotnost.

Kakšni so morebitni vzroki za prezrtost tega, pa gotovo še kakšnega že zaslužnega imena?

Eden je morda v dejstvu, da med avtorji / sodelavci omenjenega leksikona ni najti »imen«, ki bi koreninili na Dolenjskem, medtem ko je takih z vzorno evidentiranega »slovenskega zahoda« kar nekaj. Dejstvo je, da dolenjski avtorji večinoma ne skrbijo za medijsko prisotnost, ne pletejo mreže medsebojnega trepljanja, kar vse se zdi nadvse simpatično in prav, skladno z imanentno naravo literature, ki nagovarja bralca intimno, tiho, na štiri oči, a kot kaže, se danes brez medijskega prostituiranja take ali drugačne vrste ne pride iz sence. (Komur pač je do tega.)

Roko na srce: delo dolenjskih avtorjev ni dovolj reflektirano niti »doma«, na Dolenjskem, na primer v pričujoči reviji; pa s tem ni mišljena potreba po refleksiji v kakšnem evforično reklamnem stilu.

Prav tako med dolenjskimi avtorji ni jurišnih skupinskih nastopov, ki bi imeli namen osvojiti svoj prostorček pod slovenskim literarnim reflektorjem.

To zadnje dokazuje tudi lansko leto izdani zbornik *Literarnega kluba Dragotina Ketteja iz Novega mesta* z naslovom *Enaindvajset*. Ne gre za generacijski literarnoestetski ali kako drugače zastavljen »osvajalski« nastop. Zbornik* prinaša pesmi in prozo vseh enaindvajset piščih članov kluba različnih generacij in različnih literarnih pisav, ki se gibljejo od neposrednega »mehko« liričnega izpovedovanja (npr. Milan Markelj, Ljubica Nenadić, Frane Umek) preko zmerno ponotranjene (npr. Marjanca Kočevar, Jadranka Matić Zupančič, Klavdija Kotar) in nekoliko subverzivnejše besede (npr. Katja Plut) do likovno-besednega izraza (Mihail Gričar Skeledija) pri pesmih, pri prozi (šest avtorjev) pa sledimo pripovedim, oblikovanim

pretežno v črticah (npr. Barica Smole, Tomaž Skrbinšek, Ana Dražumerič), medtem ko se Damijan Šinigoj predstavlja z odlomkom iz žanrsko zastavljenega romana. Kakor se demokratična odprtost v generacijskem in stilnem pogledu kaže kot zanimiva in dobra možnost, pa se zdi manj posrečena rešitev z nizko postavljenim kakovostnim pragom. Tako se ob literarno zrelem pisanju (npr. pri prozi Smole, Skrbinšek, Šinigoj) srečujemo tudi s precej začetniško nekonsistentno grajenim pripovednim besedilom. Podobno velja tudi za pesniške prispevke; pri nekaterih avtorjih je v labirintih besed težko razbrati »sporočilno« substanco. S premišljeno zastavljen selektivnostjo pri izboru tekstov / avtorjev bi bil zbornik homogenejši in »močnejši«; tak bi učinkoval prepričljiveje in bi lahko opravil tudi promocijsko vlogo. Toda takega namena njegovih pripravljalci niso imeli, saj v uvodnih besedah beremo, da zbornik želi biti »zgolj prikaz literature, ki nastaja v Novem mestu in okolici ob koncu tisočletja« oziroma »ostati zapis nekega časa v neki od centra odrinjene regiji, o kateri se v umetniškem smislu ne sliši prav pogosto«.

Namen je torej predvsem evidenca. Tudi to je seveda po svoje relevantna varianta, ki s predstavljanjem razmeroma širokega kroga avtorjev ob dejstvu, da je literarno delujočih v teh krajih še precej več, dokazuje, da gre za literarno poseljeno področje, kjer poganjata rast in podrast, ki po verjetnostnem računu lahko obetata, da iz njiju in njunega humusa zraste tudi kakšno mogočno in na vse strani vidno drevo, ki bo rodilo najzlahtnejše sadeže. Morda se to zgodi v 21. stoletju - kakor lahko tudi asociramo naslov zbornika, zlasti če bo dejavnost literarnega kluba mentorsko oplojevalna, tako da bo skozi kritičen pretres bistrila pogled in občutek za zaznavanje, kaj je dobra literatura, s težnjo po prestopanju v polje umetniškega. Na poti k temu bi si veljalo morda večkrat priklicati besede Lojzeta Kovačiča, ki pravi: »... kar me zanima, je: si je avtor izpisal srce iz prsi, je pustil, da so zagorele vse njegove zvezde, zazevali vsi njegovi prepadi. To je edino, kar se bo tudi vsak avtor spraveval do konca življenja.«

* Lepo oblikovan in urejen zbornik spremljajo umetniške fotografije mladih dolenjskih fotografov.

SLOVENSKA LJUDSKA NOŠA V BESEDI IN PODOBI

Detajl z naslovnice knjige Marije Makarovič in Magdalene Klarer Slovenska ljudska noša v besedi in podobi – Dobrepolje

Vrsto let je med člani folklornih skupin tlela zamisel, da bi našli obliko za izdajanje "mape noš", priročnika, ki bi nazorno, z risbami, skicami, kroji in besedo prinašal skupinam navodila, kako se lotiti šivanja noš na osnovi verodostojnih podatkov s terena. Izvršni odbor Združenja folklornih skupin, ki je v okviru folklorne dejavnosti deloval pri Zvezi kulturnih organizacij Slovenije, je sredi osemdesetih let zahteval za sodelovanje etnologinjo dr. Marijo Makarovič, takrat še kustosinjo v Slovenskem etnografskem muzeju, in zamisel je zaživela. Zveza kulturnih organizacij Slovenije je prevzela vlogo založnika in publikacijo uvrstila v redni program.

Člani folklornih skupin, ki so želele priti do manj poznanih ali še neraziskanih podatkov o noši iz določenega, največkrat rodnega kraja ali območja, katerega plese bi rade uvrstile v program, so skupaj z dr. Makarovičevo potrkali na vrata domačij predvsem starejših krajanov, za katere se ve, da se še marsičesa spominjajo ali morda celo hranijo posamezna oblačila ali dele oblačil iz preteklosti. Najpomembnejše je, da vedo o oblačilni kulturi povedati tisto, kar so slišali od starejših, nezanemarljivi pa so tudi podatki o tem, kar spremlja njihov način življenja in bi ga veljalo povezati s preteklostjo. Akcija se je izkazala kot uspešna, kajti ve se, da je znanstvenikom-raziskovalcem pot brez pomoči domačinov neprimerno dolgotrajnejša in težja. Ljudje namreč bolj zaupajo domačim, tako da raziskava bolje uspe z njihovo pomočjo.

O oblačilni kulturi na Slovenskem so obstajali redki in večinoma bolj skopi podatki, stari oblačilni deli, ki jih hranijo muzeji, pa na žalost še nimajo pravega razstavnega prostora. K sreči so kustosi v muzejih pripravljeni prisluhniti željam posameznikov in jim pokazati tisto, kar jih zanima. Slovenski etnografski muzej bo imel šele v novih prostorih prvič možnost oblačila potegniti iz depoja in postaviti stalno

razstavo, da bomo lahko potrdili (ali pa tudi ne) svoje predstave o podobi ljudskih noš na Slovenskem. Sama lahko potrdim gostoljubnost - poleg Slovenskega etnografskega muzeja - še Pokrajinskega muzeja v Kopru in Belokranjskega muzeja v Metliki, kjer hranijo zanimive, včasih kar občudovanja vrdene dele oblačil iz preteklosti. Nekaterim zanesenjakom folklornih skupin je bila seznanitev s tem v veliko pomoč, na muzejske zbirke pa se seveda pri raziskavah delno opira tudi dr. Makarovičeva.

Po osnovnih zamislih in privolitvi dr. Marije Makarovič smo našli prvo risarko - slikarko in kostumografino - Magdaleno Klarer, ki je bila pripravljena ob pripovedi pričevalcev - informatorjev na licu mesta skicirati in risati oblačila, tako da je bila v risbi poleg splošne podobe oblačil ujeta tudi prava barva in morebitni vzorec blaga, pa tudi kroji. V primerih, kjer oblačilni kosi niso bili več ohranjeni, je bilo treba risati le na osnovi pripovedi pričevalcev. Prav tako je bilo treba verodostojno narisati tudi ohranjene kose oblačil, ki so v lasti domačinov v krajih, kjer je raziskava potekala.

Ob izidu prvega zvezka publikacije **Slovenska ljudska noša v besedi in podobi - Dobrepolje** leta 1986 je uredništvo v predgovoru napisalo: "O slovenski ljudski, t.j. predvsem kmečki noši 19. stoletja, so na voljo številni, vendar za nekatera območja pomanjkljivi viri. Pričevanja o noši za starejša obdobja, če izvzamemo Valvasorjeve opise noš na Kranjskem v Slavi vojvodine Kranjske (1689), pa so veliko bolj pičla. Verjetno je zavoljo tega doslej v strokovni literaturi še najpopolnejše obdelana kmečka noša 19. in deloma 20. stoletja."

Avtorica dr. Marija Makarovič se je odločila, da v uvodu prvega zvezka širše poseže v zgodovino oblačenja na Slovenskem in s tem nedvomno odpre oči večini bralcev in, kar je najpomembnejše, tudi folklornim skupinam, ki so si zadale za cilj na odru poleg ljudskega plesa, instru-

mentalne in vokalne glasbe, verodostojno predstavljati tudi oblačilno kulturo in jim je ta publikacija v prvi vrsti tudi namenjena. Prvi odstavek uvoda nas pouči: "V zgodovini oblačenja na Slovenskem ima poleg obleke višjih družbenih plasti svoje mesto tudi preprostejša, ljudska. Pojem ljudska noša je širši, zajema npr. kmečko, delavsko in obrtniško nošo, vendar z njim največkrat poimenujemo le kmečko nošo. Tako kot noša višjih družbenih slojev se je tudi ljudska v raznih obdobjih spreminjala, zato prav tako kaže poteze posameznih oblačilnih stilnih obdobj. Vsaj do neke mere se je razvijala tudi ob pobudah in vzorih, ki so jih dala oblačila drugih stanov. Spreminjala pa se je tudi pod vplivom najrazličnejših družbenih gibal in okoliščin, ki so uravnale tudi preprostejše oblačenje. Vsekakor pa se je v starejših obdobjih razvijala le v okviru stanovskih razlik, ki so jih različni družbeni redi uvajali z namenom, da bi se ljudje tudi po obleki razlikovali med seboj glede na družbeni položaj, zakaj razlike med višjimi in nižjimi družbenimi plastmi, med žametno in prteno gospodo, so se nekdanj morale že na zunaj kazati tudi v obleki."

V nadaljevanju dr. Makarovičeva opozori na spremenjeno družbeno stanje v 18. in 19. stoletju, "ko so se vedno bolj širile svobodomiselne ideje, ki so poudarjale enakost ljudi, kar se je odražalo tudi na obleki". Vidne spremembe je prinesla tudi marčna revolucija, ko so se preprostejši v oblačenju zgledovali po meščanskem sloju, kasneje pa je tehnična revolucija, ki jo je izzvala iznajdba parnega stroja in mehaničnih stavov, še pomembneje posegla v izdelovanje cenejših oblačilnih materialov. Tako kot na celotnem območju srednje Evrope je tudi v Sloveniji začelo zamirati domače predilstvo in tkalstvo na račun sodobnejše in cenejše industrijske proizvodnje tekstila. Kot bralce v nadaljevanju seznanja dr. Makarovičeva, se je slovenska ljudska noša kmalu po sredini 19. stoletja "vedno bolj očitno, hitreje in na večjem delu slovenskega ozemlja oblikovala po zgledu srednjeevropskega preprostejšega načina oblačenja v mestih in trgih. Zato je postajala proti koncu 19. stoletja, razen v redkih odročnejših krajih, ved-

no bolj podobna, poenotena." Odtlej ne moremo več govoriti o značilnih ženskih in moških pokrajinskih ali izjemoma tudi krajevnih nošah, kajti poteze, ki so razlikovale prebivalce posameznih pokrajin ali celo manjših območij med seboj, so se zabrisale ali so celo izginile.

"Videti pa je, da je v tem okviru poenotenega oblačenja vsak posameznik nenehno oblikoval in izražal svoj stil, svojo oblačilno govorico." Velik pretres pa je prineslo obdobje v šestdesetih letih 19. stoletja, ko so po slovenskih mestih in trgih zaživele čitalnice. Množične taborske manifestacije so utrjevale slovensko narodno zavest in so bile "najvidnejši izraz odpora proti nemškemu, italijanskemu in deloma tudi madžarskemu nacionalističnemu pritisku." Udeleženci zborovanj so oblekli največkrat že opuščeno starejšo nošo in z njo nazven izpričevali narodno zavest.

Tako imenovana narodna noša je ostala v spominu Slovencev vse do danes in jo mnogi z veseljem oblečejo - na primer na vsakoletnih Dnevih narodnih noš v Kamniku. Razmišljanje večine folklornih skupin, ki so množično zaživele po drugi svetovni vojni, se je pri pogledih na oblačilno kulturo začelo spreminjati šele, ko je stekla omenjena raziskava. Prva, ki se je s pomočjo dr. Marije Makarovič podala po poteh raziskave, je bila folklorna skupina Sava iz Kranja, ko je sredi osemdesetih let pripravljala plesni splet dobrepoljske svatbe. Naloga ni bila lahka, kajti dr. Makarovičeva je v raziskavi zapisala da "podatkov o starejši moški in ženski noši v Dobrepoljah pred sredino 19. stoletja nimamo. Redki pisani viri o dobrepoljski noši, ki opisujejo posamezne kose moške in ženske obleke iz druge polovice 19. stoletja, so nepopolni in zelo posplošeni.... Skromna pričevanja o starejši noši pa vseeno potrjujejo predhodno domnevo, da sta bili vsaj še po sredini 19. stoletja moška in ženska obleka podobno krojeni kot na ostalem alpskem oblačilnem območju."

Izid prvega zvezka je z novimi podatki, ki jih z besedilom, fotografijami iz obdobja pred prvo svetovno vojno in med obema vojnoma ter štirinajstimi risbami na osnovi pričevanj o podobi noš iz konca 19. stoletja naredila korak naprej pri pozna-

vanju naše oblačilne kulture preteklosti, folklorna skupina pa z rekonstrukcijo noš z namenom odrskega prikazovanja še na drugačen način pripomore k ohranjanju izročila.

Raziskave so si kar sledile. Na pobudo takratne folklorne skupine KUD Karol Pahor iz Pirana (danes folklorno društvo Val, Piran) je 1987. leta izšel drugi zvezek **Slovenska Istra**. Poudariti želim, da so med prvimi pisnimi podatki, ki zadevajo zgodovino istrske preproste noše, že iz časa okrog leta 1300. Približno 200 let kasneje, leta 1490, so bile na cerkvenih freskah v Hrastovljah upodobljene tudi kmečke noše, leta 1689 pa je Valvasor v svoji Slavi vojvodine Kranjske na zanimiv način opisal žensko nošo v slovenskem delu Istre, moško nošo pa je Valvasor opisal le na splošno. Iz začetka 19. stoletja sta znana Haqetov opis in upodobitev moške in ženske noše, ki pa nista natančneje krajevno določena. V virih iz druge polovice 19. stoletja so noše slovenskih Istranov večinoma omenjene le mimogrede. Izjemo pomeni Vidmarjev opis t.i. šavrinske noše leta 1957. "Oblikovna in vsebinska podoba noše v Slovenski Istri ima veliko skupnih potez z nošo v hrvaškem delu Istre, z nošo nekdanjih naselij na Tržaškem pa je v glavnem enaka. Zaradi krojnih posebnosti nekaterih in po srednjeveških vzorih krojenih ženskih oblačil se starejša istrska noša bistveno razlikuje od noš drugih slovenskih pokrajin," povzema Makarovičeva, risarka Klarerjeva pa s tridesetimi barvnimi podobami podrobneje osvetli ženske in moške noše, ki so se nosile ob različnih priložnostih.

Leta 1988 je na pobudo Celjske folklorne skupine izšel tretji zvezek **Kozjansko**, pri pripravi katerega je z dr. Makarovičevo v vlogi risarke z 29 upodobitvami sodelovala Magdalena Klarer. "Kozjanska moška in ženska noša starejšega obdobja (od zadnje četrtine 18. do sredine 19. stoletja) je v poglobitvenih sestavinah enaka takratni moški in ženski noši na alpskem ozemlju, določeneje na območju tedanje Kozjanske," pojasnjuje dr. Makarovičeva.

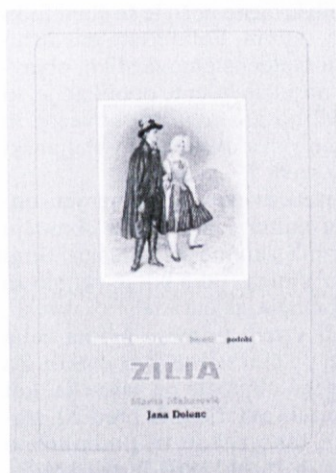
Leta 1989 je na pobudo in s pomočjo KŠD Kostel izšel četrti zvezek **Kostel**, h kateremu je rezultat raziskave dr. Makarovičeve s 15 ris-

bami in številnimi skicami dopolnila akademska kiparka Eva Lenassi - Petrson. Že od samega začetka je bila v projekt vključena "maroltovka" Ljuba Vrtovec, ki je z vso njej dano natančnostjo skupini na osnovi raziskave vzorno sešila noše.

Folklorna skupina Javorje, Šmartno pri Litiji je aktivno sodelovala pri izdaji sedmega zvezka **Litijsko Posavje**, ki je izšel leta 1994. Spričo pomanjkanja starejših virov o kmečki noši in oblačilni kulturi je raziskovalka (skupaj z akademsko slikarko Jano Dolenc, ki je risala slike noš po ustnih pričevanjih, med tem ko so skice krojev delo Lenassijeve) natančneje obravnavala obe kulturni sestavini le za 20. stoletje. Makarovičeva je pojasnila še: "Podoba noše in oblačilne kulture sem v glavnem povzela po ustnih pričevanjih in fotografijah. Kljub prizadevnemu iskanju nisem uspela dobiti posameznih kosov starejše moške ali ženske noše, kaj šele kompletne noše, ki bi lahko najbolj stvarno prikazala nekdanjo obleko. Izjema so le belovezena pokrivala, peče, ki so se ohranile pri zasebnikih."

Dve leti pozneje (1996) pa je bil s pomočjo KD Beltinci izdan deveti zvezek **Prekmurje - Beltinci z okolico**, kjer je risbe in skice poleg Eve Lenassi-Petrson prispevala tudi akademska slikarka Jana Dolenc, Ljuba Vrtovec in domačin Boris Žalig pa sta se potrudila, da so bile, po upodobitvah in ugotovitvah raziskave, čim bolj verno izdelane moške in ženske obleke za potrebe beltinske folklorne skupine. Dr. Makarovičeva je na pobudo predsednice KD Beltinci že leta 1986 začela zbirati pričevanja o noši in drugih sestavinah oblačilne kulture kmečkega in kmečko-delavskega prebivalstva v Beltincih in okoliških vaseh z območja Dolinskega. Ker o noši v Beltincih in okolici nimamo podrobnejših raziskav - z izjemo krajšega prispevka Vilka Novaka o lanu in njegovih izdelkih v Slovenski krajini. Raziskovalka je upoštevala tudi nekaj opisov noše iz leta 1952, ki jih hrani Pokrajinski muzej v Murski Soboti, in Trstenjakovo rokopisno gradivo o noši nekako iz zadnje četrtine 19. stoletja. "Obleka iz domačega platna, ki so jo v prvih treh desetletjih 20. stoletja najbrž nosili le še redni vaščani, se jim je

bržkone prav zato dobro vtisnila v spomin. V času, ko so se poleg mlajših večinoma tudi že starejši ljudje oblačili tako, kot je velevala preprostejša mestna oblačilna moda, so pomenili moški in ženske, ki so se oblačili po starinsko, nekaj nenavadnega. Verjetno je bila prav ta nenavadnost vzrok, da so si pripovedovalci, ki so bili v tistem času v rosinih letih, nenavadno dobro zapomnili obleko teh vaščanov in so zato v času raziskovanja, ko so bili že krepko v letih, natanko opisali njihovo delovno ali praznjo obleko.”

Vse folklorne skupine, ki so aktivno sodelovale z dr. Makarovičevu pri raziskavi, so kasneje sledile rezultatom raziskave in si sešile vzorne noše, namenjene predstavitvam na odru. Drugačno in bistveno močnejšo vlogo je odigrala Krščanska kulturna zveza iz Celovca pri pripravi leta 1991 v slovenščini in nemščini izdanega petega zvezka **Zilja**. Tam je bilo zbranega ogromno gradiva, objavljenega na kar 147 straneh, kjer poleg besedila najdemo še 174 risb, skic in fotografij. Raziskovalka dr. Makarovičeva je poglavje Viri in literatura zaključila z zaporedno številko 335. V sklepni besedi med drugim navaja: “Noša se je kot etnični simbol, kot simbol slovenstva oblikovala vsaj že proti koncu 19. stoletja in dalje, torej v obdobju močnejšega raznarodovanja. Ker se v zadnjih letih vedno bolj pospešeno nadaljuje, se pri nekaterih zavednih slovenskih družinah tudi krepki vrednotenje noše kot etničnega simbola. Nobenega dvoma ni, da je slikovita noša pomembna sestavina ljudske gmotne kulture pri Zilji, ki se je zaradi navedenih vzrokov ohranila vse do danes. V okolju postopnega in zaenkrat nezadržnega raznarodovanja pa izginja še pomembnejša duhovna sestavina, slovensko ziljsko narečje.” V navedenih pogojih ohranjanja slovenskega izročila bo knjiga z vsemi navedenimi viri in pričujočimi izsledki pomemben dokaz obstoja slovenstva v Ziljski dolini.

Kasneje sta se v raziskavo vključili tudi dve Zvezi kulturnih organizacij. Zveza kulturnih organizacij Cerknica je leta 1995 botrovala izdaji osmega zvezka **Notranjska - Bloke, Cerknica z okolico, Loška dolina in Vidovska planota**. Raziskovalki Makarovičevi in risarki Do-

lenčevi je bila v veliko organizacijsko pomoč tajnica Zveze Jožica Mlinar. Podatke o različnih sestavinah oblačilne kulture pretežno kmečkega prebivalstva je prispevalo 106 domačinov in domačink, tri osebe pa niso želele biti imenovane. “O noši obravnavanega ozemlja so za pretekla stoletja znana le redka pričevanja; razen enega samega in skromnega opisa moške in ženske noše iz leta 1838 (Baš) so znane le upodobitve... Zato smo od 17. do konca 19. stoletja lahko predstavili le zelo omejeno podobo moške in ženske obleke. Predvsem na podlagi starih fotografij in spremnih ustnih virov pa smo lahko nadrobneje obravnavali moško in žensko obleko iz prve četrtine 19. stoletja.” Raziskava oblačilne kulture s posebnim ozirom na nošo, ki se je oblikovala v 19. stoletju, je pokazala, da so tamkajšnji prebivalci na splošno nosili podobno krojena oblačila kot na ostalem alpskem oblačilnem območju in da so se konec 19. stoletja že splošneje zgledovali po preprostejši meščanski oblačilni modi. Z nadrobnejšim raziskovanjem načina oblačenja posameznikov pa so se pokazale številne različice tako pri moški kot ženski obleki. Unikatni so zlasti načini zavezovanja belovezenega ženskega pokrivala, peče, ki kažejo poleg alpskih tudi mediteranske vplive.

Zveza kulturnih organizacij Črnomelj je bila pobudnica izdaje šestega zvezka **Bela krajina - Poljanska dolina**, ki je izšla leta 1993, Sklad RS za ljubiteljska kulturne dejavnosti - Območna izpostava Črnomelj pa je sodeloval pri izdaji zadnjega, desetega zvezka **Bela krajina, Krajevne skupnosti Adlešiči, Sinji Vrh in Vinica**. Po besedah Ksenje Khalil, ki vodi Območno izpostavo Črnomelj, imajo v načrtu še izdajo tretjega belokranjskega zvezka, ki bo zajel območje od Črnomlja do Semiča. Skladno z drugačno organizacijo in z njo povezanim načinom financiranja bo predvidoma to v bodoče v celoti prešlo v domeno občin.

V tem prispevku želim nekaj več pozornosti nameniti še šestemu in desetemu zvezku, ki obravnavata območje Bele krajine. Sporočilo izsledkov rezultatov obeh publikacij navaja na to, da je zbranih že dovolj

Marija Makarovič
Jana Dolenc

Slovenska ljudska noša v besedi
in podobi

10

Bela Krajina

Krajinske skupnosti Adlešiči, Sinji Vrh in Vinica

novih podatkov, na osnovi katerih naj se prekine miselnost o tako imenovani (uniformirani) belokranjski (narodni) noši, kakršno je doslej nosila večina folklornih skupin v Beli krajini in drugod. Oba zvezka sta zajetnejša, iz česar lahko razberemo, da je bilo mogoče izbrskati še vrsto podatkov o načinu življenja, gospodarstvu, poklicih, zaposlitvi, premoženjskemu stanju prebivalcev - skratka o vsem, kar je vplivalo tudi na podobo in način oblačenja v Beli krajini. Kljub številnemu zbranemu gradivu, ki je omogočilo na osnovi pričevanj Mariji Makarovič in Jani Dolenc zbrati in predstaviti podobo noš v obeh publikacijah, pa opazamo razliko v starosti zbranega gradiva. Poljanska dolina (ob Kolpi), ki je predstavljena v šestem zvezku, je še danes gospodarsko pasivna in odročena pokrajina. V 15. in 16. stoletju je doživela vrsto turških vpadov na Kočevsko, ki so botrovali vpadanju in ponovnemu naraščanju prebivalstva. Leta 1531 so kranjski deželni stanovi predlagali naselitev t.i. Uskokov tudi v Poljanski dolini. Dr. Makarovičeva ugotavlja, da so spomini na Uskoke, katerih naseljevanje je bilo najverjetneje končano nekje z letom 1538, v izročilu že zamrli, "uskoško izročilo pa se še vedno razkriva v nekaterih pesmih in plesih, do neke mere tudi v noši in nekaterih poimenovanjih posameznih oblačilnih kosov. Staroselci in prišleki so se do neke mere mešali tudi s Kočevarji, saj o medsebojnem sožitju govorijo tudi nekateri oblačilni kosi, ki kažejo podobne oblike pri poljanski in kočevski noši." V uvodu avtorica nadaljuje: "Noša in oblačilna kultura Poljanske doline, ki ju v tem delu obravnavamo, sta le del preteklosti in današnje kulturne podobe Poljan. Obe sestavini pa razkrivata poleg svojskih, samo za Poljane značilnih prvin kot tudi splošne kulturne prvine." Gmotni položaj je narekoval, da so za preživljanje poskrbeli, da so si poleg zaslužka na prevladujočih manjših kmetijah pomagali še z dodatnim zaposlovanjem - krošnjarjenjem po avstro-ogrskem cesarstvu, drvarjenjem v hrvaških gozdovih in delom v Ameriki. Noša je bila še ob koncu 19. stoletja narejena iz doma pridelanih tkanin, ki jo je od konca 19. stoletja dalje pričela izpodrivati obleka, krojena pod vplivom preprostejših mestnih oblačilne mode. Ta pojav zagotovo lahko pripišemo tamkajšnjemu načinu življenja, predvsem pa delu na tujem. Oblačenje v poljansko nošo je sčasoma pomenilo nazadnjaški in staromodni pojav. Danes pa občasno oblečejo poljansko, večinoma na novo po starejših vzorcih krojeno nošo le še člani folklornih skupin. Folkloriste navdušuje tudi Goldensteinova slika, objavljena na naslovnici te publikacije, ki upodablja zastavniko, nevesto in družico v svatovski noši v Poljanski dolini sredi 19. stoletja.

Deseti zvezek je namenjen oblačilni kulturi, ki pripada območju krajevnih skupnosti Adlešiči, Sinji Vrh in Vinica. Tako kot je veljalo za vsa območja, zajeta v teh raziskavah, je tudi v tem primeru očitna želja poseči po čim starejših podatkih. Za navedeno območje pa žal velja, kot je zapisala avtorica, da pred 20. stoletjem tako rekoč ni podatkov o moški in ženski noši iz teh krajev. "Izjemo pomenijo le redke omembe nekaterih oblačil v virih 19. stoletja in nekatera posredna pričevanja." K sreči pa so se za prvo polovico 20. stoletja ohranila poleg pretežno ženskih oblačil tudi številne fotografije. Akademsko slikarka Jana Dolenc je predvsem po ustnih pričevanjih in nekaterih ohranjenih oblačilih upodobila okrog 50 različnih moške in ženske delovne prazne obleke. V tej publikaciji v primerjavi s predhodnimi preseneča kar veliko število krajših kril. Ta podatek potrjuje, da so ženske ohranile nošenje oblačil celo do časov po drugi svetovni vojni, pač pa so se krila, skladno z modnimi zapovedmi, začela krajšati že v obdobju med obema vojnoma. Fotografija na naslovnici na primer pričča, da so ženska krila v Preloki v letu 1924 še segala do gležnjev. To potrjujejo tudi nekatere druge upodobitve in fotografije. Ker je oblačilna kultura iz preteklosti danes le še del zgodovine, želimo svetovati folklornim skupinam, da se pri rekonstrukciji odločajo za obleke, z dolžino do gležnjev, kajti takšna podoba naredi na odru neprimerno boljši vtis.

PUBLIKACIJA OB STOLETNICI ROJSTVA MIRANA JARCA

Pred kratkim je Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto založila in izdala publikacijo *Miran Jarc* (1900 - 1942): ob stoletnici umetnikovega rojstva. Publikacija je del projekta, posvečenega 100-letnici rojstva pesnika, pisatelja, dramatika, kritika in prevajalca Mirana Jarca. Izvedbo projekta sta omogočila Ministrstvo za kulturo RS in Mestna občina Novo mesto. Knjigo je uredila Darja Peperko v sodelovanju z Majo Medic, oblikoval in opremil s fotografijami jo je Bojan Radovič, Luminus, d.o.o., izšla je v 1000 izvodih.

Namen publikacije je vsekakor podati zaokroženo podobo Mirana Jarca, zlasti pa predstaviti njegovo obsežno literarno in drugo zapuščino, ki jo hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, ter strokovno in drugo javnost seznaniti z obsežno, dopolnjeno bibliografijo Mirana Jarca.

V uvodnem delu direktorica knjižnice Andreja Pleničar spregovori o umetniku in mestu, saj se je že leta 1952 takratna Študijska knjižnica poimenovala po znanem umetniku Miranu Jarcu.

Sledi študija literarnega zgodovinarja dr. Franca Zadavca, ki na kratko oriše življenje umetnika, podrobneje pa predstavi njegovo pesniško, dramsko in pripovedno ustvarjanje ter ga umesti v slovenski literarni in kulturni prostor.

Osrednji del publikacije prinaša zelo pomemben katalog rokopisnega in drugega gradiva Mirana Jarca, ki ga hrani knjižnica v Novem mestu, prihaja pa izpod peresa Darje Peperko, vodje Posebne zbirke Boga Komelja v novomeški knjižnici. V katalog je uvrščeno vse inventarizirano gradivo iz literarne in druge zapuščine, in sicer so to rokopisi in tipkopisi Jarčevih objavljenih in neobjavljenih pesmi, pesniških zbirk, proze, dramskih del, delovnih konceptov, pisem in korespondence, dokumenti ter drugo gradivo o Miranu Jarcu. Posamezno gradivo iz kataloga je opremljeno s potrebnimi anotacijami in opombami. Anotacije vsebujejo naslov oziroma vrsto gradiva, obseg, kraj in čas nastanka

ali objave, opombe pa vsebujejo podatke o primarnem oz. prejšnjem nahajališču, načinu in času pridobitve gradiva. Iz spremne besede h katalogu izvemo, da je dragocena zbirka nastala predvsem po zaslugi Boga Komelja (in njegovih sodelavcev), prvega upravnika novomeške knjižnice, ki je načrtno zbiral rokopisno in drugo gradivo slovenskega besednega umetnika, po katerem se knjižnica imenuje. Darovalcev zapuščine Mirana Jarca je kar nekaj, na prvem mestu je bila to umetnikova žena Zinka Jarc, še danes pa za ohranitev Jarčeve zapuščine skrbi gospa Tatjana Jakac, žena dolgoletnega Jarčevega prijatelja, umetnika Božidarja Jakca.

Poseben del publikacije tvori bibliografija Mirana Jarca. Njen prvi del vsebuje sekundarno bibliografijo del Mirana Jarca od 1918 - 1951, ki jo je sestavila Ana Matko. Bibliografija je bila prvič objavljena v monografiji *Miran Jarc: Človek in noč*, izšla je leta 1960 pri Cankarjevi založbi. Drugi del bibliografije, in sicer njeno selektivno dopolnitev od leta 1952 dalje, vključno z bibliografijo o Miranu Jarcu, je pripravil Jože Gorenc. Ta del Jarčeve bibliografije je že računalniško obdelan, vsebuje identifikacijsko številko COBISS ter je zaradi tega tudi lažje najdljiv.

Zadnji del publikacije predstavlja izbor slikovnega gradiva. To so fotografije literarne, slikovne in druge zapuščine Mirana Jarca, hranjene v novomeški knjižnici, ki jih je posnel Bojan Radovič.

Naj zaključim z ugotovitvijo, da pričujoča knjiga prinaša nadvse zanimivo strokovno gradivo, ki bo lahko v veliko pomoč številnim raziskovalcem Jarčevega življenja in ustvarjanja, saj njegovo delo naravnost kliče po novih literarnozgodovinskih in kritičnih vrednotenjih. Po drugi strani je Knjižnica Mirana Jarca s pričujočo publikacijo dostojno počastila stoletnico umetnikovega rojstva ter širšo javnost seznanila z velikim bogastvom svoje posebne zbirke, z zapuščino Mirana Jarca. In

nenazadnje, spomnila se je vseh darovalcev, zbirateljev in posrednikov gradiva, ki so omogočili nastanek te obsežne zbirke, ter se jim s to publikacijo tudi zahvalila.

Res je bilo opravljenega veliko strokovnega, ustvarjalnega in potrpežljivega dela, da smo lahko dobili tako zanimivo in strokovno tehtno publikacijo.

POKRAJINSKI MUZEJ

Kočevje

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (64)

Dodaj v 63. nadaljevanju (Rast XI/2000 št. 3, str. 363) geslo:

ZAFRED JANEZ ekonomist in šolnik, Trdinov nagrajenec

R. 19. jun. 1934 v Novem mestu. Osnovno šolo je obiskoval v Šmihelu pri Novem mestu, nižjo gimnazijo v Novem mestu in srednjo ekonomsko šolo v Ljubljani. L. 1961 je diplomiral na Ekonomski fakulteti v Ljubljani. Še pred diplomo je poučeval na ekonomski in administrativni šoli v Novem mestu (1959–64), bil od 1964 do 1971 zaposlen na Zavodu za izobraževanje in produktivnost dela, nato pa na srednji ekonomski šoli do upokojitve (1985) kot ravnatelj. Za uspešno delo pri razvoju vzgoje in izobraževanja je 1982 prejel Trdinovo nagrado. – Osební podatki. Dolenjski list 7. sept. 1995 št. 36, str. 24 – s sliko. Dolenjski zbornik 1985, str. 366.

***

ZAKRAJŠEK VIKTOR urednik

R. 9. maja 1903 na Ponikvah pri Trebnjem, u. 1. marca 1974 v Tržiču na Gorenjskem. Obiskoval je novomeško gimnazijo in 1923 maturiral. Kot duhovnik je služboval tudi na Krki in v Beogradu ter tam urejal verski list Blagovest. – Blagovest (Beograd) 43/1974 št. 5. List, ki mi je bil pred leti na voljo v ŠK Mirana Jarca, mi je zdaj nedosegljiv.

ZALAR IVAN črkostavec in odgovorni urednik

R. 11. maja 1871 v Žilcah pri Logatcu, u. po b. 1928 v Ljubljani. L. 1913 je bil črkostavec v novomeški tiskarni in je bil krajši čas vpisan kot odgovorni urednik Dolenjskih novic. Po prvi svetovni vojni je delal v raznih tiskarnah v Ljubljani in je bil l. 1928 upokojen. – A. Štrekelj. Organizacija grafičnega delavstva v Sloveniji (1931), str. 33 – skupinska slika. M. Jakopec: Časnikarstvo na Dolenjskem, str. 211.

ZALAR ZVONIMIR pravnik

R. 1932 v Dobropolju, u. jun. 1988 v Ljubljani. Po maturi na klasični gimnaziji v Ljubljani (1950) je študiral pravo in 1956 diplomiral. Kot sodnik je služboval v Kranju, bil samostojni svetovalec v Zboru narodov v Beogradu, nato šef kabineta predsednika skupščine SRS, generalni sekretar predsedstva SRS, nato pa do smrti glavni tajnik Univerze v Ljubljani. Od študentskih let je bil član Akademskega pevskega zbora Toneta Tomšiča in tudi njegov predsednik. – Delo 24. jun. 1988 št. 146, str. 2 – s sliko.

ZALOKAR ALOJZ ginekolog

R. 12. febr. 1887 v Vel. Laščah, u. 30. okt. 1944 v Ljubljani. Klasično gimnazijo je obiskoval v Ljubljani in Trstu in 1907 maturiral. Po študiju medicine na Dunaju je 1913 promoviral in se izpopolnjeval v porodništvu, ginekologiji in kirurgiji. L. 1919 je bil imenovan za profesorja porodništva v Splošni bolnici v Ljubljani, kjer je ostal do smrti. Bil je med soustanovitelji ljubljanske medicinske fakultete, po ustanovitvi Bolnice za ženske bolezni in porodništvo pa je postal njen ravnatelj. Bil je med prvimi Slovenci, ki so uvajali načela in načine dela socialne medicine, ter se je udeleževal tudi kot medicinski pisatelj. – SBL IV, str. 759.

ZALOKAR (SALLOKER) FERDINAND zdravnik in župan

R. 1826 v Podsredi, u. 8. febr. 1897 v Metliki, kjer je bil dolgo let okrožni zdravnik in župan. O njem krožijo še danes razne anekdote. Ob njegovi smrti so Dolenjske novice zapisale: "Rajni sicer ni bil našega mišljenja vendar ... vrl gospod, strog in pravičen župan, ter ima mnogo zaslug za Metliko in sploh za Belokrajno." – Dolenjske novice 15. febr. 1897 št. 4, str. 35. Rast

Alojz Zalokar

Helena Zalokar; foto: Lidija Murn

ZALOKAR HELENA šolnica

R. 4. avg. 1952 na Jesenicah na Gorenjskem. Osnovno šolo je obiskovala v Kranju, srednjo vzgojiteljsko šolo pa v Ljubljani. Kot vzgojiteljica je službovala eno leto v Kranju, nato pa v Metliki do 1976. Ob delu je študirala pedagogiko na Filozofski fakulteti v Ljubljani in končala študij 1979. Še kot študentka je službovala na novomeški gimnaziji. Od 1987 do 1994 je bila pomočnica ravnateljice, od 1995 pa je ravnateljica šole. V času njenega ravnateljevanja je bila izvedena temeljita in zahtevna obnova šolske stavbe, začasna preselitev v Šmihel ter odmevna proslavitev 250-letnice te zaslužne šolske ustanove, ene najstarejših te vrste v Sloveniji, kjer je poučevalo mnogo imenitnih šolnikov in iz katere je izšla vrsta pomembnih izobražencev. – Osební podatki. Dolenjski list 31. avg. 1995, št. 39, str. 8, in 29. avg. 1996 št. 35, str. 24.

ZALOKAR JANEZ leksikograf in nabožni pisatelj

R. 26. jun. 1792 na Vinici pri Šmarjeti, u. 7. sept. 1872 v Ljubljani. Gimnazijo in bogoslovje je študiral v Ljubljani, bil kaplan v Metliki, spiritual v ljubljanskem semenišču ter župnik v Trziču in Škočjanu na Dolenjskem (1835–53). Prevedel je Tomaža Kempčana Hojo za Kristusom in kot pristaš metelčice napisal več nabožnih knjig v tem črkopisu. Uspešno se je udeleževal tudi v gospodarstvu in kmetijstvu in napisal delo Umno kmetovanje, ki je bilo v svojem času zaradi lepega jezika in razumljivosti zelo priljubljeno. Bil je vnet homeopat. – SBL IV, str. 760.

ZAMEJIC ANDREJ nabožni pisatelj

R. 20. nov. 1824 na Vrzdencu pri Horjulu, u. 1. jan. 1907 v Ljubljani. Tu je študiral gimnazijo, licej in bogoslovje ter bil po ordinaciji (1848) duhovnik in učitelj pri baronu Lichtenbergu v Prapročah pri Grosupljem. Tu je začel pisati v Zgodnjo danico. Nato je poučeval pastoralno bogoslovje v Ljubljani in postal 1880 kanonik. Kot prevajalec je sodeloval pri Wolfovi izdaji Sv. pisma in prevedel Nove kuharske bukve, za Vodnikovim drugi kuharski priročnik v slovenščini. – SBL IV, str. 762.

ZAMLJEN JOŽE – DREJČE šolnik, igralec, urednik

R. 18. marca 1910 v Ljubljani, u. 5. apr. 1967 v Novem mestu. L. 1931 je maturiral na ljubljanskem učiteljskem in isto leto nastopil učiteljsko službo v Šentjerneju. L. 1942 je odšel v partizane, bil član okrožnega odbora OF Novo mesto, poverjenik za prosveto v okrožju Novo mesto itd. Po vojni je bil ravnatelj osnovne in vajenske šole v Novem mestu in sodeloval pri ustanavljanju Študijske knjižnice, učiteljskega lista, Dolenjskega lista, novomeškega gledališča. Bil je uspešen režiser in igralec ter ustvaril vrsto dobrih kreacij (Kantor v Kralju na Betajnovi). Njegova igra "Odločitve" je bila 1953 uprizorjena v Ljubljani, Kopru in Kranju. Izdelal je številne načrte za spomenike in obeležja NOB. – Dolenjski list 1967 št. 15, str. 5; št. 14, str. 1. Zamljen – Drejče: Šentjošt, gnezdo belogardizma na Dolenjskem, str. 3 – s sliko.

Jože Zamljen – Drejče

ZAVERNİK JOSIP (JOŽE) delavski organizator in urednik

R. 2. jan. 1869 na Škofljici, u. 28. avg. 1929 v Clarendon Hillu pri Chicagu. Po osnovni šoli in mornariški šoli v Pulju je bil v službi pri železnici, živel na Dunaju in Trstu ter bil urednik glasil železniških uslužbencev. Dvakrat je odšel v ZDA in se posvečal zlasti slovenskim socialističnim organizacijam. Živel je v Clevelandu in Chicagu, urejal in pisal v razne časopise, ustanavljal klube napredne smeri itd. Do prihoda Etbina Kristana je bil vodilni delavski govornik med ameriškimi Slovenci. Pisal je članke in črtice, najpomembnejše njegovo delo pa je Ameriški Slovenci (Chicago 1925). – SBL IV, str. 775. Slovenski izseljenski koledar II, str. 120

ZAVRNIK FRAN veterinar

R. 12. nov. 1888 v Zgornji Voličini v Slov. goricah, u. 17. febr. 1963 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Mariboru in Novem mestu ter tu 1908 maturi-

ral. Veterino je študiral na Dunaju in 1914 promoviral, služboval na Vranskem, Ptuju in v Murski Soboti in 1921 postal univ. profesor v Zagrebu. Po vojni je bil povabljen v Slovenijo, da pripravi temelje za študij veterine, bil profesor Agronomske fakultete v Ljubljani, nato predstojnik Biotehniške fakultete, dekan in prodekan. Napisal je veliko skript, razprav in knjig v slovenščini in hrvaščini in velja za enega utemeljiteljev jugoslovanske veterine. Prejel je red dela z zlatim vencem. – SBL IV, str. 775

Fran Zbašnik

ZBAČNIK ALOJZIJ pisatelj

R. 4. jun. 1890 v Travniku pri Loškem Potoku, padel na ruski fronti konec oktobra 1914 pri Przemislu. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, nato pa na Dunaju študiral le en semester medicine, ker je bil leta 1914 mobiliziran. Pisal je pesmi in prozo ter objavljaj v Domačem prijatelju, ki ga je urejala v Pragi Zofka Kvedrova. Snov je zajemal iz vaškega in mestnega življenja. Po mnenju kritika Fr. Koblerja bi se bil lahko razvil v dobrega pripovednika. – SBL IV, str. 778.

ZBAŠNIK DUŠAN ekonomist

R. 14. okt. 1950 v Novem mestu. L. 1973 je diplomiral na Visoki ekonomsko-komercialni šoli v Mariboru in 1957 doktoriral. Je docent na Ekonomski poslovni fakulteti v Mariboru. Dela: Devizno poslovanje, Bančništvo in plačilni promet s tujino. Predava tudi na podiplomskem študiju v Zagrebu. – Kdo je kdo za Slovence 1991, str. 299; 1993, str. 252.

ZBAŠNIK FRAN pisatelj in urednik

R. 1. okt. 1855 v Dolenji vasi pri Ribnici, u. 2. febr. 1935 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Dolenji vasi in Kočevju, gimnazijo pa v Ljubljani in po maturi študiral pravo na Dunaju in promoviral. Pesmi je objavljaj v Stritarjevem Zvonu, nato pa v Ljubljanskem zvonu, kateremu je bil nekaj let tudi urednik. Pisal je tudi gledališke kritike in med drugim ocenjeval Cankarjeve drame ter Kettejeve pesmi. Njegova leposlovna dela: Na krivih potih, Iz viharja v zavetje, Nehvaležni sin, politični roman Žrtve. – SBL IV, str. 778.

ZBAŠNIK FRANCE pesnik

R. 19. nov. 1897 v Dolenji vasi (nečak Frana), padel 15. jun. 1918 na fronti (Monte di Val Bella). Osnovno šolo je obiskoval v rojstnem kraju in Ljubljani ter tu maturiral. Urejal in pisal je dijaški list Mi gremo naprej in bil zaradi tega v 6. razredu izključen, nato ponovno sprejet. Maturiral je predčasno, ker je moral k vojakom in nato na fronto. Že v 3. gimnaziji je pesnikoval in se učil pri domači in tuji moderni. Po njegovi smrti so bile objavljene njegove pesmi v Zvončku, Družini in Odmevih. – SBL IV, str. 779

ZDEŠAR HENRIK šolnik, pedagoški pisatelj, Žagarjev nagradenec

R. 15. jan. 1906 v Ljubljani, u. 11. jul. 1983 prav tam. Po dovršeni meščanski šoli je obiskoval učiteljsko in 1925 maturiral. Učiteljeval je med drugim v Loškem Potoku, na Kalu pri Šentjanžu in v Šentjerneju na Dolenjskem, bil med vojno v nemškem ujetništvu, potem v italijanski internaciji na Rabu in po kapitulaciji Italije postal komandant bataljona Rabske brigade. Od 1943 je bil šolski nadzornik za Slovensko primorje in po osvoboditvi načelnik v ministrstvu za prosveto. L. 1961 je bil upokojen kot svetovalec sekretariata za šolstvo. Leta 1959 je bil imenovan za pedagoškega svetnika. Prejel je več visokih odlikovanj in 1967 Žagarjevo nagrado. – SBL IV, str. 780.

ZDOLŠEK RUDOLF sadjar in šolnik

R. 8. apr. 1881 v Lembergu pri Strnacu na Štajerskem, u. 8. marca 1916 v ruskem ujetništvu v Čistopolju. Nižjo gimnazijo je obiskoval v Celju, kmetijsko šolo v Grottenhofu in višjo kmetijsko šolo v Klosterneuburgu. Od 1908 do junija 1914, ko je bil poslan na rusko fronto, je bil strokovni učitelj za sadjarstvo na Kmetijski šoli na Grmu. Bil je dober strokovnjak in med ljudstvom priljubljen predavatelj in je strokovne članke objavljaj v Sadjarju. Z dr. Jankom Šlebingerjem je tik pred prvo vojno končal priprave za določitev

France Zbašnik

slovenskih pormoloških imen za jablane in hruške. – SBL IV, str. 781.

ZDOVC EDVIN diplomat, konzul

R. 1. marca 1931 v Črnomlju, ubit pred 7. 2. 1976 v Frankfurtu, pok. na Žalah v Ljubljani. Leta 1961 je diplomiral na germanističnem oddelku Filozofske fakultete v Ljubljani. Bil je sodelavec Hidrometeorološkega zavoda v Ljubljani in Beogradu, profesor nemščine v Ajdovščini in svetnik v protokolu republiškega izvršnega sveta v Ljubljani. Od 1971 je bil v diplomatski službi, in sicer kot konzul SFRJ v Frankfurtu. Padel je pod streli teroristov. – Delo 9. febr. 1976 št. 32, str. 1 – s sliko.

ZDRAVIČ FRANJO kirurg

R. 20. sept. 1919 v Dolgi vasi pri Kočevju, u. 21. dec. 1999 v Trenti, pok. v Dolgi vasi. Po maturi na kočevski gimnaziji je študiral medicino na Dunaju, v Beogradu, Ljubljani in Bologni ter 1945 promoviral. Služboval je v Alžiru in bil izredni profesor v bolnišnici Mustapha, delal ponovno na kirurški kliniki v Ljubljani in postal njen predstojnik. Vmes se je strokovno izpopolnjeval v tujini in se udeležil mnogih mednarodnih srečanj in kongresov kirurgov ter predaval o zdravljenju opeklin v tujini (Cincinnati, Peking, Šanghaj itd.). Bil je član mnogih strokovnih združenj in sodeloval z znanstvenimi prispevki v domačih in tujih strokovnih glasilih. – SBL IV, str. 782. Delo 28. dec. 1999 št. 301, str. 2

ZEGA FRAN p. GAUDEAMUS, glasbenik in astronom

R. 6. okt. 1867 v Kandiji v znani Legatovi družini, u. 16. apr. 1933 v Oštrcu na Hrvaškem. V Novem mestu je napravil 4 razrede gimnazije, stopil v frančiškanski red in bil 1890 ordiniran. Ukvarjal se je tudi z astronomijo in glasbo. – Njegov starejši brat Janez (Janko), r. 1865, u. 17. febr. 1933 kot župnik v Podsobotinu v goriški škofiji, je prav tako naredil 4 razrede gimnazije v Novem mestu in po dovršenem bogoslovju služboval v Ricmanjih. Kot piše v nekrologu, je "bil znan iz časov verskih homatij, ko so Ricmanje začasno prestopile iz katoliške cerkve v grško-katoliško cerkev in je on to lepo uredil". – Koledar Mohorjeve družbe 1936 str. 195 – s sliko obeh bratov.

ZELEN DANILO tigrovec

R. 9. jul. 1907 v Senožečah, padel 13. maja 1941 na Mali gori pri Ribnici, pok. v Hrovači. Po maturi na ljubljanski realki se je vpisal na elektrotehniški oddelek Tehniške fakultete v Ljubljani, vendar ni študiral, ampak se je posvetil boju za osvoboditev Primorske in Istre izpod fašistične Italije. Od 1928 je ilegalno prihajal s sodelavci na Primorsko, organiziral oborožene akcije proti fašizmu in bil od 1929 član vodstva gibanja TIGR. Aprila 1941 je s sodelavci v okolici Ribnice pripravil štiri bunkerje, namenjene bodoči gverili, se umaknil v ilegalo na Ravno goro in bil v spopadu s karabinjerji smrtno ranjen. – SBL IV, str. 787

ZEMLJAK JOŽE politik in diplomat, spomeničar

R. 15. nov. 1908 v Ljubljani, u. 28. jan. 1987 v zimski nezgodi. Po maturi na klasični gimnaziji v Šentvidu (1929) je študiral slavistiko in po diplomu poučeval na Trgovski akademiji v Ljubljani ter z Edvardom Kocbekom 1938 ustanovil revijo Dejanje, sodeloval v uredništvu in pisal politične članke. L. 1941 je kot predstavnik krščanskih socialistov stopil v OF in bil član okrožnega odbora OF za Ljubljano. L. 1943 so ga Italijani internirali in po razpadu Italije je odšel v partizane in bil na Kočevskem zboru izvoljen v SNOS, Vrhovni plenum OF in Avnoj. L. 1944 je odšel v Beograd in bil 20 let v diplomatski službi v Parizu, Varšavi, na Dunaju, nato sodnik Zveznega ustanovnega sodišča. – SBL IV, str. 792.

ZEMLJAN JERICA šolnica

R. 12. marca 1877 pri Sv. Jakobu ob Savi, u. 14. avg. 1942 v Ljubljani. Po končani osnovni šoli in učiteljsišču je poučevala v Semiču, Tomišlju, na Igu in Viču. Potem se je na Dunaju usposobila za učiteljico gospodinjstva in

Anton Zevnik

kuharstva in vodila gospodinjsko šolo na Mladiki v Ljubljani, se udeležila več mednarodnih kongresov za gospodinjstvo ter vzgojila vrsto dobrih gospodinj in gospodinjskih učiteljic. – SBL IV, str. 793.

ZEVNIK ANTON notar in publicist

R. 6. jan. 1877 na Čatežu ob Savi, u. 25. avg. 1944 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu in Ljubljani in po maturi (1898) končal pravo na Dunaju. Kot notar je med drugim služboval v Višnji Gori (1926 – 32). Kot dijak je bil član ljubljanske literarne zadrage in objavljал leposlovne spise v Vrteu, Domovini in Slovenskem narodu. Opisoval je Jurčičevo pokrajino in raziskoval realno ozadje v njegovih delih v ljubljanskem dnevniku Jutro ter njegovi prilogi Življenje in svet. – SBL IV, str. 800.

ZHESNIK ANTONIUS gl. ČESNIK ANTON!

ZHUBER (ČUBER, TSCHUBER) IVAN (JOHANN) pl. OSTROG zdravnik R. 8. dec. 1790 v Gabrju pri Novem mestu, u. 26. febr. 1865 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu in Ljubljani in študiral medicino na Centralni šoli v Ljubljani in na Dunaju ter 1816 promoviral. Bil je profesor medicine na mediko-kirurškem zavodu v Ljubljani, nato primarij v deželni bolnici in ljubljanski blaznici. L. 1864 je postal ljubljanski častni meščan in dobil plemstvo z nazivom plemeniti Ostrog. Bil je ugleden pedagog in cenjen zdravnik in je zaslovel zlasti, ko je uspešno zdravil saškega kralja, ki je bil zbolel na botaniški ekskurziji na Polhovem Gradcu. Bil je vztrajen nasprotnik homeopatov na Kranjskem. – SBL IV, str. 804. Verjetno sta njegova vnuka Emil Zhuber (r. 21. maja 1851 v Šmartnem pri Litiji, ki je bil 1869/70 v 8. razredu novomeške gimnazije) in Amon Zhuber (5. oz. 2. dec. 1855 v Ljubljani, ki je bil v 8. razredu novomeške gimnazije eno leto za bratom. – SBL IV, str. 804. Dodič M. 225 let, str. 423. Izvestja novomeške gimnazije.

Anica Zidar; foto: M. Markelj

ZHUBER (ČUBER) PAVEL pl. Ostrog

R. 1. 1868 (vnuk Ivana). Bil je načelnik Auerspergovega logarskega urada v Soteski. Lotil se je preurejanja Kopališkega doma v Dol. Toplicah in je napisal propagandno knjižico "Zdravišče (ne Zdravilišče, kot piše v SBL IV, str. 804) Toplice na Kranjskem, Kranjski Gaštein. Gorge in grezne kopeli". Kot je ugotovil zgodovinar prof. L. Tončič, je to zadnji knjižni tisk novomeškega tiskarja Janeza Krajca; hkrati je izšel tudi nemški prevod. – SBL IV, str. 804. Tončič L. Tiskarstvo na Dolenjskem, str. 63.

ZIDAR ANICA roj. DEBELJAK pisateljica

R. 29. avg. 1936 v Martinji vasi pri Mokronogu. Po maturi na novomeški gimnaziji je napravila diferencialni izpit za učiteljico razrednega pouka in učiteljevala v Mokronogu. Obenem se je ukvarjala s pisateljevanjem in objavljala lirično prozo v Otroku in družini, Dolenjskem listu, Naši ženi, zborniku Samorastniške besede in izdala več povesti pri Založbi Kmečki glas: Umirajoča kmetija, Strasti v grapi, Pomladne vode, Senca na mavrici. V njih prikazuje kmečko življenje na Dolenjskem. – SBL IV, str. 806.

ZIDAR ANTONIJA (ZIDARJEVA TONA) Levstikova oboževanka

R. 1. 1830 v Moravčah pri Gabrovki, u. 1904 v Radečah. Bila je kmečka hči, ena najbogatejših nevest v svoji okolici. Mladi Fran Levstik jo je prvič videl na poti iz Litije na grad Turn, kjer je bil domači učitelj pri grofu Paceju. Na vso moč se je zaljubil vanjo in ji posvetil celo vrsto pesmi, ki sodijo poleg Prešernovih in Jenkovih med naše najljubše ljubezenske izpovedi vse do Gregorčičevih. Njuno razmerje se je 1857 razdrlo, dve leti kasneje se je Tona poročila z Gorenškom v Radečah in 1904 umrla v ubožnici. – Levstik Fr.: Zbrano delo I, str. 414.

ZIDAR PAVLE glej SLAMNIK ZDRAVKO!

ZIHERL BORIS literarni kritik, sociolog, član SAZU, spomeničar

R. 25. sept. 1910 v Trstu, u. 11. febr. 1976 v Ljubljani. Po maturi na ljubljanski

Ivan Zika

gimnaziji (1932) se je vpisal na pravo. L. 1943 je odšel v partizane, delal v Agitpropu CK KPS, vodil partijsko šolo v Kočevskem Rogu, bil namestnik direktorja Znanstvenega inštituta pri SNOS, po vojni pa direktor Inštituta za družbene vede v Beogradu in član SAZU. Prejel je spomenico 1941 in druga visoka odlikovanja. Udejstvoval se je tudi kot kritik in marksistični filozof. – SBL IV, str. 811.

ZIHERL VANDA operna pevka

R. 25. sept. 1915 v Scheiflingu v Avstriji (sestra Borisa). Osnovno in meščansko šolo je obiskovala v Ljubljani, se učila klavir na nižji šoli Glasbene matice in študirala solo petje, se učila gledališke igre pri Hinku Nučiču ter petja na AG v Zagrebu. L. 1944 je odšla v partizane in bila članica SNG na osvobojenem ozemlju. Kot članica zbora JA Srečko Kosovel je nastopala v Sloveniji, Italiji, ČSR, Franciji in drugod. Od 1945 do upokojitve 1965 je bila solistka ljubljanske Opere in nastopila v okoli 40 operah. Prejela je visoka državna odlikovanja. – SBL IV, str. 813.

ZIKA IVAN zgodovinar, šahist in publicist

R. 17. sept. 1907 v Kamniku, u. 17. dec. 1976 prav tam. L. 1928 je maturiral na novomeški gimnaziji in 1933 diplomiral na romanistiki v Ljubljani. Izpopolnjeval se je na pariški Sorboni in služboval kot profesor v Peči, Murski Soboti, Subotici in do upokojitve 1973 v Kamniku. Številne članke o kamniški zgodovini in o turizmu je objavljial v raznih časopisih in revijah ter v Kamniškem zborniku obravnaval zgodovino kamniške tiskarne in keramike in zaslužne kamniške občane. Poleg tega se je ukvarjal s šahom, raziskoval zgodovino šaha na Slovenskem, na Hrvaškem in v Vojvodini ter vzgajal šahovski naraščaj. – SBL IV, str. 813.

ZINDLER JOHANN šolnik

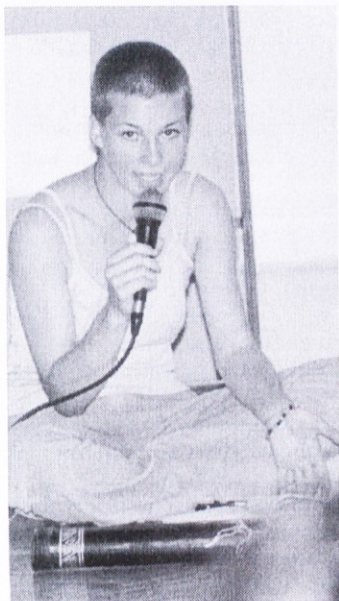
R. ok. 1835, u. 10. avg. 1913 v 78. letu starosti, verjetno v Gradcu. Ko je bila 1870 frančiškanska gimnazija v Novem mestu podržavljena, je bila večina učiteljskega zbora zamenjana in za ravnatelja je prišel Nemec dr. Johann Zindler, profesor matematike v Senju. Uvedel je pritisk na dijake, ki so dotlej pod frančiškani uživali dokajšnjo svobodo. Govorilo se je, da je bil poslan v Novo mesto zato, da pripravi preselitev gimnazije v Kočevje. 1874 je odšel za ravnatelja v Gorico, nato pa za nadzornika v Gradec. – Picigas L.: Spomini na moje doživljanje II., list 39, 5 c. Clarici K.: Knjiga moje mladosti, str. 112, 135, 248.

Koblarji z cerkvijo sv. Štefana pred jesenjo 1932. Cerkev je 1947. leta še stala z opremo vred. Porušili so jo v petdesetih letih.

Junij – avgust

Katja Plut na predstavitvi svoje pesniške zbirke v novomeški gimnaziji

Na festivalu Še en kult je na brežiški ulici nastopila tudi gledališka skupina Ana Monro

NOVO MESTO, 1. junija - V počastitev petdesetletnice Dolenjskega muzeja so pripravili slavnostno akademijo, ki se je je udeležil tudi minister za kulturo Jožef Školč. Podelili so zahvalne listine, odprli dokumentarno razstavo 50 let Dolenjskega muzeja, za glasbeno popestritev pa je poskrbel New swing quartet. Župan Tone Starc je direktorju muzeja Zdenku Pielju izročil najvišje občinsko priznanje, Plaketo Mestne občine Novo mesto, s katero je bil Dolenjski muzej odlikovan za jubilej. Naslednji dan je na Muzejskih vrtovih igrala skupina Dan D.

ARTIČE, 2. junija - Na srečanju otroških folklornih skupin Slovenije se je pod naslovom Igrajmo se, igraymo se, zaplešimo! v Prosvetnem domu predstavilo enajst skupin, med drugim tudi KUD Otona Župančiča iz Artič in iz OŠ Metlika.

KOČEVJE, 2. junija - Pod naslovom S pesmijo na počitnice je potekalo 2. srečanje otroških in mladinskih pevskih zborov Kočevske.

NOVO MESTO, 2. junija - Maja Božič, Danijela Jerkovič, Miha Blažič in Jure Pogačnik so na gimnaziji glasbeno popestrili predstavitev pesniške zbirke Dober tek! Katje Plut. – Gostje kulturnega večera Predgovor k pasji vročini: Katja Vukčević, Saša Ueman, Mitja Ličen in Branko Jordan, člani novomeške gledališke skupine Tri mini in Baltazar, so ob sprotni projekciji video filma Klemna Dvornika predstavili odlomke iz svoje gledališke predstave V vročini psi po malem grizljajo.

ŽUŽEMBERK, 2. junija - Na slovesnosti pred rojstno hišo znanega filologa in prevajalca dr. Frana Bradača je njegova hčerka prof. Zorka Bradač učencem OŠ Žužemberk ter podružničnih šol Dvor, Ajdovec in Šmihel podelila bralne nalepke.

MALA LOKA, 3. do 9. junija - Na gradu je že drugič zapored potekal mednarodni festival Prepovedani sadeži civilne družbe s preko petdesetimi različnimi ustvarjalci.

NOVO MESTO, 3. junija - Na salonskem večeru domače pesnice Marjance Kočevar so se srečali pesniki, glasbeniki, likovniki in kulturni delavci iz Ljubljane, Kočevja, Novega mesta, Blok in Krškega. Likovna dela je razstavil akademski slikar Božidar Strman iz Nove vasi, za glasbene vložke pa je poskrbel pianist Erik Šuler iz Kočevja.

PODSREDA, 3. junija - Na gradu je bilo mogoče prisluhniti koncertu Carmina burana v izvedbi Der kleine Kresis Freising ter si ogledati razstavo Srednjeveški instrumenti.

SEVNICA, 3. junija - Domače gasilsko društvo ter izpostava SLKD sta organizirala 21. srečanje gasilskih pihalnih orkestrrov Slovenije.

BREŽICE, 4. junija - Uspešno se je zaključil dvotedenski festival 2. brežiški kulturni dnevi, imenovan Še en kult.

ČRNOMELJ, 5. - 8. junija - Glasbena šola Črnomelj je v počastitev 35-letnice delovanja povabila na koncert učencev in učiteljev matične šole v Črnomelju, Metliko in Semič.

VELIKE LAŠČE, 6. junija - Osem pevskih zborov je nastopilo na 5. občinski reviji pevskih zborov, ki jo je organiziral KUD Marija Kogoja.

BREŽICE, 7. junija - V kavarni Amarcord so odprli razstavo likovnih del 17 ustvarjalcev, udeležencev 3. ektempora likovnega društva Oko konec maja. Prvo nagrado je prejela Cvetka Miloš, drugo pa Rafael Andlovic. – Glasbena šola Brežice je pripravila zaključni koncert.

DRAGATUŠ, 7. junija - Med prireditvami ob letošnjem pohodu po Župančičevi poti je bil tudi pogovor z velikim poznavalcem Župančiča, dr. Jožo Mahničem v gostišču Župančičev hram. Z gostom se je pogovarjal draga-tuški rojak in urednik založbe Mladika prof. Janez Mušič.

ŠENTJERNEJ, 7. junija - Na literarni urici na tukajšnji osnovni šoli so

Igralka Saša Pavček med nastopom v Kostanjevici

brali svoje pesmi člani Literarnega kluba Dragotina Ketteja iz Novega mesta. Na klavir je zaigrala učenka Jerca Majzelj, zaplesale so plesalke izraznega plesa iz skupine Venera.

KOSTANJEVICA, 8. junija - Pianistka Estera Cetin in igralka Saša Pavček s Tomšičevo monokomedijo Bužec on, bušca jaz sta v kulturnem domu popestrili otvoritev novega izposojevališča Valvasorjeve knjižnice Krško. Spregovorili so: ravnateljica krške knjižnice Ida Merhar, krški župan Franci Bogovič, ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice mag. Lenart Šetinc in svetovalka vlade mag. Jelka Gazvoda.

NOVO MESTO, 8. junija - V Knjižnici Mirana Jarca se je predstavilo Filatelistično društvo Novo mesto. - V klubu LokalPatriot je nastopila skupina Vatavuhu.

KOČEVSKA REKA, 9. junija - V razstavišču v Fulminovi hiši so odprli razstavo del akademskega slikarja Jožeta Marinča, ki je doma iz teh krajev, zdaj pa živi in ustvarja v Kostanjevici.

NOVO MESTO, 9. junija - V sodelovanju z Glasbeno šolo Marjana Kozine je knjigarna Goga pripravila godalni večer učencev šole.

VELIKE LAŠČE, 9. - 11. junija - V okviru občinskega praznika je listino častne občanke prejela učiteljica, kulturna delavka in literarna ustvarjalca Marija Perhaj.

ČRNOMELJ, 10. junija - Zavod za izobraževanje in kulturo - Knjižnica Črnomelj je povabila na zaključno prireditev bralnega kluba Knjižni moljček z naslovom Tiho, tukaj beremo!.

DRAGATUŠ, 10. junija - Pred Župančičevim hramom se je pričel tretji pohod po Župančičevi poti od Dragatuša do Vinice. V kulturnem programu sta nastopili domača folklorna skupina in recitatorica Tina Kocjan.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 10. junija - KD Primoža Trubarja je v kulturnem domu priredilo koncert angleškega glasbenika Paula F. Cowlana in avstrijskega kitarista Thomasa Kleemeierja.

NOVO MESTO, 10. junija - Okrog štiristo nastopajočih iz štirindvajsetih društev iz novomeške, šentjernejske, škocjanske in žužemberške občine, ki delujejo v okviru Zveze kulturnih društev Novo mesto, se je predstavilo na gradu na prireditvi To smo mi. Revozova likovna sekcija je pripravila priložnostno razstavo slik.

OTOČEC, 10. junija - Pevski zbor Grajski fantje z umetniškim vodjem in zborovodjem Matejem Burgerjem je počastil desetletnico delovanja s slavnostnim koncertom na gradu Otočec.

TREBNJE, 10. - 11. junija - Glasbena šola je v Centru za izobraževanje in kulturo pripravila dva koncerta. Na prvem sta nastopila klarinetist Boštjan Dimnik ob klavirski spremljavi Vlaste Doležal Rus in instrumentalni akademski trio Amor, na drugem pa solopevci glasbene šole in mladinski pevski zbor trebanjske osnovne šole.

VINICA, 10. junija - Gost 10. srečanja recitatorjev osnovnih in malih šol Bele krajine z naslovom Umetniška beseda je bil v gasilskem domu igralec Aleš Valič. - V Župančičevi rojstni hiši je potekal literarni večer mladih belokranjskih ustvarjalcev. Gostja je bila pesnica Marjanca Kočevar.

VIŠNJA GORA, 10. junija - Na Čandkovi domačiji sta režiser in pesnik Talal Hadi ter slikarka in oblikovalka Jožica Škof pripravila avtorski večer in na njem predstavila filmski portret Škofove ter Hadijevo pesniško zbirko Tebi, moj otrok, opremljeno z izvirnimi ilustracijami Škofove.

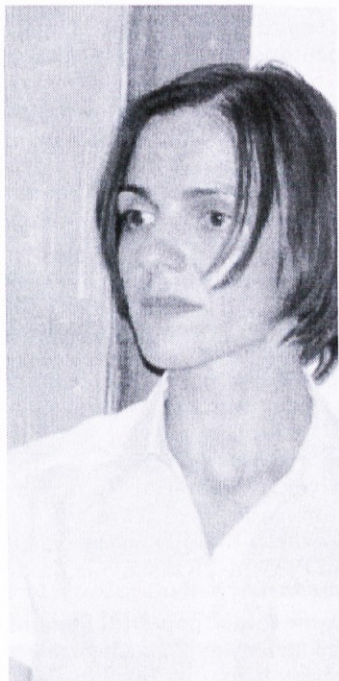
RAŠICA, 11. junija - Na Trubarjevi domačiji je ob 450-letnici prve slovenske knjige potekala pisarska, knjigoveška in tiskarska delavnica, na osrednji republiški slovesnosti pa sta med drugim spregovorila predsednik vlade dr. Andrej Bajuk in predsednik Društva pisateljev Slovenije Evald Flisar. V kulturnem programu so nastopili Pihalni orkester Slovenske policije, Polde Bibič, Jerca Mrzel ter domača mešani in otroški pevski zbor iz Velikih Lašč.

BREŽICE, 12. junija - V glasbeni šoli se je s samostojnim koncertom predstavil mladi violinist in skladatelj Jure Godler.

LJUBLJANA, 12. junija - Gostji zanimivega literarnega večera pod naslovom Paralelna glasova sta bili v prostorih Društva slovenskih pisateljev pisateljica Barica Smole iz Trebnjega in Marija Mercina iz Nove Gorice.

NOVO MESTO, 13. junija - V Galeriji Krka so odprli razstavo slik

Akadska slikarka Apolonija Simon na otvoritvi svoje razstave v Kostanjevici

Slavna povorka 31. tabora slovenskih pevskih zborov v Šentvidu

akademskega slikarja Jureta Cihlarja iz Lucije. Avtorja je predstavila umetnostna zgodovinarica Tatjana Pregl Kobe, v kulturnem programu pa so nastopili Zoran Škrinjar, Nikola Matošič in Igor Lumpert.

BREŽICE, 14. junija - Domača glasbena šola je povabila na zaključni koncert.

NOVO MESTO, 15. junija - V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjižno novost, literarni prvenec Srečanje z Mihaelom bibliotekarke Ivane Kužnik. S pisateljico se je pogovarjala Jadranka Matiš Zupančič.

KOSTANJEVICA, 16. junija - V Lamutovem likovnem salonu so odprli razstavo najnovejših del akademske slikarke Apolonije Simon. Otvoritev, na kateri je avtorico predstavila kustosinja Barbara Rupel, je popestril kitarški duo Uroša Usenika in Petra Lagudina.

LANGENBOOM, 16. junija - V tem nizozemskem mestu je razstavo svojih najnovejših del na temo Vonj domačega kozolca pripravila šentjernejska slikarka Jožica Medle.

MOKRICE, 16. junija - Galerija Latobia je na gradu pripravila kiparsko razstavo del akademskega kiparja Jirija Bezlaja, na kateri je svoje pesmi iz zbirke Ostrina miline prebirala pesnica Barbara Korun.

NOVO MESTO, 16. junija - Ker se literarnega večera prof. dr. Boris A. Novak ni udeležil, so moški obiskovalci pod vodstvom moderatorke večera Brigitte Judež prebirali pesmi iz njegove zadnje zbirke Alba. - V kapiteljski cerkvi je mešani pevski zbor KD Ignacija Hladnika pripravil samostojni koncert, kot gostje pa so nastopili pevci kapiteljskega komornega zbora Musica sacra.

PODSREDA, 16. junija - V okviru Glasbenega poletja je bil na gradu Podsreda koncert zbora Ave z dirigentom Andražem Hauptmanom.

BRESTANICA, 17. junija - Plesne skupine Male frnikole, Velike frnikole in Spominčice so nastopile na prireditvi Poiščimo sonce! v Domu svobode.

ŠENTVID PRI STIČNI, 17. do 18. junija - Na tradicionalni množični zborovski prireditvi, na 31. taboru slovenskih pevskih zborov, je nastopilo več kot 240 pevskih zborov iz vse Slovenije. Tabor je letos potekal pod geslom Hodil po zemlji sem naši. Okrog šest tisoč pevcev je zapelo venec pesmi o Dolenjski in Beli krajini po scenariju Staneta Pečka in pod dirigentskim vodstvom prof. Danila Švare ter ob spremljavi pihalnega orkestra iz Slovenj Gradca. Slavna govornik je bil dolenjski rojak, pesnik Tone Pavček, pesmi pa je prebiral dramski igralec Janez Eržen.

TREBNJE, 17. - 24. junija - V Galeriji likovnih samorastnikov je potekal 33. mednarodni tabor likovnih samorastnikov, ki se ga je udeležilo sedemnajst likovnikov iz Slovenije, Hrvaške, Makedonije, Bosne in Hercegovine, Jugoslavije in Italije. V galeriji so ob tej priložnosti odprli razstavo del mariiborske slikarke Irene Polanec. Na otvoritvi je spregovoril dr. Mirko Juteršek. Ob taboru je letos znova potekal t.i. mali tabor, na katerem je ustvarjalo okrog trideset učencev trebanjskih osnovnih šol.

VINICA, 17. junija - V organizaciji Zavoda za izobraževanje in kulturo je potekala poletna gledališka šola pod vodstvom Aleksandre Schuller.

PREČNA, 18. junija - Pevski zbor Cantemus pod vodstvom Aleša Makov-

ca s solisti in priložnostnim orkestrom je pripravil v župnijski cerkvi koncert sakralne glasbe predvsem slovenskih skladateljev. Odsrednji del je bila izvedba Sattnerjeve maše Missa seraphica.

NOVO MESTO, 19. junija - V Kulturnem centru Janeza Trdine je imela koncert domača violinistka Maja Bevc. Korepeticorka je bila Vlasta Doležal Rus, na kitaro pa je igral Dušan Pavlenič.

KRŠKO, 20. junija - Godalni kvartet domače glasbene šole je popestril otvoritev razstave devetnajstih posavskih likovnikov v spomin na kiparja Vladimira Štovička.

MALA LOKA, 20. junija - V grajski kapeli so odprli razstavo likovnih del samostojne kulturne ustvarjalke Marine Bahovec iz Ljubljane. V kulturnem programu so sodelovali učenci trebanjske glasbene šole.

NOVO MESTO, 20. junija - Knjižno novost Zmaj v viharju Florijana Bevca so predstavili v knjigarni Goga.

MIRNA PEČ, 21. junija - Rojak, pesnik Tone Pavček je na občinskem prazniku postal prvi častni občan Občine Mirna Peč.

LJUBLJANA, 22. junija - V kulturno-informacijskem centru pri Mestnem muzeju Ljubljana so odprli razstavo En hribček bom kupil - naravna in kulturna dediščina Bizeljskega.

NOVO MESTO, 22. junija - V LokalPatriotu je nastopil jazzovski glasbenik saksofonist Igor Lumpert ob kitarski spremljavi Igorja Bezgeta, bobnarja Gašperja Bertonclja in basista Marca Ambramsa.

RIBNICA, 22. junija - Župan Jože Tanko je v prostorih Ljubljanske banke odprl razstavo Ribnica in njeno šolstvo v času Prešerna. Razstavo je predstavila kustosinja Polona Rigler Grm.

TREBNJE, 22. junija - Učenci domače glasbene šole so popestrili literarni večer v Centru za izobraževanje in kulturo, na katerem so člani Literarnega kluba Dragotina Ketteja iz Novega mesta predstavili zbornik Enaindvajset.

CERKLJE OB KRKI, 23. junija - V galeriji vojašnice so odprli razstavo izdelkov umetniškega kovaštva Jerneja Zorka iz Župeče vasi.

GLOBODOL, 23. junija - Komorni duo, Mateja Bajt (kljunasta flavta) in Milko Bizjak (čembalo), je v Domu glasbene dediščine pričel letošnji cikel Koncerti ob svečah.

KOČEVJE, 23. junija - Na proslavi ob dnevu državnosti so odprli Poletne večere 2000, ki so potekali julija in avgusta.

KOSTANJEVICA, 23. junija - Ob 90-letnici rojstva Zorana Didka in stoletnici rojstva Toneta Kralja so v Galeriji Božidarja Jakca pripravili spominsko slovesnost in predstavitev prenovljenih stalnih razstav. Slavnostni govornik je bil prof. Bogoslav Kalaš, dekan Akademije za likovno umetnost v Ljubljani, v otvoritvenem programu pa so nastopili člani zbora in orkestra SNG Opera in balet Ljubljana pod taktirko dr. Boruta Smrekarja.

METLIKA, 23. do 24. junija - Ob 150-letnici ustanovitve Mestne godbe Metlika so v Ganglovem razstavišču pripravili razstavo o delu in življenju godbenikov v teh letih, godbeniki so povabili na slavnostni koncert, na katerem je bil slavnostni govornik državni sekretar na ministrstvu za kulturo Ivan Pal. V soboto je potekalo 23. srečanje pihalnih godb Dolenjske in Bele krajine s povorko 15 godb in orkestro, na osrednji slovesnosti pa je bil slavnostni govornik predsednik državnega zbora dr. Janez Podobnik.

NOVO MESTO, 23. junija - Knjigarna Goga je na svojem dvorišču pripravila že 3. koncertni večer Komorne igre, na katerem so nastopili učenci Glasbene šole Marjana Kozine.

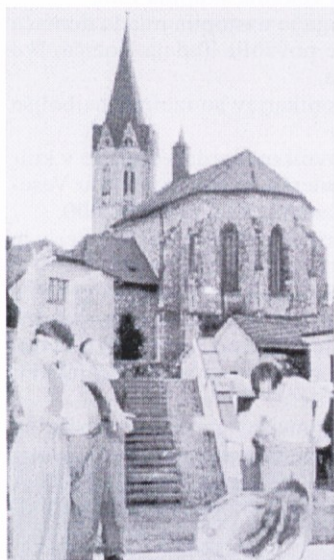
UDINE, 23. - 26. junija - Pet učencev Glasbene šole Krško se je odlično odrezalo na mednarodnem tekmovanju mladih glasbenikov.

ČRNOMELJ, 24. junija - Sodevski tamburaši, pevke iz Adlešičev in Poljanske doline, Jazo, pevke z Otovca, Vinice in Drašičev, harmonikaši in drugi so pričeli letošnje Poletje v Črnomlju v grajskem atriju.

DOLENJA VAS PRI ČATEŽU, 24. junija - KUD Popotovanje Frana Levstika je na turistični kmetiji Obolnar pripravilo kresno kulturno prireditev, na kateri so nastopili: pevska zbor Raglje in Kres ter folklorna skupina s plesno koreografijo Čateških črtic.

RIBNICA, 24. junija - V počastitev dneva državnosti so na rojstni hiši skladatelja Bojana Adamiča odkrili spominsko ploščo. Nastopil je kvintet

Poklon tisočletju na Muzejskih vrtovih v Novem mestu

Prizor z uprizoritve Jurčičevega Kloštrskega žolnirja na Muljavi

KRONIKA
Rast 5 / 2000

trobil Jazz brass, slavnostni govornik pa je bil skladatelj Janez Gregorc.

SEVNICA, 24. junija - S koncertom domače godbe pod taktirko Franca Zupanca so se pričele prireditve letošnjega sevnškega grajskega poletja.

STRUGE, 24. junija - Na predvečer državnega praznika so na proslavi nastopili domači moški pevski zbor in recitatorji ter moški pevski zbor Fabiani iz Dobropolja.

KOSTANJEVICA, 25. junija - Pihalni orkester Kostanjevica na Krki pod taktirko Tonija Homana je na dvorišču ob Lamutovem likovnem salonu izvedel 6. poletni promenadni koncert. Na predvečer dneva državnosti je orkester nastopil še na kresovanju pri Mohorju nad Kostanjevico.

NOVO MESTO, 27. junija - Plesna učiteljica Sonja Rostan je na Muzejskih vrtovih pripravila plesno literarno predstavo Poklon tisočletju, preplet plesnih točk skupine Gral z glasbo in poezijo slovenskih pesnikov. - V Lokal-Patriotu so odprli prvo samostojno razstavo slikarja Igorja Noseta z naslovom Naivni simboli vsakdanjosti.

KOČEVJE, 28. junija - Glasbena šola je v Šeškovem domu pripravila tradicionalni koncert ob zaključku šolskega leta.

NOVO MESTO, 28. junija - KUD Nove arkade in Župnija Novo mesto - Šmihel sta v gostišču Na hribu pripravila štiridnevno slikarsko kolonijo Sedem stoletij svetlobe in sence - Šmihel 2000.

POSTOJNA, 28. junija - V Postojnski jami so premierno uprizorili gledališko predstavo Interpretacija sanj novomeškega režiserja Matjaža Bergerja.

KOSTANJEVICA, 30. junija - S programom starih pesmi Irske in Walesa sta v samostanski cerkvi Galerije Božidarja Jakca nastopili pevka Shirlic Roden in flavtistka Alenka Zupan.

MULJAVA, 30. junija - KD Josipa Jurčiča je pod režiserskim vodstvom Danice Kastelic v gledališču na prostem pripravilo premierno izvedbo, dramatizacijo Jurčičeve povesti Kloštrski žolnir.

PODSREDA, 30. junija - Na gradu so odprli razstavo del akademskega slikarja Bojana Gorence z naslovom Kaj pa če ne?

TREBNJE, 30. junija do 2. julija - Ob spominskem dnevu občine Trebnje - Baragovem dnevu je bil na slavnostni akademiji v Centru za izobraževanje in kulturo slavnostni govornik dr. Andrej Vovko, predstojnik inštituta ZRC SAZU. Naslednji dan je potekal tradicionalni pohod po Baragovi poti, v nedeljo pa je v Knežji vasi slovenski metropolit dr. Franc Rode vodil slovesno mašo. Slavnostni govornik je bil zunanji minister Lojze Peterle.

DODATEK JUNIJU:

ZLIN, 30. junija - 3. julija - V tem češkem mestu so na Evropskem festivalu pihalnih orkestrrov nastopili glasbeniki Godbe Sevnica z dirigentom Simonom Urhom. Imeli so dvanajst koncertov.

ŽUŽEMBERK, 30. junija - Predstavili so drugi suhokranjski zbornik Žužemberški grad, ki ga je uredil Jože Rozman. Vsebinsko pestra in bogata publikacija omogoča zbiranje sponzorskega denarja za obnovo gradu.

RADOVLJICA, junija - Na 39. srečanju odraslih ljubiteljskih gledaliških skupin je Franc Plut prejel zlato Linhartovo značko za režijo in sceno igre Mokrodolci Franca Roša v izvedbi amaterskega gledališča Prečna.

SODRAŽICA, junija - Izpostava Sklada iz Ribnice je pripravila medobmočno revijo pevskih zborov.

PLETERJE, junija - V gotski cerkvi kartuzije Pleterje so predstavili šolski projekt učencev OŠ Šentjerneje z mentorico Slavico Mencin, knjigo Pletelinovi zapiski o Šentjerneju in okolici.

RIBNICA, junija - Oktet Gallus z vodjo, prof. Marjanom Trčkom, je 25-letnico delovanja proslavil s slavnostnim koncertom v župnijski cerkvi.

SEVNICA, junija - V galeriji gradu je bila na ogled razstava del lesarskega tehnika Jožeta Tomažiča s Pivke.

ŠENTRUPERT, junija - Zveza prijateljev mladine Slovenije je zgodovinsko nalogo Kako so nekdaj živeli mentorice prof. Mire Brezovar iz OŠ dr. Pavla Lunačka ocenila z zlatim priznanjem, njenih pet učencev pa je bilo z istim priznanjem nagrajeno na tekmovanju v Šentjerneju. - Ob razstavi Bologna po Bologni se je na ljubljanskem Konzorciju predstavilo tudi 107 slikanic iz zbirke šentruperške šole Slovenske slikanice za otroke sveta.

Ameriški kipar James Nestor pri delu na letošnjem kiparskem simpoziju Forma viva v Kostanjevici na Krki

METLIKA, 1. julija - Sašo Hribar je otvoril osme mednarodne kulturne prireditve Pridi zvečer na grad. Prvi večer sta nastopila tamburaška skupina metliške folklorne skupine Ivana Navratila in vokalna skupina Lan.

NOVO MESTO, 1. julija - V Knjižarni Goga je nastopila mlada domača glasbena skupina Dom za sanje, v goste pa je povabila Tadeja Božiča, Ivo Vrbaniča, Barbaro Jerman in Marka Berkopca.

STUDENEC, 1. julija - Na srečanju harmonikarjev so izbirali najboljše harmonikarje za Zlato harmoniko Ljubečane.

ŠENTVID PRI STIČNI, 1. julija - KD likovnikov Ferda Vesela je v kulturni dom povabilo na predavanje dr. Mirka Juterška o slikarju Ferdu Veselu. Odprli so tudi razstavo likovnih del s 3. ekstempora Gradišče 2000.

VELIKI OREHEK, 1. julija - Slovenski zunanji minister Lojze Peterle je v stopiški župniji odkril kip Svete družine, delo Staneta Kolmana.

VIDEM, 1. julija - Na dnevu godbe je nastopilo osem okoliških godb.

DOLENJSKE TOPLICE, 2. julija - V Taboru mladih se je pričel 15. mednarodni poletni tabor Glasbene mladine Slovenije pod umetniškim vodstvom Nenada Firšta. V začasnem godalnem orkestru je igralo 26 mladih glasbenikov iz devetih evropskih držav.

DVOR, 2. julija - Domači rogisti in novomeška godba na pihala so sodelovali na slovesnosti ob obnovitvi cerkve sv. Pavla.

SEVNICA, 2. julija - V grajskem parku je na tradicionalnem 11. srečanju ljudskih pevcev nastopilo preko trideset slovenskih skupin, med njimi tudi trebanjske Ragle.

KOČEVJE, 3. julija - Domača vokalna skupina Cantate Domino je v Šeškovem domu priredila svoj redni letni koncert.

KOSTANJEVICA, 3. - 28. julija - V okolici kostanjeviške cisterce je potekal 18. mednarodni kiparski simpozij Forma viva 2000, na katerem so sodelovali: Johann Feilacher iz Avstrije, James Nestor iz Združenih držav Amerike in Darko Golija iz Slovenije. Na zaključni slovesnosti je bil osrednji govornik višji kustos Marko Košan, direktor Koroškega pokrajinskega muzeja iz Slovenj Gradca.

MORA, 3. - 9. julija - Na Švedskem je potekal 55. mednarodni kongres Glasbene mladine sveta, ki se ga je udeležil tudi ravnatelj Glasbene šole Črnomelj Silvester Mihelčič, predsednik Glasbene mladine Slovenije.

RIBNICA, 3. julija - V galeriji Miklove hiše so odprli razstavo izbranih del avtorjev, študentov Akademije za likovno umetnost v Ljubljani. Razstavo je pripravila dr. Nadja Zgonik.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 5. - 8. julija - KUD Primoža Trubarja je priredil 3. kreArt, na katerem so sodelovali slikarji, oblikovalci, kiparji, fotografi in filozofi. Pester je bil tudi glasbeno-literarni del.

NOVO MESTO, 5. julija - V Knjižnici Mirana Jarca so s spominskim večerom in predstavitvijo publikacije Miran Jarc (1900 - 1942) ob stoletnici rojstva počastili stoletnico rojstva tega umetnika. Ob tej priložnosti so postavili tudi razstavo Kronika Knjižnice Mirana Jarca od leta 1950 do 2000, izdali spominski razglednici in ovojnice z žigom ter videokasete s posnetki razstave. Gosta spominskega večera sta bila prof. Jože Škufca in Tatjana Jakac, odlomke iz Jarčevih literarnih del je bral Tomaž Koncilija, kulturni dogodek pa je z glasbo obogatila violinistka Maja Bevc.

METLIKA, 6. julija - Špas teater je na gradu nastopil z gledališko predstavo Balkanski špijon.

BRESTANICA, 7. julija - Poletje na gradu Rajhenburg je popestril koncert skupine Igor Lunder Reeds.

KOČEVSKA REKA, 7. julija - Irska pevka Shirly Roden in flavtistka Alenka Zupan iz Kopra sta svojo poletno turnejo desetih koncertov po Sloveniji zaključili s koncertom Za dušo in srce v tamkajšnji cerkvi.

KOSTANJEVICA, 7. julija - Relikvije je naslov razstave ljubljanskega akademskega slikarja Žarka Vrezca v samostanski cerkvi Galerije Božidarja Jakca. Avtorja in razstavo je na otvoritvi predstavila dr. Nadja Zgonik.

METLIKA, 7. julija - V okviru prireditve Pridi zvečer na grad se je Toni Gašperič na gradu pogovarjal z direktorjem Mestnega gledališča ljubljanskega Borisom Kobalom, večer pa je popestril ženski duo Biser iz Vojnika. V Ganglovm razstavišču so odprli razstavo fotografij Vedute Metlike Rober-

ta Kokola.

NOVO MESTO, 7. julija - V Galeriji Kralj so odprli samostojno slikarsko razstavo z naslovom Premoderna platna Oliverja Marčeta. Otvoritev sta z glasbo popestrila Tomo Jovanovič - Tokac in Tomaž Zorko - Zore.

PREČNA, 7. - 9. julija - V organizaciji Festivala Novo mesto je potekal festival Rock Otočec 2000, na katerem so nastopile številne rockovske skupine iz Slovenije in Hrvaške, zvezda festivala pa je bil Henry Rollins.

ŠENTRUPERT, 7. julija - Članice študijske skupine za širjenje bralne kulture so bile gostje OŠ Šentrupert in ravnatelja prof. Jožeta Zupana.

ŠKOCJAN, 7. julija - V počastitev Knobleharjevega dne, ko občina praznuje svoj praznik, so v cerkvi priredili slavnostno akademijo.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 7. julija - Slovenska folklorna skupina iz kanadskega mesta Vancouver se je na turneji pri nas ustavila v Zdravilišču ter razveselila z nastopom.

ČRNOMELJ, 8. julija - V pastoralnem centru je na koncertu baročne glasbe nastopil Wolfgang Brunner iz Salzburga.

KOČEVSKA REKA, 8. julija - Pred cerkvijo je potekala zaključna prireditev 8. umetniškega tabora Ideje brez meja - Kočevsko 2000. Tabor z otroško forma vivo je potekal teden dni, sodelovali pa so osmošolci iz Slovenije ter otroci iz Hrvaške, Bosne in Italije.

ŽUŽEMBERK, 8. julija - Z monodramo Martin Krpan je v kleti gradu nastopil upokojeni dramski igralec Polde Bibič.

MIRNA PEČ, 9. julija - Na drugem Koncertu ob svečah je v Domu glasbene dediščine nastopil salzburški glasbenik Wolfgang Brunner na hammerklavirju.

COIMBRO, 12. julija - Folklorna skupina Ivana Navratila iz Metlike je nastopila v tem portugalskem mestu Coimbra na festivalu mednarodnega združenja folklornih skupin kot edini slovenski predstavnik.

LINZ, 11. - 16. julija - Na 1. olimpiadi pevskih zborov je novomeška Pomlad pod vodstvom Jožice Prus v kategoriji sakralne glasbe z obveznim programom osvojila srebrno plaketo.

ČRNOMELJ, 14. julija - Na tretji kulturni prireditvi Poletje v Črnomlju se je v pastoralnem centru predstavil kitarist Žarko Ignjatović.

LAUINGEN, 14. julija - Občinski pihalni orkester Trebnje, Mladinski orkester in mažorete so odpotovali na obisk k pobrateni nemški godbi na Bavarsko in imeli na t.i. Parfestu osrednji koncert.

NOVO MESTO, 14. julija - Na obisku v knjigarni Mladinske knjige je bil slovenski pisatelj Bogdan Novak, naslednje tedne pa je obiskal tudi kočevski in brežiški center Sveta knjige. - Na 10. literarnem salonu, ki ga je priredila domača pesnica Marjanca Kočevcar, je sodelovalo trinajst gostov, njihove pogovore je preplel z glasbo pianist Erik Šuler iz Kočevja, Janko Orač pa je na ogled postavil svoje slike in grafike.

BREŽICE, 15. julija - V Viteški dvorani Posavskega muzeja se je z nastopom britanske skupine The Purcell Quartet Opera Project začel letošnji Festival Brežice 2000, največji slovenski festival stare glasbe. Program je obsegal skoraj štirideset glasbenih dogodkov, ki so se zvrstili na devetih lokacijah, potekale so tudi razstave in filmske predstave.

SEMIČ, 15. julija - Na rock festivalu belokranjskih glasbenih skupin so nastopili: Desert Fox, Sarcom, Skartizani, Go.be in Indust bag.

ŽUŽEMBERK, 15. - 16. julija - Turistično društvo Suha krajina je z vrsto prireditev obeležila tisočletnico žužemberškega gradu: učenci so zaigrali veseloigro Županova Micka, delovala je srednjeveška tržnica, v gradu so pripravili likovno razstavo.

BRESTANICA, 16. julija - V gradu Rajhenburg so v okviru Festivala Brežice v sodelovanju z Veliko Britanijo odprli razstavo replik britanskih kronskih draguljev, fotografij kraljice Elizabete in posterjev o Shakespearu. Na otvoritvi sta čar njegove poezije podala igralca Grega Zorc in Simona Zorc Ramovš.

ČRNOMELJ, 16. julija - Gledališka skupina Zavoda za izobraževanje Črnomelj je v kulturnem domu izvedla 17. ponovitev komedije Vaja zbora.

METLIKA, 18. julija - Na grajskem dvorišču se je predstavil mešani pevski zbor Lipa zelenela je.

Na otvoritveni slovesnosti Festivala Brežice je umetniški vodja Primož Ramovš podelil hišni viteški red festivalske dame ljubljanski županji Viktoriji Potočnik

NOVO MESTO, 19. julija - V okviru Novomeškega glasbenega festivala je Milko Bizjak v goste povabil komorni orkester Taipei iz Tajvana, ki je zaigral v kapiteljski cerkvi.

NOVO MESTO, 20. julija - Violinistka Petra Božič je popestrila otvoritev razstave Zgodba o treh hotelih dipl. inž. arhitekture Jelke Kupec, ki jo je v Galeriji Krka pripravila skupaj s fotografom Gregorjem Bernardom.

DOBLIČE, 21. julija - V podružnični cerkvi sv. Janeza Evangelista je v okviru prireditev Poletje v Črnomlju imela orgelski koncert Angela Tomanič. Posvetila ga je Bachovemu orgelskemu ciklusu.

ČRNOMELJ, 22. julija - Predsednik KUD Artoteke Jožef Vrščaj je v Špeličevi hiši odprl razstavo likovnih del štirinajstih umetnikov, ki so junija ustvarjali na koloniji Župančičeva pot.

DOBREPOLJE, 22. julija - KD Godba Dobrepolje in KUD Podgora sta pripravili peto tradicionalno srečanje godb, ki so se ga udeležile godbe iz Novega mesta, Stične, Grosupljega, Kranja, Mengša, Kočevja in Dobrepolja. Pred tem so nastopile po vaseh doprepolske doline.

GLOBODOL, 22. julija - Tretji iz niza Koncertov ob svečah je v Domu glasbene dediščine izzvenel v znamenju Bachove orgelske glasbe. Nastopila sta organist Dimitrij Rejc in sopranistka Tanja Kuštrín.

METLIKA, 22. julija - Na metliških poletnih prireditvah se je predstavila domača skupina Indust bag, pred njenim nastopom pa so v Ganglovem razstavišču odprli razstavo diplomskih nalog diplomantov Fakultete za arhitekturo Petre Tome in Igorja Črnuglja.

ŠENTRUPERT, 22. julija - V farni cerkvi sv. Ruperta je imel koncert sloviti trio Lorenz.

MALA LOKA, 24. - 30. julija - Na gradu je na prvi likovni delavnici na temo erotika v organizaciji zavoda Arti in graščaka Dušana Šparovca sodelovalo petnajst slikarjev.

BREŽICE, 27. julija - V Viteški dvorani Posavskega muzeja so nastopili italijanski glasbeniki skupine La selva musicale.

KOSTANJEVICA, 28. julija - Na dan 250-letnice Bachove smrti je v samostanski cerkvi norveška skupina Oslo Barokesoloists izvedla Bachov Pasijon po Janczu.

ČRNOMELJ, 28. - 29. julija - Na 37. jurjevanju je nastopilo veliko folklornih skupin, godcev, pevcev in tamburašev, v gradu pa je bila na ogled mestna muzejska zbirka in razstava del Božidarja Jakca.

BREŽICE, 29. julija - Na zaključnem koncertu Festivala stare glasbe Brežice 2000 sta v Viteški dvorani Posavskega muzeja nastopila nemška Musica Antiqua Ambergensis in ansambel za historični ples La Flora.

BELTINCI, 30. julija - Člani folklorne skupine Dragatuš so na 30. mednarodnem festivalu zastopali Dolenjsko in Belo krajino.

ŠMARJETA, 30. julija - Na drugem koncertu Novomeškega glasbenega festivala sta v župnijski cerkvi nastopili Karolina Šantl Zupan na prečni flavti in Pavla Uršič Kunej na harfi.

GORENJI MOKRONOG, julija - Arheolog Uroš Bavec iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto je zaključil izkopavanja na tem arheološkem najdišču.

LANGENHAGEN, julija - V tem nemškem, partnerskem mestu Novega mesta sta v okviru tamkajšnjega kulturnega festivala nastopila folklorna skupina Kres in Dolenjski oktet iz Novega mesta.

LJUBLJANA, julija - V 79. letu je preminil novomeški rojak Dušan Povh, ki se je svojim plodnim in ustvarjalnim življenjem zapisal v slovensko kulturno zgodovino kot filmski organizator, režiser, scenarist in montažer, karikaturist in športni organizator.

NOVO MESTO, julija - Na Kapiteljski njivi so zaključili letošnja arheološka izkopavanja, ki jih je vodil arheolog Borut Križ.

ŠKOCJAN, julija - Ob občinskem prazniku je ZKD Novo mesto podelila priznanje za zbiranje ljudskih pesmi in ohranjanje ljudskega fantovskega petja skupini Fantje z vasi.

AVGUST

BOGENŠPERK, 1. avgusta - Z nastopom flavtistke Jasne Nadles, violončelista Milana Vrsjakova in čembalista Richarda Ormroda se je pričel Študentski festival Brežice 2000. Koncert so ponovili na gradovih Otočec, Rajhenburg in Pišcece.

BRESTANICA, 4. avgusta - V okviru Poletja na gradu Rajhenburg je na koncertu nastopil Brizani Quartet.

ČRNOMELJ, 4. avgusta - Obiskovalci Poletja v Črnomlju so lahko prisluhnili stari beloruski ljudski glasbi v izvedbi tria Troits iz Minska.

GLOBODOL, 4. avgusta - Na četrtem koncertu iz cikla Koncerti ob svečah sta nastopila priznana organista Angela Tomanič in Milko Bizjak.

METLIKA, 4. avgusta - Na grajskem dvorišču je pod taktirko Matevža Smerkola nastopil Big band Zmaji ter pevka Kristina Oberžan s Krasinca.

PODSREDA, 4. avgusta - Na gradu je bilo mogoče prisluhniti koncertu Glarner Madrigalchora in klavirskemu triu St. Galler.

SEVNICA, 4. avgusta - Skupina Arajbe Mediterranea iz Italije je nastopila v okviru Sevnškega grajskega poletja 2000.

METLIKA, 5. avgusta - V Ganglovem razstavišču so odprli razstavo Pletena in kvačkana čipka domačinke Jakopine Pahor Pugelj, ki jo je predstavila Alenka Mežnaršič, zaigrala in zapela pa sta Stanko Eux in Frenk Koprivec. Z ljudskimi plesi slovenskih pokrajin so se nato predstavili veterani železničarske folklorne skupine Tineta Rožanca.

BOGENŠPERK, 8. avgusta - Poljski študenti glasbe: čembalist Przemysław Fiugajski in trio La Dolcezza di Cracovia so v okviru koncertov Študentskega festivala s programom stare glasbe nastopili na gradu Bogenšperk, naslednje dni pa še na gradovih Rajhenburg, Otočec, Pišcece in Sevnica.

METLIKA, 9. avgusta - V kulturnem domu je bila na ogled najstniška komedija Deset razlogov, zakaj te sovražim.

OTOČEC, 10. avgusta - V okviru Študentskega festivala je nastopil poljski ansambel La Dolcezza di Cracovia s čembalistom P. Fiugajskim.

ZAMOSTEC PRI SODRAŽICI, 10. avgusta - Na osmem tekmovanju harmonikarjev je prvo mesto zasedla enajstletna Jasmina Travnik iz Rtič pri Krškem, v starejši skupini je bil prvi Jure Ceber iz Dobravice na Dolenjskem, med najstarejšimi pa Tone Klun iz Prigorice pri Ribnici.

ČRNOMELJ, 11. avgusta - Wolfgang Brunner iz Salzburga je nastopil na koncertu baročne glasbe v pastoralnem centru.

NOVO MESTO, 11. avgusta - Virtus je naslov razstave slik in video projekcije Damjana Tomažina, s katerimi se je predstavil v LokalPatriotu.

PODSREDA, 11. avgusta - Glasbeno poletje na gradu Podsreda se je nadaljevalo s koncertom Coral Brasilie.

SEVNICA, 11. avgusta - V Lutrovski kleti gradu je bil koncert Mie Žnidarič in tria Steva Klinga. Zatem so odprli razstavo likovnih del sevnških umetnikov, ki so nastala na nedavni prvi sevnški koloniji ArsPekta pod naslovom Lice in duša stare Sevnice.

KAPELE, 12. - 13. avgusta - Ob 150-letnici delovanja je Pihalni orkester Kapele priredil slavnostni koncert, na katerem so predstavili svojo novo kaseto in zgoščenko. Najzaslužnejšim so podelili Gallusova priznanja. Priredili so tudi parado godb.

KARTELJEVO, 12. avgusta - Podružnična cerkvena sv. Primoža in Felicijana je bila prizorišče tretjega koncerta v okviru Novomeškega glasbenega festivala, na katerem je navdušil italijanski čembalist Lica Ferinni. Pred koncertom je bil pohod na grad Hmeljnik.

KOSTEL, 12. avgusta - Na prvem mednarodnem etnološkem festivalu Tamburavanje va Kosteles so nastopili Tamburaška skupina Dupljak, Ravnogorski tamburaši, Škaf trio, Tamburaši iz Cirkulana, Lazonta Ex istrijanske mužikante, mandolinski sestav Fratellanza in Prifarski muzikanti.

ZAGRAD PRI ŠKOCJANU, 14. avgusta - Na srečanju domačinov in njihovih rojakov so s koncertom razveselili Kamniški koledniki, nastopili so folklorna in deklška skupina Plamen ter harmonikar Janez.

METLIKA, 15. avgusta - Ob soju bakel je bilo na gradu mogoče prisluhniti tridesetletskemu pevskemu otroškemu zboru Dečki iz St. Petersburga.

NOVO MESTO, 16. - 19. avgusta - Klub LokalPatriot in Glasbena šola Marjana Kozine sta na pobudo domačina Marijana Doviča priredila prvo

poletno jazz delavnico, na kateri je posamezne instrumente poučevalo šest pedagogov, med njimi tudi kitarist Damir Dičič in bobnar Aleš Rendel. Delavnice se je udeležilo okrog štirideset mladih slovenskih glasbenikov. Organizirali so tudi predavanja, skupna igranja in zaključni večer.

Nastop izraelske glasbene skupine A Cat in a Hat na Otočcu; foto: L. Murn – vse ostale fotografije v Kroniki: M. Markelj

OTOČEC, 17. avgusta - Na zadnjem koncertu študentskega festivala Brežice 2000 se je predstavila izraelska zasedba A cat in a Hat.

ČRNOMELJ, 18. avgusta - V okviru črnomaljskega kulturnega poletja se je na jazz koncertu predstavil duo Alalake z Dunaja.

GLOBODOL, 18. avgusta - V Domu glasbene dediščine je na solističnem recitalu nastopila čembalistka Nedka Petkova.

JANKOVIČI, 18. – 19. avgusta - Na domačiji Raztresen je potekala sedma prireditev Platno, pesem, pisanice.

SEVNICA, 18. avgusta - Na gradu je nastopila skupina Ira Roma.

STRAŽA, 18. avgusta - V cerkvi sv. Tomaža je zbrane navdušil nastop vokalne skupine Prima z zborovodjem Alešem Makovcem.

BRESTANICA, 19. avgusta - Na 3. tekmovanju slovenskih harmonikaric je raztegnilo meh dvajset deklet iz različnih slovenskih pokrajin.

ŠENTJERNEJ, 24. avgusta - V župnijski cerkvi sv. Jerneja je potekal prvi od devetih koncertov Bachovega orgelskega ciklusa 2000. Nastopil je Dimitrij Reje.

PODSREDA, 25. avgusta - Na gradu je bilo mogoče prisluhniti koncertu udeležencev seminarja za pozavno, ki je potekal pretekli teden.

MULJAVA, 25. – 26. avgusta - V letnem gledališču so ponovno uprizorili Jurčičevo povest Kloštrski žolnir v režiji Danice Kastelic.

DOBREPOLJE, 26. avgusta - Tamkajšnje turistično društvo je povabilo na prvo prireditev Ko zbrani gremo skozi vas, s katero nameravajo gojiti in ohranjati ljudsko glasbo in izročilo slovenskih pokrajin.

METLIKA, 26. avgusta - Na zadnji prireditvi Pridi zvečer na grad je nastopil Big band Krško s solistko Andrejo Zupančič.

NOVO MESTO, 26. avgusta - Knjigarna Goga je povabila na večer stare ljudske glasbe v etnojazz priredbah Brina & String.si.

SEVNICA, 26. avgusta - Sevniško grajsko poletje je oblikoval tudi nastop skupine Orlek. Kasneje so se predstavili tudi na žužemberškem gradu.

ŠENTJERNEJ, 26. avgusta - V sklopu občinskega praznika jernejevega je potekalo tradicionalno 26. srečanje oktetov.

DOLENJSKE TOPLICE, avgusta - Z rastavo Naši kozolci se je v podhodu Zdravilišča predstavil slikar Franc Železnik.

NOVO MESTO, avgusta - Bralni krožek Novo mesto je prejel nagrado Andragoškega centra Slovenije.

SEVNICA, avgusta - Pri založbi Politehna z Radeč je izšla nova pesniška zbirka sevnškega ustvarjalca Rudija Stoparja z naslovom Te moje pesmi – Vlakna mojega raja. Zbirko je ilustriral Dare Ravšek.

ŠENTRUPERT, avgusta - V kulturnem domu so na ogled postavili razstavo del slikarja Rudolfa Kovačiča, rojaka iz Škrljevega, ter slikarja Draga Erjavca iz Ljubljane.

VIDEM, avgusta - Potekala je mednarodna slikarska delavnica v organizaciji Sandi Zalar, Ane Cajnko in KUD Dobrepolje, na kateri je sodelovalo šestnajst slikarjev iz sedmih držav. Na koncu so pripravili tudi razstavo.

POKRAJINSKI MUZEJ

Kočevje

Krošnar Majetič Jurij iz Dolenjega Potoka,

okoli 1930

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto

Meta BENČINA, višja upravna delavka, Sklad RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti, Ljubljana, Ljubljana

Špela BREGAČ, prof. slovenskega jezika s književnostjo, Ekonomska srednja šola Novo mesto, Novo mesto

Katja CEGLAR, dipl. umetnostna zgodovinarica, dipl. sociologinja kulture, kustosinja v Galeriji Božidarja Jakca, Kostanjevica na Krki

Marijan DOVIČ, absolvent Filozofske fakultete v Ljubljani, Novo mesto

Valentin DVOJMOČ, univ. dipl. ekonomist, direktor GZS Posavje, Krško

Janez GORENC, prof. angleškega in slovenskega jezika, Gimnazija Novo mesto, Novo mesto

Jože GORENC, višji knjižničar, Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, Novo mesto

Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika in književnosti, Osnovna šola Mirna na Dolenjskem, Rakovnik pri Šentrupertu

Mateja JAKOŠ, absolventka na Pedagoški fakulteti v Ljubljani, Mirna

Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika, v pokoju, Novo mesto

Ivan KORDIŠ, višji kustos, prof. zgodovine in nemškega jezika, direktor Pokrajinskega muzeja Kočevje, Kočevje

Marko KOŠAN, višji kustos, direktor Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec, Slovenj Gradec

Marko KOŠČAK, dr. znanosti s področja geografije, Upravna enota Trebnje, Trebnje

Tomaž LEVIČAR, študent arhitekture v Ljubljani, Novo mesto

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Jelena MARKOVIČ, absolventka na Filozofski fakulteti v Beogradu

Polona MIHELIČ, študentka Medicinske fakultete v Ljubljani, Ribnica

Polona MRVAR, dipl. novinarka, absolventka kulturologije, Ljubljana

Lidija MURN, novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan, Mirna Peč

Tone PAVČEK, pesnik, upokojen, Ljubljana

Janko PETAN, upravni tehnik, Center za socialno delo Krško, Krško

Zdenko PICELJ, prof. zgodovine in sociologije, direktor Dolenjskega muzeja Novo mesto, Novo mesto

Majda PUNGERČAR, prof. zgodovine in geografije, Dolenjski muzej Novo mesto, Novo mesto

Barica SMOLE, predm. učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Trebnje

David ŠUŠEL, geodetski tehnik, Območna geodetska uprava Ljubljana, Izpostava Kočevje, Kočevje

Rozina ŠVENT, mag. zgodovine, Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Gozd Martuljek

Peter TANKO, študent prava v Ljubljani, Ribnica

Smiljan TROBIŠ, svobodni ustvarjalec na področju kulture – pesnik, Novo mesto

Marijan TRŠAR, akademski slikar, likovni kritik, Ljubljana

Sonja VOTOLEN, predm. učiteljica slovenskega in angleškega jezika v Osnovni šoli Slivnica, Kidričevo

Jadranka MATIČ ZUPANČIČ, prof., višja bibliotekarka v Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto, Novo mesto

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik XI., leto 2000, št. 5 (71)

ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:
SOIZDAJATELJICE:

Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Anton Starc, dr. med.
Občine Dolenjske Toplice, Metlika, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan,
Trebneje, Žužemberk in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine ter
Kočevske

SVET REVIJE:

Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf
Cerkovnik (Žužemberk), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenj-
ske Toplice), Milan Rman (Trebneje), Milan Travnikar (Metlika), Anica Jak-
ša (Semič), Ida Zagorec (Šentjernej)

UREDNIŠTVO:

Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega
urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Mar-
jan Ravbar (Družbena vprašanja), Tomaž Koncilijs in Rudi Stopar (Odmevi
in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik), Janez Gabrijelčič in Marko
Koščak

NASLOV UREDNIŠTVA
IN TAJNIŠTVA:

Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripis-
som: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-105, faks: (07) 39-39-272, elektronska
pošta: rast@infotehna.si

TAJNIK REVIJE:

Franč Zaman

LEKTOR:

Peter Štefančič

NAROČNINA:

Mestna občina Novo mesto, št. ŽR: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo
Rast. Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000
SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT

PRISPEVKI:

Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in
drugih gradiv ne vračamo. Želena je, da so prispevki napisani z računalni-
kom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30
vrst na stran). Zapis na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu
MS Word, Wordperfect ali v dostext.

NAKLADA:

1000 izvodov

TISK:

Tiskarna Novo mesto

Na podlagi zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98)
je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano
vrednost po stopnji 8 odst.

Izhaja dvomesečno

Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo,
Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, Infotehna in občine
soizdajateljice

POPRAVKI

Med sodelavci julijske številke Rasti (3-4) pomotoma ni bil naveden:

ANTON JANKO, redni univ. prof in dr. znanosti, predstojnik oddelka za
germanistiko na Filozofski fakulteti v Ljubljani

Med literati je napačno zapisano ime VIDA RADOJČIČ, pravilno je VES-
NA RADOJČIČ

V aprilski številki Rasti (2) je napačno zapisan naslov pesmi Christine de
Pisan BALADA O LJUBEZNI; pravilno je BALADA O BOLEZNI

Za napake se opravičujemo.

82
RAST 2000

200701945,5

COBISS ☉

KUJENICA M. JARCA
Domoznanski oddeljek

RAST – OKTOBER 2000

MESTNA OBČINA NOVO MESTO